

EL SOMNI D'OCCITÀNIA

Nadala

FUNDACIÓ
JAUME I

Any XXX - 1996

Als Països Catalans, l'escola serà catalana, o no serà

Amb aquesta Nadala, la Fundació Jaume I correspon a les nombroses persones d'arreu dels Països Catalans que doten els Premis Baldiri Reixac, destinats a estimular i reconèixer l'escola catalana.

Gràcies a les seves generoses aportacions, els Premis Baldiri Reixac són, avui per avui, els més importants i els més ben dotats en l'àmbit educatiu, amb una evolució espectacular de les seves dotacions:

Conv.	Curs	Dotació
I	1978-79	2.480.000
II	1979-80	2.750.000
III	1980-81	4.050.000
IV	1981-82	4.100.000
V	1982-83	5.250.000
VI	1983-84	6.040.000
VII	1984-85	6.560.000
VIII	1985-86	7.000.000
IX	1986-87	9.300.000
X	1987-88	9.500.000
XI	1988-89	10.000.000
XII	1989-90	10.000.000
XIII	1990-91	10.500.000
XIV	1991-92	10.550.000
XV	1992-93	10.650.000
XVI	1993-94	11.000.000
XVII	1994-95	11.000.000
XVIII	1995-96	12.000.000
XIX	1996-97	12.800.000

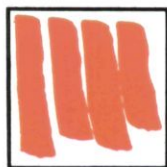
Portada:
*Alfons I el Cast i
Ramon de Caldes,
ardiaca de la seu de
Barcelona i
compilador d'aquest
llibre que recull
nombroses escenes
d'actes d'infeudació.
Darrera del sobirà s'hi
veu representada
esquemàticament la
seva cùria o cort.
Miniatura de la
portada del **Liber
Feudorum Maior**
(Foto Ramon Manent)*

FUNDACIÓ JAUME I
Desembre 1996
ISBN: 84-
Dipòsit Legal: B . 41.124-1996

Composició
Victor Igual S.L.
Corsega, 255 - 08036 Barcelona

Gravats
Sorrosal S.A.
Pujades, 68 - 08005. Barcelona

Impressió
Edigraf S.A.
Indústria s/n. Poligon Industrial El Pedregar
08160. Montmeló (Vallès Oriental)

FUNDACIÓ
JAUME I

EL SOMNI D'OCCITÀNIA

Vuitè centenari d'Alfons el Cast,
primer rei de Catalunya-Aragó
(1154-1196)

Nadal del 1996

ÍNDEX

¿Somi o possibilitat? Robert Lafont	6
Els nexes històrics	
Relacions catalano-occitanes a la primera època feudal (Segle XI) Josep M. Salrach	12
Relacions catalano-occitanes i expansió ultrapirinenca (Segle XII) Mercè Aventín	23
Els càtars, gent occitana Jesús Mestre i Godes	40
Els nexes culturals	
Els trobadors en la tradició i afaïçonament de la cultura catalana Jordi Cerdà Subirachs	62
Del passat al futur	
Felibritge i Jocs Florals Josep M. Ainaud	86
El somni continua? Vinculació occitana dels orígens de Catalunya Joan Amorós i Pla	92
Fundació Jaume I	
Memòria d'activitats 1996	103

*Alfons el Cast i la seva
esposa Sança amb els
nobles de la cort
catalano-aragonesa.
Alguns autors
identifiquen en
aquests personatges
reials Ramon
Berenguer I i Almodís.
Miniatura del **Liber
Feudorum Maior**
(Foto Ramon Manent)*

EL SOMNI D'OCCITÀNIA

¿SOMI O POSSIBILITAT?

Robert Lafont

*S*e discuteix encara entre historiadors catalans de las intencions que son darrier de l'engatjament dels sobeirans catalans dins l'espaci occitan als sègles XIIen e XIIIen. E aquí jòga tant una vista d'ensemble sobre las dinamicas d'Europa medievala coma las rèire-pensadas contemporanèas: qui es uèi per lo cosinatge occitanò-catalan e qui i es ostil o indiferent. Me sembla pr'aquò que pòt i aver acòrdi sul fach general dins una amira tanben generala.

Lo periòde que va del Pacte de Milhau (1204) al Tractat de Corbeil (1258) significa, quand òm lo vei segon l'anar ulterior dels tempses, una articulacion entre doas concepcions del poder e de la dinamica dels territòris.

Al començament del sègle XIII se bota en plaça una Euròpa miègjornala dels contractes entre grands ostals senhorils ont se dessenhàn de ligams confederalis. Çò que se passa entre Catalonha-Aragon e terras de Tolosa-Provença, amb l'apondon del Sud d'Aquitània, se comprèn gaire sens la referéncia al concèpte d'Empèri poli-ètnic e tanben confederal que sostèn la carrièra de Frederic II (aliat de Tolosa). Dins aquela rejoncha de perspectives a longa portada d'espaci e de temps, es del contraròtle de la Mediterranèa qu'es question, de las relacions de Crosada e de pòst-Crosada: Clarmont d'Auvèrnha, d'ont partís la primièira crosada, la que mena Ramon IV de Tolosa, e Sant-Gèli, origina de l'ostal ramondin, son claus septentrionala e miègjornala d'Occitània.

Sus aquò, e contradictòriament, Corbeil inaugura una dissociacion multi-seclara: Barcelona se vei dobrir la possibilitat de far de la Mediterranèa una mar catalana, l'espaci occitan vei sas possibilitats relacionals largas denegadas e se

càmbia en una "marca marítima" de París. Sens tardança, Loís IX remplaçarà lo pòrt de dinàmica occitana de Sant-Geli per la fortalesa francesa d'embarcament d'Aigas-Mòrtas, a doas legas de distància.

L'istòria d'Espanha a puèi castelhanizat l'expansion catalana, per ne perdre fin finala l'eiretatge. Mas la substitucion de la realitat francesa importada a las potencialitats naturalas occitanas comandèt e comanda encara uèi. Es ela qu'explica tota l'expansion coloniala africana e, pel mejan de l'entrepresa francesa del Canal de Suez, en Estrèm-Orient. Sens Murèth e Corbeil, França seriá jamaï estada a Argièr ni tanpauc a Hanòi. Aquò se sent dins lo pensament constant de la Presidència francesa, especialment dins l'epòca Mitterrand perlongada sens cambiament major en periòde Chirac, de far present en païses arabs un poder que sa dinàmica especifica se concentra dins una capitala d'Euròpa atlanticò-septentrionala (a l'escala d'Euròpa) qu'es París.

Dins l'afar, es una concepcion centralizada e totalitària de l'Estat (alara lo Reiaume) que se substituís al ligam confederal, coma d'alhors a la convivència culturala e a la tolerància religiosa. Sens Murèth e Corbeil, França auriá pas fargat lo modèl borbonian, que passèt puèi a Espanha, ni pòir de centralisme estatal d'Ancian Regim lo primièr vam federalista e democratic de sa granda Revolucion (cal sempre recordar que totes las Constitucions francesas, fins a l'actuala criptomonarquica remontan pas a la jacobina, coma se crei, mas a la bonapartista). Sens Murèth e Corbeil, França fariá pas tantas dificultats de chauvinisme e d'imperialisme al projècte d'Europa federala.

Quand las relacions entre Occitània e Catalonha se tornèron ligar, al sègle XIXen, entre felibres

La petja càtara: castell de Perapertusa (Foto Ramon Manent)

e escriptors catalans jocfloralistas, si qu'alara se pòt parlar de "somi". Simplement per qu'an per encastre doas situacions istoricas tan desacordadas como se pòsca imaginar. França es dins lo moment del Segond Empèri, sa recreacion de 1789 es pas luèncha, son nacionalisme unaním regna dins l'expansion coloniala coma dins l'opinion intèrna, lo centralisme autoritari es pas mai contestat per l'oposicion republicana que per la tradicion reialista, e segurament pas pels tenents del regim bonapartista. Espanha, al contra, es en plena descasença coloniala, crisi dinastica e inestabilitat governamental. Lo sègle al miègjorn de las Corbièiras va cap a la Republica de Pi i Margall e a l'"Adéu Espanya" de Maragall. Al nòrd, va cap a la liquidacion de la butada federalista comunarda de 1871 e a la Tresena Republica, ipèrnacionalista, imperialista, centralisatritz absoluta e enemiga ferotja de tota diferéncia lingüística intèrna. Lo totalitarisme estatal espanhòl es a las esperras, lo francés peta de santat e de joventut. Atal, l'amistat occitanò-catalana pòt congrear pas qu'una utopia acronica coma l'òda europeïsta que Mistral adreïça a sos amics catalans, magnifica que magnifica, e pas res de practic ni de socialment existent. Mistral de verai, pas son que subre aquel tèma, mas subre tot lo destin de sa "Causa", parlarà a la fin de sa vida de "pantais", valent-a-dire "somi".

Quand, dins las annadas 30 del XXen, los occitanistas e qualques grands catalanistas ensajaràn de dessenhar de projèctes de relacions concrètas, lo desequilibri es pas abolit. Res a pas cambiat dins las estructures administrativas e tanpau mentalas de l'Estat francés, ges de movement d'opinion publica i pòrta pas las esperanças dels pòbles minoritaris, e la longa campanha repressiva de l'escòla a ja capitat de far recular seriosament l'uxs oral de la lenga d'òc. En de mai, Occitània acaba de perdre, dins lo feno-

men de pro longa durada que sonèrem "colonialisme interior", la borgesiá capitalista qu'aviá sostengut son industrializacion de la primièra part del XIXen e ara, en exportant sos capitals e en se fondent dins lo mercat nacional francés, inicia ela meteissa lo procès de desindustrializacion e d'alienacion. Catalonha ela a començat lo procès d'istòria que la mena a la recuperacion lingüística e a la primièra autonomia. Se cal pas esperar a mai qu'a de frairetats literàrias, una recepcion d'occitanistas pel president Macià, un quasèrn bèl de l'Amic de les Arts e una colleccion de la revista OC. E a un cèrt moment de vigor del catalanisme (1934), una denóncia del "somi occitan" de part d'intellectuals barcelonins.

Sus aquò, la Guèrra Civila espanhòla, lo Conflictè mondial e quaranta ans de franquisme...

La situacion d'ara es tan diferenta d'aqueles referéncias de passat recent o de passat pus luènh, qu'òm se pòt demandar se son pas los enjòcs de 1204 que tornan parèisser al doble orizont.

Los elements del quadre d'epòca me semblan que son quatre.

D'en primèr: una analisi pro expandida despuèi qualques annadas, mai que mai dins los mitans de pensada neò-capitalista, ditz que l'Estatnacion de tipe francés n'es a córrer sa darrièra escorsa. De fach, degun negarà pas que la decision que comanda mercat e produccion escapèt a son encastre territorial e a sa presa direccionala dins los ans setanta e oitanta. Es ara devenguda internacionala e passa per la ret borsiera: los ministèris estatals ne son que de gerents parcials, responsables essencialament del tust entre la pression extèrna e la resisténcia de la societat nacionala. Mas son gaireben sempre obligats de decidir en favor de la primièra. Aquò se vei pro

plan en França ont lo nacionalisme diplomatic de de Gaulle empachèt pas en res l'extraversion de l'economia francesa dins lo movement de la "nòva societat", ont l'oposicion d'una part de la drecha coma de l'esquerra a Maastricht plega ara davant la decision ja presa pels mèstres del mercat financer. L'Estat es doncas condemnat a vielhir dins sa substància d'organizacion sociò-economica eiretada del sègle XIXen. Es en camin d'èstre remplaçat per d'estructuras pus amblas que l'immediata, ja en bastison, es Euròpa.

Dins la fin del Territòri e dins lo voidament de contengut de son administracion apareis un segond fach, qu'es l'emergéncia dels espacis relacionals. Eran ja a trabalhar sota los Estats: los geografics economics an mes en evidéncia lo ròtle menaire dins totes los afars d'Euròpa occidental a, despuèi le sègle XIXen, de la Dorsala que va de la val de Tamesi a la val del Pò, ont s'inventèt lo capitalisme mercantil, ont se faguèt l'economia carbon-acièr e que per son contraròtle se faguèron las guèrras. La caracteristica d'aqueles espacis es d'èstre de regions transestatalas: per la Dorsala, Grand Bretanha, Païses Basses, Belgica, Alemanha, França, Soïssa, Itàlia i son compromeses. A un moment ont los Estats vielhisson, es normal qu'eles devengan pus evidents e que pensesson d'organizar lor resurgéncia. Aquò se fa de vegadas dins una vertadièira crisi: aital n'es de la crisi que secot l'Estat italian a partir de la logica relacionala Val del Pò-Alps-Mittel Europa, subre laquala se congregèt dins lo darrièr quart de sègle una prosperitat excepcionala. Son aici, a l'escala del mond, un trentenat de regions que sobre la descasença dels Estats, establisson las estructuras sociò-economicas avançadas del començament del tresen millenari.

Lo tresen fach es, amb ligason geografica mai o mens clara amb las "regions d'espaci", l'evolu-

cion recenta de l'estructura dels territòris: lo desenvolopament dels "poders locals". Aquò va de la federalizacion del Estats, coma foguèt lo cas d'Alemanha als endemans de la Guèrra de 1940-45, al projècte actual de federalizacion d'Itàlia, de la Constitucion espanhòla d'un Estat de las autonomias a la regionalizacion francesa de fa un pauc mai de dètz ans. Cèrtas, las inegalitats son grandas. Catalonha pòt ara avançar cap a una liberacion concrèta de las decisions que determinan son avenir. Las regions francesas, entre elas las occitanas, an de poders ridiculament reduches, e una reaccion centralista tend encara a los contestar. Mas dins una situacion-limit de despoderament, nais la consciéncia d'una excepcion e d'una injustícia: fach nòu en França, que tòca los presidents de regions e mai foguèsson elegits segon de critèris d'Estat central. Dins lo temps ont Euròpa fargada pels Estats-nacionals chauvins deu admetre un Comitè de las regions de fach estrechament consultatiu, ven de mai en mai evident a las opinions que la democracia europèa avenidaira passa per una Euròpa de las regions.

Enfin, lo quatren fach, lo pus mobilizator: l'encaminament cap a un estatut democratic de las lengas e de las culturas. Al mes de junh se proclamèt a Barcelona la Carta Internacionala dels Dreches Lingüistics, alestida per lo PEN-club internacional amb l'ajuda del CIEMEN. Es ara entre las mans de l'UNESCO qu'estúdia los mejans de la presentar a l'ONU. De cara a aquel grand eveniment simbolic, las realitats son diversas. Apiejat sul concèpte de "lenga nacionala" sostengut d'opinion e subre l'estatut de "lenga pròpria" reconegut contitucionalament, lo catalan a pogut escapar recentament a l'infèrn de las lengas minoritàrias. L'occitan, tengut oficialament per "lenga regionala de França", sens dreches vertadièrs, es pasmens de mai en mai ensenhat e present

dins la vida sociala. Se l'ostalitat de l'aparèlh administratiu e de las mentalitats centralistas dins l'opinion globala contunha d'empachar son desenvolopament, las enquistas recentas fan aparéisser una montada de simpatia dins lo re-larg de la quita societat occitana. Mantun Conselh de Region sostèn son us e sa creacion culturala.

Tot aquò fa un quadre favorable a las relacions occitano-catalanas. De tot segur, tot es pas jogat. Los Estats, especialament França, lo pus chauvin de totes, e qu'a tantas dificultats a admetre sa dalhada del reng de las grandas poténcias mondialas, van resistir a l'evolucion: e coma o pòdon pas sul plan economic, se'n vengaràn sul plan de las institucions e de la cultura. Mas passam del somi a la possibilitat.

Aquela possibilitat me sembla immensa (es per aquò que vesi se dessenhar un possible retorn a 1204, al moment que l'espaci occitan amb lo catalan tenián dins lor aliança las claus d'Europa miègjornala e de Mediterranèa). La region

pagelada de Tolosa-Montpelhièr-Barcelona (l'Euròregion Catalunya-Miègjorn-Pireneus, Lengadòc-Rosselhon) es una de las trenta de promocion economica mondiala, de las qu'inventan ara la modernitat sociala. S'articulam sobre ela las prigondors d'Aquitània, Lemosin, Auvèrnha, s'ajustam a l'Est Provença e al Sud los Païses catalans, avèm un espaci estrategic d'un pes extraordinari, plaçat exactament a l'endrech melhor de negociacion Nòrd-Sud, entre Euròpa e Maghreb, al moment pus just d'istòria. Catalonha tròba aquí la dimension espaciala de son importància economica, son luòc logic d'insercion europèa e mondiala. Occitània tròba lo mejan de tornar prene sa direccion relacionala pus normala, rebussada qu'es despuèi sèt cents ans per un poder e d'interesses concentrats fòra d'ela, a son septentrion, que d'ela faguèron son que una "marca".

¿Existisson, en termes de modernitat sociala e culturala, non de pactes medievals, d'evolucion pacifica, non de conflictes armats, los Ramon tolosan e Ramon-Berenguièr de l'an 2000?

NEXES HISTÒRICS

RELACIONS CATALANO-OCCITANES A LA PRIMERA ÈPOCA FEUDAL

(SEGLE XI)

Josep M. Salrach

Miniatura del llibre dels Usatges, segle XIV (Foto Ramon Manent)

Quan Ramon Berenguer III es casa amb Dolça de Provença comença la unió d'interessos, les relacions socio-culturals i la paulatina integració de Catalunya i Occitània que arribarà al seu màxim esplendor durant els regnats d'Alfons el Cast i Pere I. Antoni Anglada

Malgrat les dificultats naturals de pas que imposa la carena pirinenca, des de temps immemorial la proximitat ha predisposat als habitants d'una i altra banda a relacionar-se. Han estat relacions amicals, excepcionalment esquitxades d'episodis hostils de lluita i dominació política. A l'hora d'examinar una època qualsevol de la història catalano-occitana i valorar el significat dels contactes establerts, creiem necessari, per tant, partir del pes de la tradició. Altrament, estudiar l'expansió ultrapirinenca de la Casa de Barcelona limitant la mirada als segles d'aquesta expansió (els segles XI i XII), comportaria el risc de prendre l'excepcional per l'habitual. Convé, doncs, dilatar la perspectiva i anar més enrere, a les èpoques en què les relacions no eren de domini sinó de veïnatge o d'inserció comuna en un projecte més ampli.

Aquesta història podria començar a la més alta edat mitjana, quan els reis gots de Toledo, hereus, de fet, dels emperadors romans en aquesta part d'Occident, governaven sobre tota la Península i sobre una part de les terres nord-pirinenques, l'anomenada Septimània o Gàl·lia gòtica, formada per les terres de vuit bisbats: Narbona, Besiers, Agde, Magalona, Lodeva, Nimes, Elna i Carcassona. Llavors, els segles VI i VII, els jerarques civils (ducs, comtes) i religiosos (bisbes) de la Tarraconense i Septimània, i cal pensar que també altres persones i grups socials, van mantenir estretes relacions i a vegades van participar conjuntament en conspiracions i revoltes contra Toledo, fenomen freqüent en aquella època de crisi de l'autoritat pública, central, i d'emergència de poders locals.

Els musulmans, després, van ocupar militarment i política la Península i Septimània (entre 711 i 720), però generalment ho van fer mitjançant pactes amb els governants de les ciutats

i dels seus territoris (comtes i bisbes), cosa que permet pensar, almenys per a la primera meitat del segle VIII, en una relativa continuïtat dels ritmes de vida a la zona. Hi hagué, és clar, episodis locals de resistència, lluita i despossessió, però molt probablement van ser excepcionals.

Es podria dir el mateix de la conquesta franca de Septimània, a mitjan segle VIII, i de la Catalunya Vella, a finals del segle VIII i principis del IX, quan, segons sembla, els gots de la zona van dividir les seves simpaties entre musulmans i francs, tot i que la majoria al final probablement va inclinar-se per aquests darrers. En l'entremig del canvi de dominació política, quan la sort no estava encara decidida, un important grup de famílies hispanogodes de la Tarraconense, partidàries del domini franc, van abandonar les seves llars originàries d'Hispania (segona meitat del segle VIII) per buscar refugi a la vella Septimània goda on Carlemany les va establir. Es reforçava així la tradicional vinculació entre ambdues bandes del Pirineu, i encara més ara que els refugiats havien de pressionar els seus protectors francs per continuar l'expansió cap al sud que, com dèiem, va culminar a principis del segle IX amb l'ocupació de la Catalunya Vella.

Es devia invertir llavors el sentit de les migracions: gots i *hispani* refugiats de Septimània degueren encapçalar, acompanyar o seguir als exèrcits francs per establir-se com a repobladors o governants a les terres dels bisbats d'Urgell, Girona i Barcelona. Ho podem afirmar pel fet que era costum que els fidels seguissin als seus senyors en la guerra i el servei. Sobre això, cal recordar que Berà, el primer comte de Barcelona, arribat del nord del Pirineu amb les tropes carolíngies que van prendre la ciutat el 801, era franc per part de pare (el comte Guillem de Tolosa) i got per part de mare (Khunegunda), i que de

La imposició de mans com a senyal de pacte és el ritu feudal més característic. Còdex dels **Usatges**, segle XIV (Foto Ramon Manent)

Barcelona estant es va fer suspecte de traïció i va ser depositat probablement perquè encapçalava una facció visigotista. Els seus descendents, però, van ocupar càrrecs rellevants (comtes, jutges, vescomtes) al Lenguadoc i a Catalunya, on van enllaçar amb famílies comtals prominents, durant el segle IX i X (P. Ponsich). Temps a venir, els descendents d'un altre pirinenc o nordpirinenc, el got Bel-ló, que va ser comte de Carcassona en temps de Carlemany, governarien als comtats de Rosselló, Urgell, Cerdanya, Empúries i Girona-Barcelona, on formarien diverses dinasties comtals. El mateix va passar als Pallars i a la Ribagorça, on van governar els descendents d'un comte, Ramon II, que devia ser oriünd de la Bigorra (R. d'Abadal).

Establert el domini franc, també dit carolíngi, les fonts del segle IX es refereixen a aquestes zones recent conquerides amb la paraula *marca*, que vol dir frontera, perquè políticament se situa-

Ramon Berenguer IV, que pel seu matrimoni amb Peronella adquiria els drets com a rei d'Aragó reb a Tarascó l'homenatge dels vescomtes de Besiers, Carcassona, Narbona i Montpeller i més tard el govern de Bearn. La vella aspiració de formar un regne amb el Pirineu com espina dorsal començava a tenir forma.
Antoni Anglada

Portapau del Priorat de Santa Maria de Sixena de monges de l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem. (Foto Ramon Manent)

Monestir de Sixena, a la franja d'Aragó històricament vinculada al bisbat de Lleida, on reberen sepultura Pere el Catòlic i la seva mare donya Sança. Portalada romànica (Foto Pere Català)

va en els límits meridionals de la dominació franco-carolíngia, frec a frec amb la terra controlada pels musulmans. Aquestes mateixes fonts a vegades empen la construcció *Marca de Gòtia* en un sentit que tant es pot referir a la vella Septimània com al conjunt format per aquesta i els comtats avui dits catalans, per bé que aquests sols a voltes també són designats amb l'expressió *Marca Hispànica*, per situar-se dintre dels límits de l'antiga Hispània. La condició de frontera (de l'Imperi carolíngi) de les terres catalanes i septimanas, amb l'existència de comtes que van governar alhora i conjuntament comtats d'una i altra banda, i les ràtzies musulmanes que aquella condició els comportà, són factors que devien actuar aleshores com a poderosos nexes d'unió transpirinenca.

No menys important és el fet que, desapareguda la seu de Tarragona arran de la invasió musulmana, quan els francs van consolidar el seu domini sobre el nord-est de la Tarraconense (la Catalunya Vella actual) immediatament van vincular les diòcesis catalanes a l'obediència del metropolità de Narbona, és a dir, van separar eclesiàsticament aquesta part de l'Església hispànica del conjunt peninsular i la van lligar a la Narbonesa. La unitat eclesiàstica d'una part de les terres que amb llenguatge actual diríem occitanes amb les catalanes duraria fins a principis del segle XII, molt més que el domini carolíngi que l'havia creat, i contribuiria a agermanar-les i a singularitzar-les en el conjunt carolíngi i occidental. Els arquebisbes de Narbona, alguns dels quals foren catalans, encara que la seva autoritat fos a voltes discutida per algun comte català, van consagrar bisbes i abats catalans i occitans, van aplegar-los en concili, van presidir amb ells solemnitats religioses (consagracions d'esglésies) i, van contribuir, primer amb els carolíngis i després amb els comtes locals, a dissenyar la política a aplicar a la zona, a més de participar a vegades, espasa en mà, en accions militars (R. d'Abadal).

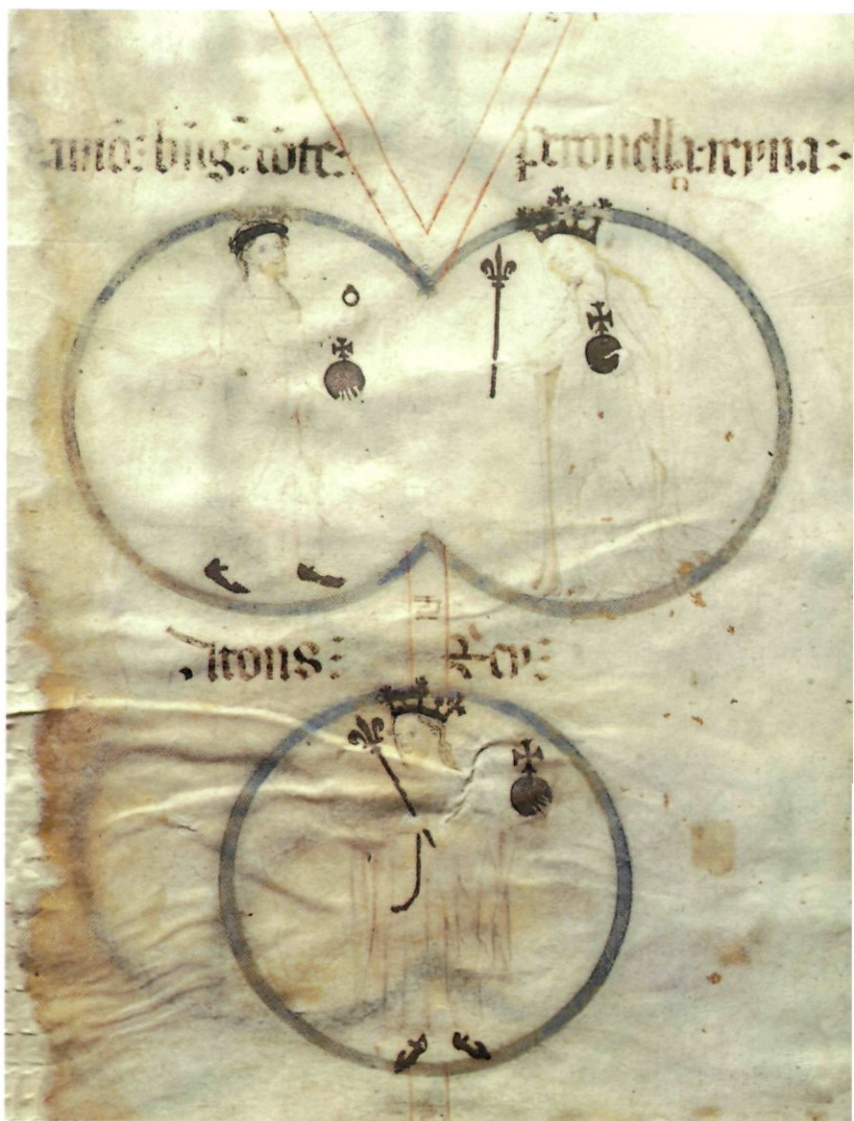
En resum, durant segles, en època goda (segles VI i VII), musulmana (segle VIII) i franca (segles IX i X), el Pirineu oriental no va ser frontera, és a dir, no va actuar com una barrera natural que condiciona l'estructura política i separa la seva gent, sinó que va ser el punt de contacte del pobles que viuen als seus vessants.

LES INNOVACIONS

La pertinença de les terres catalanes i llenguadocianes al domini franc carolingi es va anar esvanint al llarg del segle X, a mesura que els darrers monarques de la *Francia Occidentalis* de la dinastia de Carlemany, desbordats per la força de la noblesa, s'afeblien i s'allunyaven de les terres meridionals. Finalment, quan el 987 va morir el darrer carolingi d'aquesta França i la noblesa va elegir rei un dels seus, Hug Capet, les línies de força del sistema polític ja s'havien distendit tant que en tota la geografia de l'Occident post-carolingi el poder estava a mans de comtes locals independents, que maldaven per aglutinar conjunts territorials prou sòlids com per perpetuar l'autoritat dels seus llinatges. Podriem dir que tots els ex-agents o ex-fidels dels carolingis desitjaven poders reials (F.-F. Lemarignier).

Vers l'any mil, la Provença, que teòricament depenia dels reis de Borgonya-Provença, també dits d'Arle, es fragmentà, primer (segle X), en dos i, després (segle XI), en tres comtats: el dels comtes de Provença a Arle, el dels comtes de Provença a Avinyó i el dels comtes de Provença a Forcalquier. A l'espai llenguadocià dues famílies comtals d'un mateix origen posseïen el control de la major part del territori: els comtes de Roergue (amb els comtats de Roergue, Narbona, Bessiers, Agde i Nimes) i els comtes de Tolosa (amb els comtats de Tolosa, Albí, Carcí, Sant Gèli i Lodeva). Però també hi havia, a un segon rengle, els comtes de Carcassona (amb els comtats de Carcassona, Rasès i Coserans, i el control de les terres de Foix, Volvestre, Podaguès, Sabartès, Menerbès i Saissac), i més enrere el comtat de Comenge i el de Melguelh o de Substancion (amb la ciutat de Montpeller i el bisbat de Magalona). A la banda atlàntica del territori occità la fragmentació era més gran encara, però durant el segle X va emergir amb força un llinatge, el dels comtes de Bordeus, ducs de Gascunya, que es van extingir el 1032. La crisi successòria que seguí es va resoldre el 1058 amb l'entronització dels comtes de Poitiers que van prendre el títol de ducs d'Aquitània (Ch. Higounet, M. Zimmermann, M. Parisse). A l'antiga Marca Hispànica, el territori més meridional de l'antic domini carolingi, la situació no era gaire diferent. Hi havia vuit llinatges comtals (els de Ribagorça, Pallars, Urgell, Cerdanya, Rosselló, Empúries, Besalú i Bar-

Escena del casament de Ramon Berenguer IV el Sant, comte de Barcelona, amb Peronella d'Aragó que inicia la unió entre els dos regnes. El seu fill Alfons el Cast —a sota— serà el nostre primer comte-rei i protagonista destacat del "somni d'Occitània". Rotlle o funda d'espasa del segle XV, conservat al monestir de Poblet, que conté la genealogia dels sobirans de Catalunya i Aragó (Foto Ernest Esteve)

celona) d'entre els quals, el de Barcelona, semblava tenir més possibilitats que els altres d'exercir l'hegemonia (F. Udina).

Mentre aquest migdia —com diuen el francès— vivia sense rei, al nord del Loira els Capets lluitaven per imposar-se a la noblesa i construir una monarquia que, recollint la tradició carolíngia, començaria la segona meitat del segle XII a mostrar les seves ambicions sobre el sud.

Es podria pensar que en aquests segles X-XII, amb la virtual desaparició de l'autoritat reial i la divisió política consegüent, s'encetà un procés de mutu distànciament entre les terres catalanes i occitanes. Però aquesta apreciació no seria ben exacta perquè l'àrea catalana i l'occitana no van formar tot d'una dos espais polítics diferenciats sinó un bigarrat teixit de petites sobiraniaes feudals de contorns imprecisos i canviants que no tenien el Pirineu per frontera. És més, acarats al problema de solidificar el seu poder, diferenciant-lo del poder de vescomtes i castellans (senyors de castells), els comtes catalans i occitans van emprar múltiples vegades el recurs a l'aliança mútua que segellaven mitjançant matrimonis: els noms Ramon i Ermengol, característics de les cases de Barcelona i Urgell provenen precisament de la casa de Roergue. La llista de filles que uns i altres governants es van donar per casar-se seria quasi inacabable, i més si hi afegíssim les aliances matrimonials entre cases vescomtals d'una i altra banda del Pirineu, i el cas de comtes d'una banda que van casar llurs filles amb vescomtes de l'altra per fer-los gendres i vassalls alhora (M. Aurell).

Hi havia, a més, el record, políticament parlant, d'un comú origen carolíngi, que determinats santuaris com el de la Grassa, en el comtat de Carcassona, devien mantenir. Efectivament, el monestir de la Grassa, fundat cap a l'època en que Bel-ló, tronc de les principals cases comtals catalanes, governava el comtat de Carcassona (principis del segle IX), va recollir durant aquesta època (segles X-XII) i encara després donacions pietoses dels jerarques catalans. És possible, doncs, que per a ells la Grassa fos un "lloc de memòria", evocador dels orígens ultrapirenencs i carolíngis —políticament parlant— del llinatge (J. M. Salrach). Que aquests segles de canvi feudal els comtes i els seus consellers tenien consciència del passat carolíngi, que els legitima-

En prendre possessió del comtat del Rosselló, Alfons el Cast rep l'homenatge de fidelitat dels burgesos de Perpinyà, els quals reconeixen així la sobirania del jove monarca català de divuit anys.
Miniatura del Liber Feudorum Maior
 (Foto Ramon Manent)

Tres grans regions, eixides dels heretages feudals, tenen una mateixa vocació per unir les terres d'Oc: l'Aquitània, gran ducat al front del qual es troben els comtes de Poitiers; Saint-Gilles, ric comtat amb capital a Tolosa; i el comtat de Barcelona.
Robert Lafont

va, i de les tradicionals relacions entre la gent de les dues vessants del Pirineu, n'és prova el primer capítol de les *Gesta Comitum Barcinonensium*, escrites a Ripoll el segle XII. En aquesta obra se'ns explica que el pare de Guifré el Pelós, cap de la Casa de Barcelona, va nèixer a Arrià, al Conflent, i va morir assassinat prop del santuari de Nòstra Dòna de Lo Puèi (Alvèrnia), que en època de la redacció de les *Gesta* era un dels llocs de pelegrinatge dels catalans (L. Barrau i J. Massó).

Naturalment, partint d'aplec com el de la consagració dels nous altars de Cuixà, el 974, a la que assistiren els bisbes de Carcassona, Cose-rans, Tolosa, Urgell, Vic, Elna i Girona, els dirigents eclesiàstics d'ambdues bandes del Pirineu oriental van continuar aplegant-se durant el segle XI, sovint convocats pel seu cap, el metropolità de Narbona. Tenien motius especials per fer-ho: als territoris llenguadocià (en realitat a tot Occitània) i català, la fi dels carolingis havia anat acompanyada d'un esfondrament progressiu de l'edifici polític que aquests monarques i els seus consellers laics i eclesiàstics havien creat o restaurat, i d'un qüestionament de l'ordre social establert, que feia perillar la posició de l'Església (R. d'Abadal, J. M. Salrach).

El procés havia començat per un afebliment de les bases materials de l'autoritat comtal, que va anar perdent el control dels béns i drets públics (*fisci*, impostos) en profit d'una aristocràcia castral que privatitzava funcions i poders. Corol·lari d'aquesta evolució va ser un retrocés del dret objectiu escrit de tradició romana (la *Lex Visigothorum* a l'àrea catalano-occitana), que els comtes intentaven garantir, en profit d'un dret subjectiu basat en la força dels senyors. Aixó és ben perceptible en la resolució de conflictes entre poderosos: entrat el segle XI aquests ja no acudeixen a la justícia comtal i als seus procediments (jutges professionals, testimonis, proves escrites, invocació de la llei i sentència) sinó que prefereixen la negociació i el compromís o les solucions de força (P. Bonnassie).

Arreu de la zona examinada l'esllavissament va culminar amb l'assalt de la noblesa a l'autoritat comtal, amb els conflictes recurrents de la noblesa amb les institucions eclesiàstiques per la possessió de béns i rendes i amb l'expropiació i la submissió de la pagesia a una dura explotació

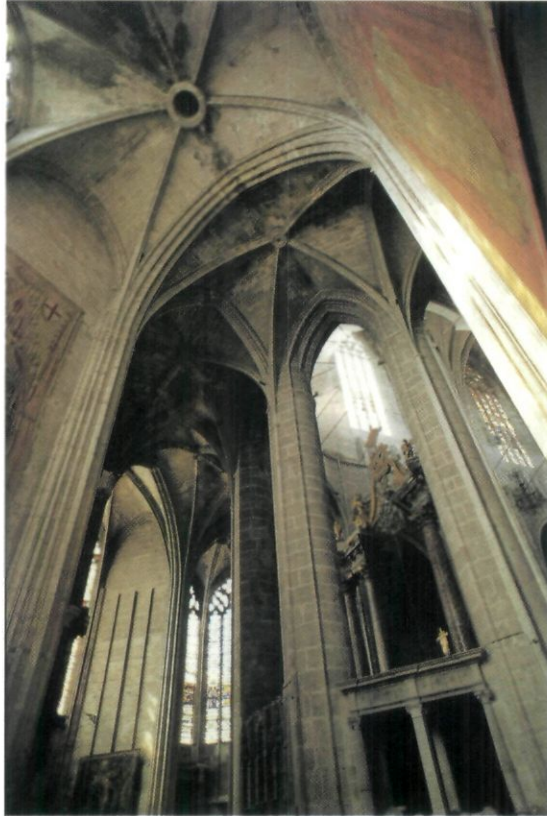
Els lligams feudals formen l'entramat social de l'Edat Mitjana, com en aquest pacte entre Alfons I el Cast i Galcerà d'Urtx. Miniatura del Liber Feudorum Ceritaniae, còdex del segle XIII (Foto Ramon Manent)

rendal i a les servituds. També arreu del territori catalano-occità la resistència més ben organitzada va ser la de l'Església que, recolzada per les classes populars, va celebrar concilis de pau i assemblees de pau i treva, i va crear un espai inviolable entorn de les esglésies (les sagres, embrió de poblacions agrupades: vilatges eclesiàstics) basat en el dret d'asil eclesiàstic. L'objectiu, és clar, era prohibir o limitar temporalment i geogràfica les violències. És lògic, mentre al nord del Loira els bisbes i abats, que veien als reis capets com a legítims successors dels carolingis, els encoratjaven a seguir el seu exemple i garantir el dret i la justícia (com feia Adalbaró de Laó en el seu *Poema al rei Robert*), al sud la manca de rei i la feblesa dels llinatges comtals forçava a l'Església a jugar més fort i comprometre's directament en l'obra pacificadora (R. d'Abadal, G. Gonzalvo).

El resultat va ser divers. Mentre que al nord el camí de la monarquia francesa seria dur i llarg, però a la fi culminaria amb la domesticació de la noblesa, al sud Occitània i Catalunya van seguir

Carlemany allibera Narbona i les hosts franques passen els Pirineus per atacar Saragossa. L'empresa falla i ha quedat fixada en la Chanson de Roland. Si la reconquesta hagués reeixit, les terres que més tard formarien el Regne d'Aragó potser haurien tingut la unitat temperamental i lingüística que després els mancà. Josep Trueta

Narbona, capital espiritual de les terres a banda i banda del Pirineu. En dependran tots els bisbats catalans instaurats a mida que avança la reconquesta. Vista de l'interior de la catedral (Foto Ramon Manent)

La tombada uneix els Pirineus amb l'Empordà, amb el Rosselló i amb la vall de la Garona. És el signe mateix de la vida occitana a través dels segles. Robert Lafont i Christian Anatole

trajectòries relativament divergents. A Occitània, malgrat les aliances entre feudals, les forces disgregadores van prevaldre sobre les unificadores, i potser només l'Església, impulsora del moviment de pau, va reeixir a crear i mantenir un cert ordre social (T. Bisson). A Catalunya, en canvi, els comtes de Barcelona, reforçats pels seus èxits militars i econòmics sobre els musulmans veïns (cobrament de paries) i sostinguts per l'Església, que progressivament els cedí la iniciativa del moviment de pau (de la pau de Deu a la pau del comte), van poder aglutinar les forces nobiliàries al seu voltant i construir un principat feudal d'abast català (J.M. Salrach). Aixó, és a dir, el major o menor control de la situació política interior, seria un factor decisiu per el futur de les relacions entre els llinatges comtals d'una i altra banda del Pirineu. Les ambicions de Ramon Berenguer I en són una prova.

Besnét d'una roerguesa (Letgarda de Roergue dona de Borrell II) i nét d'una carcassonesa (Ermessenda de Carcassona dona de Ramon Borrell), el comte Ramon Berenguer I, per motius

sentimentals, familiars i polítics, va tenir una política occitana, que d'alguna manera es pot dir que va començar vers 1052 o 1053. Llavors, vidu de la comtessa Elisabet, que li havia donat l'hereu, Pere Ramon, i una filla, Agnès, que tenia pocs anys, i recent casat amb la comtessa Blanca, Ramon Berenguer I va segrestar a Almodis de la Marca, dona legítima del comte de Tolosa, la va portar a Barcelona i amb el seu acord s'hi va casar, repudiant així a la muller legítima. El segrest va ser un acte que va causar gran commoció, va valdre a la parella tres excomunionis (entre 1054 i 1056) i va enverinar les ja difícils relacions del comte de Barcelona amb la seva àvia, la comtessa Ermessenda, que li havia fet de tutora, i amb un ampli sector de la noblesa i l'Església (M. Aurell).

En aquells moments els dirigents catalans estaven dividits en grups d'interessos, que, encara que devien ser de contorns imprecisos i composició canviant, sembla que, amb voluntat simplificadora, poden ser agrupats en tres afinitats: un sector, encapçalat per Ermessenda i alguns prelats, entre els quals el bisbe Oliba i alguns magnats i comtes, aspirava a l'impossible manteniment de l'ordre social i polític tradicional, heretat de l'època carolíngia, que es basava en la noció de la *potestas* pública; un sector oposat, encapçalat pel bisbe de Barcelona i el magnat Mir Geribert, posava en qüestió la legitimitat comtal i reivindicava, de fet, la independència de l'aristocràcia castral; i un altre sector, dirigit per Ramon Berenguer I (i ben aviat Almodis), buscava un compromís entre ambdues posicions.

Per a tots aquests van ser anys difícils de conflictes intermitents (entre 1041 i 1059), en els que el comte de Barcelona va haver de jugar a fons totes les cartes militars, diplomàtiques i familiars de què va ser capaç. Amb Almodis, que era originària del comtat de la Marca, a l'extrem nord d'Aquitània, al Llemosí, va venir una germana, Llúcia, que immediatament va ser afillada pel seu cunyat. Ramon Berenguer I, que tenia només una filla molt petita, necessitava una dona de la família a qui poder emprar com a penyora en les aliances polítiques que projectava. En un primer moment, el 1054, Llúcia va ser promesa al comte de Besalú, Guillem II, a qui es volia apartar de l'aliança amb la comtessa-àvia Ermessenda i vincular a Barcelona. El pacte va fracassar, però, i Llúcia va ser casada finalment amb el comte Artau I de Pallars Sobirà (1058), com a comple-

ment d'una aliança del comte de Barcelona amb aquest i amb Ermengol III d'Urgell contra Ramon V de Pallars Jussà i els seus aliats musulmans (M. Aurell). Simplificant, podríem dir que el món de relacions ultrapirenenques de la Casa de Barcelona, d'on havia vingut Llúcia, servia de retruc per estendre el poder de Ramon Berenguer I i el seu llinatge per la Catalunya occidental. Inversament, els guanys de la política peninsular del comte barceloní podien ser invertits a Occitània. És el que van fer Ramon Berenguer I i Almodís quan van emprar l'or dels tributs cobrats als musulmans de Saragossa, Lleida i Tortosa, per adquirir els comtats de Carcassona i Rasès.

EL LLINATGE

La implantació de la Casa de Barcelona a Occitània no necessita ser justificada. Es pot acceptar, com vol Abadal, que els interessos de llinatge la motivessin, però no s'hauria d'oblidar que, tractant-se de famílies feudals, les conveniències familiars no són separables de les polítiques. S'hauria d'insistir també en la llarga història de mútues relacions que, com hem vist, unien els dos vessants i que donen versemblança a les opinions de Jordi Ventura i altres que la Casa de Barcelona els segles XI i XII va acariciar la idea de crear una mena d'Estat feudal catalano-occità. És clar, no estem parlant d'un Estat modern i centralitzat, sinó d'una organització política basada en el pacte feudal que hauria d'emprar el sistema de les aliances familiars i les clienteles vassallàtiques per construir-se i mantenir-se. Es tractaria d'una mena de constel·lació de sobirania feudal que reconeixeria la supremacia del llinatge barceloní i del seu principal representant, el comte de Barcelona. No cal dir que per fer-ho viable, malgrat les dificultats naturals (la serralada) que Abadal emfasitza, hi havia la comunitat de llengua i de cultura: certament, els lingüistes podran trobar diferències entre el català i l'occità escrit dels primers documents, però s'hauria de recordar que els especialistes no acaben de posar-se d'acord sobre l'origen català o occità de la cèlebre Cançó de Santa Fe, poema anònim de vers 1060 que podria ser originari de la regió de Narbona o del Conflent.

L'operació de compra dels comtats de Carcassona i Rasès va venir precedida de la mort dels cosins Ramon II de Rasès (1065) i Roger III de Carcassona, Agde i Besiers (1067), hereu de l'anterior, que va deixar els seus comtats i vescomtats sense hereus directes. L'herència va passar llavors a un grup de parents, cosa que va generar un buit de poder aprofitat Ramon Berenguer I i Almodís per comprar a tots ells els seus drets. Sis operacions d'adquisició es va esglaonar entre 1067 i 1070: el 27 de desembre de 1067 van pagar 400 unces d'or als comtes Guillem Ramon de Cerdanya i Adelaida, germana de Roger III de Carcassona; el 2 de març de 1068 van pagar 2.100 unces d'or a Ramon Bernat Trencavell, vescomte de Nimes i d'Albi, i a la seva esposa Ermengarda, germana també de Roger III, que havia heretat la major part dels drets d'aquest sobre els vescomtats de Besiers-Agde i els comtats de Carcassona-Rasès; el 27 de desembre de 1068 van pagar 50

La remarkable església romànica de Sant Serni, construïda entre els segles XI i XII a Tolosa, la capital que més va rivalitzar amb els comtes-reis catalans pel domini de l'Occitània (Foto Ramon Manent)

Catedral de Narbona, segle XIV (Foto Ramon Manent)

Narbona esdevé el centre religiós i Barcelona el polític al volt dels quals es formarà la consciència nacional. Ais de Provença, Montpeller i Tolosa són els focus complementaris des dels quals irradien les ciències, les arts i la política. Josep Trueta

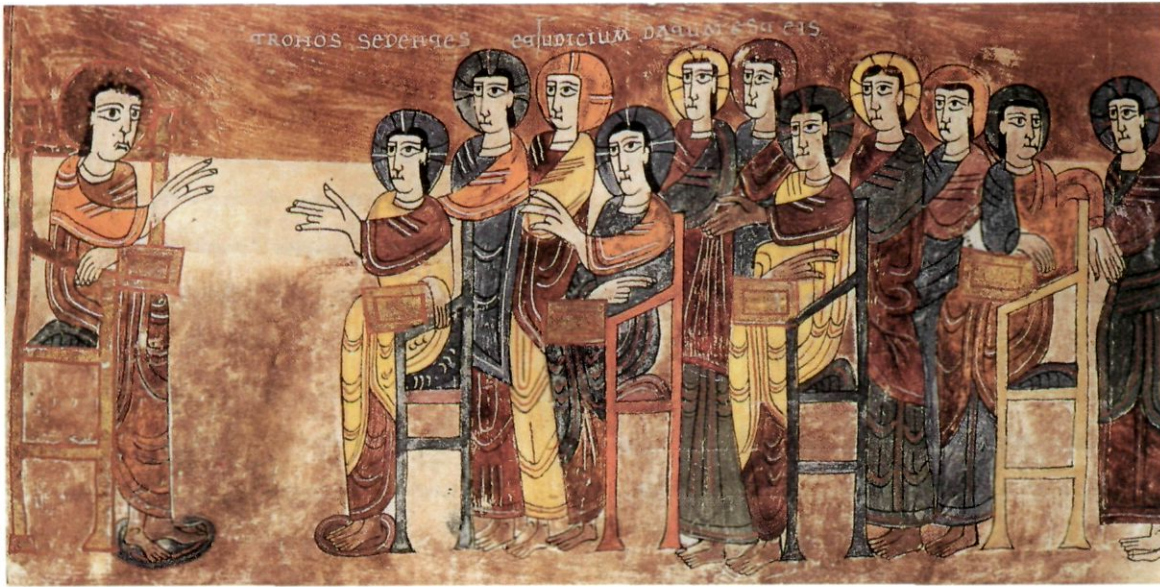
unces d'or a Pere Guillem i Bernat Guillem, fills del comte Guillem I de Carcassona (m. 1034), oncle de Roger III; el 3 de setembre de 1069 van pagar 50 unces d'or per l'adquisició del castell de Dorna (Rasès) a Bernat Odó i Garsenda, uns parents no identificats; el 22 d'abril de 1070 van pagar 400 unces d'or a Ramgarda de la Marca (germana d'Almodis), comtessa vídua de Carcassona mare de Roger II; i el 26 de juny de 1070 van pagar 2.000 unces d'or novament a Ramon Bernat Trencavell i Ermengarda (S. Sobrequés).

Ramon Berenguer I i Almodis havien després la fabulosa quantitat de 5.000 unces d'or (equivalent a uns 50.000 mancusos) a les que encara cal afegir diverses comissions, despeses per l'adquisició de diversos castells i pagaments als comtes de Tolosa i Foix per la seva neutralitat (més de 1.000 unces d'or). Les compres de béns i drets

efectuades havien donat com a resultat la plena implantació de la Casa de Barcelona al Llenguadoc. Només cal pensar que, en fer testament, el 1076, Ramon Berenguer I hi posseïa en alou els comtats de Carcassona i Rasès, amb la ciutat i bisbat de Carcassona, els monestirs de la Grassa i Sant Hilari i els castells de la zona, a més de diversos drets en els comtats de Tolosa, Narbona, Comenge i Foix i en el Menerbès, Lauraguès i Sabartès. I aquesta implantació territorial havia anat acompanyada de la sistematització dels vincles feudals a la usança barcelonina, de manera que els magnats d'aquestes terres, particularment els castellans dels comtats de Carcassona i Rasès, havien prestat jurament de fidelitat a Ramon Berenguer I i Almodis (R. d'Abadal).

El comte no fou pas l'únic artífex d'aquesta política, també la seva muller Almodis en va ser gran impulsora. Malgrat la separació del comte Ponç de Tolosa, Almodis no havia deixat de mantenir el tracte amb parents i amics del Llenguadoc. Després de la mort del comte Ponç (1061), va freqüentar la cort tolosana (1065, 1067) on va col·laborar en el govern amb els seus fills, els comtes Guillem IV i Ramon IV de Sant Gèli, senyors de Tolosa, Albí, Carcí, Sant Gèli, Tarascó i la terra d'Argença, i va casar la seva filla Almodis, haguda amb Ponç de Tolosa, amb el comte Pere de Melguelh. Paral·lelament els pactes feudals van afegir-se als lligams familiars per dilatar la influència barcelonina: Guillem IV, senyor de Montpeller, que s'havia fet vassall del comte de Barcelona, freqüentava la seva cort; Ramon Bernat Trencavell, vescomte d'Agde-Besiers, jurava fidelitat a Ramon Berenguer I (vers 1068), i Guillem IV de Tolosa feia semblantment amb el seu germanastre, el futur Ramon Berenguer II de Barcelona. Llavors, cap al 1076, quan va morir Ramon Berenguer I tot el Llenguadoc era considerat "*poc més o menys barceloní*" (P. Bonnassie).

Abadal es pregunta el perquè d'aquesta història i respon que "*no fou pas per posar els fonaments d'un imperi dels sobirans de Barcelona a l'altra banda dels Pirineus*", sinó per confegir un patrimoni en profit d'un fill d'Almodis i Ramon Berenguer I, el futur Ramon Berenguer II el Cap d'Estopes, que, en principi hauria d'haver estat exclòs de l'herència barcelonina, perquè ja hi havia un hereu, Pere Ramon, fill del comte de Barcelona i la seva primera muller, la comtessa Elisabet. De fet, el Cap d'Estopes figura al costat dels seus pares en algunes de les esmentades

Llibre d'Hores del segle XV, obra de Bernat Martorell (Foto Ramon Manent)

operacions de compra de drets a Carcassona i Rasès. Un altre fill d'Almodis i Ramon Berenguer I, Berenguer Ramon, que després seria conegut com el Fratricida, no figura en aquests documents.

Tot això és cert però, quant als motius de la compra de Carcassona-Rasès, ens sembla més assenyat invertir l'ordre de factors: els comtes de Barcelona compren perquè al nord del Pirineu hi ha vells interessos dinàstics (la comtessa-àvia Ermessenda era de la casa de Carcassona), les relacions polítiques amb els llinatges llenguadocians són intenses, l'ocasió és políticament propícia i els comtes disposen de diners que no poden invertir millor. Deixar-ho a un o altre fill no és, al nostre entendre, la raó primera, encara que en comprar pensin en el Cap d'Estopes i per això Guillem IV de Tolosa li jura fidelitat. Fins i tot, si s'hagués produït la divisió de l'herència i Pere Ramon hagués rebut els comtats catalans i el Cap d'Estopes els llenguadocians, ningú no pot assegurar que, segons els nous costums feudals, el testament patern no hagués establert alguna forma de vinculació vassallàtica del segon envers el primer, alguna forma d'indivisió de la divisió. D'altra banda, no cal imaginar un Imperi barceloní per parlar d'una hegemonia barcelonina: es tractaria de suposar, més d'acord amb les estructures de poder del feudalisme naixent, una hegemonia de la casa de Barcelona sobre terres catalano-occitanes exercida pel conjunt de membres

del mateix llinatge sota la superior autoritat del seu cap natural, el comte barceloní.

Si aquestes foren les previsions, l'assassinat d'Almodis per obra del seu fillastre Pere Ramon (1071), ho capgirà. L'assassí s'exilià i perdé els drets a l'herència en profit dels seus germanastres, els fills d'Almodis. Llavors, en testar cinc anys després (1076), Ramon Berenguer I, a qui el magnicidi devia haver commogut, ja es va estimar més no fer divisions, ni establir cap jerarquia feudal entre els fills, Ramon Berenguer i Berenguer Ramon, sinó que els deixà la totalitat dels honors catalans i llenguadocians conjuntament i a parts iguals. Si amb això pretenia retornar la pau a la família no ho aconseguiria (S. Sobrequés).

Com se sap, el poder no és fàcil de compartir, i els germans barcelonins no van ser excepció. Hi hagué baralles entre ells i acords negociats amb l'ajut de fidels d'ambdós fins que el 1082 Ramon Berenguer II va ser assassinat, segons es creu, per instigació del seu germà. El magnicidi, que s'afegia al comés onze anys enrere en la persona d'Almodis, va causar gran torbació a Catalunya i al Llenguadoc. Amb Tolosa, on governaven els germanastres de l'assassinat, un dels quals, Guillem V, li havia jurat fidelitat, es trencaren els lligams, de manera que els comtes tolosans es van sentir lliures des d'aleshores per disputar l'hegemonia a Barcelona. Aprofitant la confusió del

Aquell país on es parla el bell llenguatge d'oc és la part de l'oest d'Europa més florent i civilitzada. Posseeix una organització política distinta de la francesa, un altre caràcter nacional, distints usatges i distinta llengua. És allí on l'esperit cavalleresc bandeja les seves cruces i humana, on s'associen l'art i la literatura, la cortesia i l'amor".

Macaulay

moment, també el vescomte Bernat Ató de Bersiers, fill de Ramon Bernat Trencavell i Ermengarda, els protagonistes de les vendes de 1068 i 1070, va entrar a Carcassona amb el pretext de defensar-la i se n'apoderà argumentant que reconeixia la legitimitat del fill del Cap d'Estopes, el futur Ramon Berenguer III, a qui lliuraria la ciutat quan arribés a la majoria d'edat. De fet, era una

excusa perquè Bernat Ató, que havia trencat els llaços de subordinació amb Barcelona, actuava en l'afer de comú acord amb els tolosans. Així, a finals del segle XI, l'obra d'expansió ultrapiirinènca tan costosament construïda per Ramon Berenguer I i Almodis semblava a punt d'ensorrar-se (R. d'Abadal).

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d'. *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*, Barcelona (Aymà), 1948.
- ABADAL, Ramon d'. "El paso de Septimania del dominio godo al franco a través de la invasión sarracena", *Cuadernos de Historia de España*, XIX (1953), p. 5-54.
- ABADAL, Ramon d'. *Els primers comtes catalans*, Barcelona (Vicens-Vives), 1961.
- ABADAL, Ramon d'. "La 'dominació' de la casa comtal de Barcelona sobre el Migdia de França", a Idem, *Dels visigots als catalans*, II, Barcelona (Edicions 62), 1970, p. 281-309.
- AURELL, Martí. "Mariage et pouvoir en Catalogne: Lucia de la Marche (ca. 1030-1090), comtesse de Pallars Sobirà", *Mélanges G. Duby*, I, Aix-en-Provence, 1992.
- AURELL, Martí. *Les noces du comte. Mariage et pouvoir en Catalogne (785-1213)*, Paris (Publications de la Sorbonne), 1995.
- BARRAU-DIHIGO, Louis / MASSÓ TORRENTS, Jaume. *Gesta Comitum Barcinonensium*, Barcelona (IEC), 1925.
- BISSON, Thomas N. *Medieval France and her Pyrenean Neighbours*, Londres-Ronceverte (Hambledon), 1989.
- BONNASSIE, Pierre. *Catalunya mil anys enrera*, 2 vol., Barcelona (Edicions 62), 1981.
- GONZALVO, Gener. *La Pau i la Treva a Catalunya. Origen de les Corts Catalanes*, Barcelona (La Magrana), 1986.
- HIGOUNET, Charles. "Un grand chapitre de l'histoire du XIIe siècle: la rivalité des maisons de Toulouse et de Barcelone pour la prépondérance méridionale", a *Mélanges Halphen*, 1951, p. 313-322.
- HIGOUNET, Charles. "Le groupe aristocratique en Aquitaine et en Gascogne (fin X^e-début XIIe siècle)", a *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal*, Paris (CNRS), 1969, p. 221-238.

- LEMARIGNIER, Jean-François. *La France médiévale. Institutions et société*, Paris (Armand Colin), 1970.
- PARISSE, Michel (dir.). *Atlas de la France de l'an mil*, Paris (Picard), 1994.
- POLY, Jean Pierre. *La Provence et la société féodale. Contribution à l'étude des institutions dites féodales dans le Midi*, Paris (Bordas), 1976.
- PONSICH, Pierre. "Bera I, comte de Barcelone, et ses descendants. Le problème de leur juridiction comtale", *Conflent, Vallespir et Montagnes Catalanes. Actes du Ier congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpellier, 1980.
- SALRACH, Josep M. *El procés de feudalització (segles III-XII)*, vol. II de Pierre VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona (Edicions 62), 1987.
- SALRACH, Josep M. "El comte-bisbe Miró Bonfill i l'acta de consagració de Cuixà de l'any 974", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 10, 1989.
- SALRACH, Josep M. "Memòria poder i devoció: donacions catalanes a la Grassa (segles IX-XII)", a Philippe SÉNAC, *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà (Presses Universitaires), 1995, p. 103-117.
- SOBREQUÉS, Santiago. *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona (Vicens-Vives), 1961.
- UDINA, Frederic (comp.). *Symposium internacional sobre els orígens de Catalunya (segles VIII-IX)*, 2 vol., Barcelona (Generalitat), 1991.
- ZIMMERMANN, Michel (comp.). *Les sociétés méridionales autour de l'an mil. Répertoire des sources et documents commentés*, Paris (CNRS), 1992.

Més que expressats teòricament, a Occitània els valors morals són viscuts. Se'ls descobreix en els comportaments i en aquesta interpretació fabulosa dels comportaments que és la literatura. **Robert Lafont i Christian Anatole**

Escrivà assegut que també podria ser un trobador. Miniatura del *Libre Verd*, còdex del segle XIV. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Foto Ramon Manent)

RELACIONS CATALANO-OCCITANES I EXPANSIÓ ULTRAPIRENAICA

(SEGLE XII)

Mercè Aventín

Vers 1100 les estructures de poder a una i altra banda del Pirineu presentaven semblances i diferències. Mentre que, en ple segle XI, el comte de Barcelona havia aconseguit dominar la revolta dels barons i establir les bases institucionals d'un principat que, malgrat la crisi de 1082 (assassinat de Ramon Berenguer II) va anar imposant-se als diversos poders feudals (de comtes, vescomtes, castlans, bisbes i abats), a Occitània fracassaven els intents d'unificació. Aquí, on l'autoritat cap a l'any mil semblava concentrar-se a mans de quatre o cinc llinatges (els comtes de Provença, Tolosa, Melguelh i Carcassona i el ducs de Gascunya), el canvi feudal del segle XI va comportar una gran disseminació de poders i l'emergència de senyories pràcticament independents, com, per exemple, les dels Trencavell, vescomtes d'Albí, Nimes, Carcassona, Rasès, Besiers i Agde; les dels senyors de Montpeller; les dels vescomtes de Narbona, Millau i Rodés; les dels vescomtes de Lautrec i Menerba; les dels senyors d'Andusa, etc. (H. Débax).

La Provença, entre 950 i 1050, va conèixer les guerres particulars, la construcció i privatització de castells, la creació de senyories jurisdiccionals i la proliferació d'homes de guerra (*milites*) amb el seu corollari, l'asserviment de la pagesia. A mitjan segle XI, l'autoritat comtal quasi havia desaparegut, però, com expliquen Poly i Giordano, la societat provençal era més una societat dislocada que una societat feudal: el poder estava a mans dels senyors dels castells i no s'havia desenvolupat plenament un règim feudo-vassallàtic que lligués el conjunt de poders dels llinatges entorn d'una dinastia. No va ser fins a finals del segle XI que la situació va començar a canviar, com a conseqüència del desenvolupament econòmic, que va permetre el renaixement urbà i comercial i l'emergència de noves capes socials i interessos sobre els quals es recolzaria el redreç de l'autoritat comtal. En teoria, per sobre

Alfons I de Catalunya i Alfons VIII de Castella donant-se la mà en senyal d'acord després de signar un pacte d'ajut mutu al qual feu honor Pere el Catòlic, fill del primer, participant a la batalla de les Navas de Tolosa. Miniatura del **Liber Feudorum Maior**, còdex conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Foto Ramon Manent)

El comte Ramon Berenguer III, voltat de dignataris, al començament d'un privilegi signat el 1118 juntament amb la seva esposa Dolça de Provença. Miniatura del **Llibre Verd**, còdex del segle XIV que conté els privilegis de la ciutat de Barcelona. Institut Municipal d'Història (Foto Ramon Manent)

dels comtes provençals hi havia l'autoritat dels emperadors alemanys, que el 1032 obtingueren la incorporació nominal, com a feu de l'Imperi carolingi, del regne de Borgonya-Provença, un dels conglomerats territorials que es formà arran de la desmembració del món carolingi. Tanmateix els emperadors alemanys mai exerciren una autoritat efectiva sobre la Provença (J. P. Poly).

Al Llenguadoc, la situació era molt semblant. El comtes de la regió, particularment els de Tolosa, els més importants, no van ser capaços de lligar sòlidament un teixit de relacions clientelars al seu voltant que els garantís l'obediència del conjunt de senyors llenguadocians. L'ús relativament escàs del pacte feudal escrit (la convingença) i l'absència de la noció de *solidantia*, tan difoses per altra banda a Catalunya, reflecteixen aquestes febleses de l'estructura de poder i l'atomització política que facilitaria la intervenció exterior (H. Débax), catalana i francesa. Entre 1030 i 1080

aproximadament el territori s'omplí de fortaleses privades (segons ha mostrat M. Gramain per a la zona de Besiers) i comtes, vescomtes i prelats, temerosos del nou poder de la noblesa castral, s'esforçaren a obtenir dels castellans seguretats en forma de juraments que, a diferència del que passava a Catalunya, contenien més obligacions negatives (no atacar al senyor) que positives (fer-li serveis), cosa que també és clarament un indicador de feblesa (E. Magnou-Nortier). Tot i ser reals, no s'haurien, però, d'exagerar aquestes diferències entre les institucions i estructures de poder del Llenguadoc i Catalunya (P. Bonnassie). El cas de la senyoria de Montpeller pot servir d'exemple.

El poder superior a la zona pertanyia als comtes de Melguelh i als bisbes de Magalona, els quals, des de mitjan segle XI, se'l van disputar amb el senyor de Montpeller, que tenia feus per a ells i que a més era teòricament vassall dels comtes de Tolosa i aliat efectiu dels de Barcelona. Precisament aquests conflictes entre senyors van permetre als poderosos locals crear senyories castrals independents, que, no sense dificultats, durant el segle XII, els senyors de Montpeller aconseguiren incorporar a la seva xarxa vassal·làtica mitjançant convingences que incorporaven juraments de fidelitat de tipus més aviat negatiu: no emprar el castell contra el senyor. La presència dels senyors de Montpeller a la cort del comte de Barcelona, freqüent des de mitjà segle XI, ha servit precisament per bastir la hipòtesi que el model d'institucions feudals de Barcelona, amb les seves peculiaritats, va poder arribar al Llenguadoc a través de Montpeller, encara que ho fes tardanament i sovint rebaixant el contingut de les exigències senyorials de serveis vassal·làtics (H. Katsura).

En resum, els estudiosos consideren que la ruptura feudal es va produir al Llenguadoc més o menys al mateix temps i de la mateixa manera que a Catalunya, però el sistema de poder o règim feudo-vassal·làtic llenguadocià trigà més a cristal·litzar i ho feu amb més precarietat que a Catalunya: amb una major disseminació de poders. Així, guanya terreny la hipòtesi de T. Bisson de que al Llenguadoc les institucions de pau impulsades per l'Església van jugar un paper més rellevant en l'ordenament social que les institucions vassal·làtiques.

Fa l'efecte que l'evolució històrica és sensiblement paral·lela a la de Roergue: al segle XI el po-

derosos locals s'alien entre ells, porten una vida molt independent i tenen pocs contactes amb els comtes. No serà fins a mitjan segle XII que les institucions feudo-vassallàtiques comencen a penetrar a la regió i amb elles els comtes teixeixen el seu poder (P. Ourliac).

A la banda més occidental, el ducat de Gascunya, experimenta una evolució encara més retardada. Una llarga crisi successòria (1032-1058), marcada per l'extinció de la dinastia originària (els comtes de Bordeus) i l'entronització de la casa de Poitiers, fundadora del ducat d'Aquitània (Gascunya, Bordelais, Poitou), va possibilitar també aquí l'emergència de senyories castrals, molt independents dels poders ducals pel fet que els seus titulars posseïen els castells en alou. Un segle més tard va començar una nova mutació, aquesta vegada protagonitzada per la mitjana i petita noblesa que va impulsar la creació d'aglomeracions fortificades (*castelnaux*) les rendes de les quals permetrien als seus posseïdors mantenir guerrers a sou sense haver de recórrer a les formes feudo-vassallàtiques clàssiques que no entraren a la Gascunya fins el segle XIII.

Aquest és, en resum, el medi geogràfic i polític sobre el qual van actuar els comtes de Barcelona i reis d'Aragó al segle XII: a la Provença i el Languedoc, van combinar la diplomàcia, el parentiu i les armes amb un clar propòsit dominador, mentre que al ducat d'Aquitània, que pel matrimoni de la duquesa Elionor (1152) amb el futur Enric II d'Anglaterra s'uní a la corona anglesa, hi fou activa la diplomàcia barcelonina quan buscà aliances contra Tolosa.

LES INTERRELACIONS

Les relacions amb Occitània no tingueren només caràcter polític també hi hagué contactes i vincles religiosos. És lògic: clergues i governants s'ajudaven. A més, fins a finals del segle XI o principis del XII les diòcesis catalanes van restar vinculades al metropolità de Narbona i quan se'n separaren definitivament, el 1119, fou nomenat arquebisbe restaurador de Tarragona un clergue, Oleguer, que, encara que era d'origen barceloní, havia arribat feia uns anys de l'abadia canonical de Sant Ruf d'Avinyó, d'on era abat i on possiblement havia treballat per a la unió de la Provença a Barcelona.

Era llavors una època de reforma general de l'Església (reforma cluniacena, reforma gregoriana), i de fundació de nous ordes (el canonical agustinià i el del Císter). El moviment reformador, que havia començat el segle X a Cluny (Borgonya), i ben aviat va rebre l'impuls de Roma, arribà als monjos de Catalunya precisament a través dels seus germans d'Occitània. L'objectiu de purificació de la vida religiosa passava sobretot per evitar el control dels laics sobre les institucions eclesiàstiques el que s'intentà aconseguir per dos camins: la tramesa de legats papals que apleguessin concilis reformadors i persuadissin els governants de renunciar als seus drets sobre esglésies i monestirs, i la formació de congregacions monacals rígides per una abadia reformadora. Llavors molts monestirs catalans foren vinculats a cases religioses ultrapiresines, sobretot occitanes. La xarxa més important de filials va ser la creada per l'abadia provençal de Sant Víctor de Marsella, la segona meitat del

Alfons el Cast reb bisbes i maganats a Lleida, ciutat on el comte-rei feu llargues estades i que convertí en capital virtual del reialme catalano-aragonès. Miniatura del Còdex de la Paeria, manuscrit del segle XIV que conté els Usatges de Barcelona i les Commemoracions de Pere Albert (Foto Ramon Manent)

*Pere I el Catòlic dicta unes constitucions de pau i treva. Caplletra del **Llibre Verd**, còdex del segle XIV que contè diversos privilegis de la ciutat de Barcelona. IMHB (Foto Ramon Manent)*

segle XI, que es va incorporar les cases del Fai, els Gorgs, Ripoll, Besalú, Banyoles, Sant Joan de les Abadesses, Cuixà, Canigó i Gerri. Al mateix temps l'abadia narbonesa de Sant Ponç de Tomeres va incorporar els monestirs de Sant Martí de Les, Sant Benet de Bages, Sant Cugat del Vallès i Sant Pere de Rodes; l'abadia gascona de Moissac, els de Santa Maria de Cuberes, Sant Pere de Camprodon, Sant Pau de Fenollet i Santa Maria d'Arles; i una mica més tard l'abadia carcassonesa de la Grassa, els de Ridaura, el Sant Sepulcre de Palera, Sant Andreu de Sureda, Sant Martí del Canigó, Sant Pere de Galligants i Sant Feliu de Guíxols (A. Pladevall). Aquestes dependències, en general, van durar un segle o més i es van concretar en l'anada i vinguda de monjos d'una i altra banda, fet que devia contribuir a enfortir els llaços culturals i religiosos entre la gent d'ambdues bandes del Pirineu.

Paral·lelament a aquestes iniciatives del monaquisme benedictí, la reforma gregoriana va im-

pulsar un altre moviment reformador, els dels canonges regulars de Sant Agustí. Aquí la influència més notable va ser la de l'abadia canonical de Sant Ruf d'Avinyó, on es van formar clergues catalans que després van retornar a Catalunya per ocupar-hi càrrecs rellevants: és el cas del bisbe de Barcelona Bertran (1086-1095) i del bisbe de Barcelona (1114-1137) i arquebisbe de Tarragona (1119-1137) Oleguer. Com les grans abadies benedictines d'Occitània, també Sant Ruf d'Avinyó va crear les seves filials a Catalunya, que va centrar en tres priorats: els de Santa Maria de Terrassa, Santa Maria de Besalú i Sant Ruf de Lleida (A. Pladevall).

Seria un greu error imaginar que a Catalunya no hi va haver clergues reformadors amb iniciativa, ni formació pròpia de congregacions monacals. N'hi va haver, però, nosaltres ens abstenim de parlar-ne per tal d'esmentar aquí només les empreses reformadores i de renovació de la vida religiosa que van aplegar clergues d'una i altra banda del Pirineu. És una elecció que obeeix al propòsit de mostrar que l'anomenada expansió ultrapirinenca, com a fet polític, va ser un episodi d'unes relacions molt més complexes, llargues i riques.

Per acabar amb aquest aspecte de les interrelacions religioses s'hauria d'explicar que *"la reforma cistercenca, que pretenia tornar al monaquisme benedictí el fervor i la disciplina dels seus orígens"* (A. Pladevall), també va arribar a Catalunya a través d'Occitània. En aquest cas la iniciativa va ser mixta: recent conquerida la Catalunya Nova, Ramon Berenguer IV va oferir als monjos cistercencs de l'abadia narbonesa de Fontfreda unes terres de les ribes del Francolí on van fundar el monestir de Poblet (1152), i el gran senescal Guillem Ramon, espós de Beatriu de Montcada, va seguir l'exemple del comte donant terres del seu patrimoni a l'abat de la Grand Selva (Llenguadoc) perquè també construís una abadia cistercenca a Catalunya. Els nou vinguts, després d'una breu estada a Valldaura (Cerdanyola del Vallès), es van establir a Santes Creus (vers 1160), zona recent conquerida i més isolada (Alt Camp) que, com els de Poblet, van contribuir a repoblar (J. C. Shideler).

En aquella època, en què bona part de la cultura escrita era de matriu eclesiàstica, l'arribada de monjos i canonges occitans va contribuir a renovar les lletres catalanes. En el pla de la historio-

grafia, per exemple, un dels crònicons de la família *Rivipullense*, la crònica de Sant Víctor de Marsella, va ser començat a Ripoll (finals del segle XI vers 1168)), quan aquest monestir depenia del marsellès, i després va ser continuat (vers 1178) i acabat (1543) a Marsella (M. Coll i Alentorn).

En el terreny del dret la influència degué ser més important. El dret savi que s'ensenyava al nord d'Itàlia, dret romà i feudal, va penetrar des de finals del segle XI a les cùries i les ciutats provençals, i d'aquestes va poder arribar a Catalunya, segurament de la mà dels canonges de Sant Ruf o dels seus acompanyats. No es pot descartar que algun canonista o jurista provençal hagués treballat a la cort de Barcelona on se sap que abans de 1150 es va compilar el codi feudal dels *Usatges*. Es de destacar precisament que l'autor o autors d'aquesta compilació van incorporar uns usatges que regulaven els drets de la potestat adaptant-los a la teoria del principat, amb la clara finalitat d'introduir a Catalunya els principis de sobirania monàrquica que estaven de moda als centres de cultura jurídica d'Itàlia i de Provença (J. Bastardas). Figura singular i representativa d'aquest medi cultural, eclesiàstic i cortesà, va ser Renall (m. vers 1143), canonge d'origen llenguadocià que va dirigir les escoles catedralícies de Barcelona i Girona, va fer de conseller i ambaixador de Ramon Berenguer III, va cultivar la hagiografia (va escriure una vida de sant Oleguer i una passió de santa Eulàlia) i, segons sembla, se li pot atribuir la important col·lecció canònica dita *Cesaraugustana* (A. M. Mundó).

La història i el dret no va ser l'únic terreny on van confluïr les interrelacions culturals enriquidores entre Occitània i Catalunya. Els contactes entre cases comtals, llinatges aristocràtics, dirigents eclesiàstics i comunitats religioses, als quals s'han d'afegir mercaders i pelegrins, van contribuir a afaïonar també un art, el primer romànic, que presenta característiques comunes a Catalunya i Occitània, entre les quals l'estil llombard (arcuacions cegues i lesenes), obrat per colles de picapedrers provençals i del nord d'Itàlia (E. Carbonell). Tanmateix, les influències més originals van ser les literàries. Quan tot just la llengua catalana afluïa a l'escriptura en les *Homilies d'Organyà* (segle XII), els poetes catalans, que no tenien al darrere una tradició literària pròpia en la seva llengua, van aprendre a fer poesia en llengua d'oc o provençal literari, imitant als

seus veïns nordpirinencs, els trobadors o poetes trobadorescos, que componien la lletra i la música, i els joglars, que la recitaven o cantaven. Com els occitans, els trobadors catalans també van cultivar les dues vessants de la lírica trobadoresca: la cançó amorosa i el sirventès moralitzador, satíric i polític, que es un gran document històric i de costums, un mitjà divulgador d'ideologia i un instrument d'atac personal. Encara que per aprendre a versificar en llengua d'oc els trobadors catalans van haver de rebre lliçons de "mestres de trobar", és de suposar que per als auditors de llengua catalana l'occità trobadoresc

Maria, vescomtessa de Bearn, rebent l'homenatge de la vila de Foix en nom d'Alfons el Cast. El Pirineu serà l'espina de la política ultrapirinènica dels comtes catalans. Miniatura del Liber Feudorum Maior (Foto Ramon Manent)

*Pere el Catòlic
infeudant-se al papa
Innocenci III al qual,
malgrat tot, s'enfrontà
en defensa dels seus
vassalls occitans.
Miniatura del Liber
Fedorum Maior
(Foto Ramon Manent)*

*Els croats i els sacerdots
designats pel papa o pels
legats obren d'una
manera rudement
expeditiva, no solament
contra els heretges, sinó,
sense distinció, contra
totes les gents de les
civilitzades terres d'Oc,
sense parar compte en
l'edat, el sexe o la religió.
Josep Trueta*

devia ser prou entenedor (M. de Riquer). La política no va ser aliena a aquest fenomen cultural perquè, essent la lírica trobadoresca com era un art cortesà, els comtes de Barcelona i reis d'Aragó, que volien guanyar-se als llinatges occitans, van finançar trobadors i van compondre ells mateixos (sobretot Alfons el Cast, I de Barcelona, II d'Aragó) poemes trobadorescos per escarnir els enemics i divulgar el seus drets i prestigi per les corts occitanes (M. Aurell).

LES ADQUISICIONS

La crisi de 1082 (assassinat del comte Ramon Berenguer II per fidels del seu germà Berenguer Ramon II i minoritat de Ramon Berenguer III) va interrompre la política occitana de la casa de Barcelona i li va fer perdre posicions. Els comtats de Carcassona i Rasès, que Ramon Berenguer I havia adquirit el 1067-1070, van passar a mans del vescomte Bernat Ató de Besiers i d'aquest, quan marxà a les croades, al seu fill Roger Ató, que es feu odiós per la seva tirania. A causa d'això, els carcassonesos es revoltaren i s'adreçaren al jove comte Ramon Berenguer III a qui lliuraren la ciutat, juraren fidelitat i pactaren

una aliança contra el vescomte. De retorn de les croades, Bernat Ató, enfrontat per Carcassona amb Ramon Berenguer III, cercà l'ajut del comte de Tolosa a qui va prometre lliurar la ciutat i el comtat carcassonesos per reprendre'ls en feu si el tolosà l'ajudava a recuperar-los. I així es va fer: aprofitant que l'ofensiva almoràvit devers 1107 obligava al comte de Barcelona a concentrar les seves forces en la defensa del Penedès, Bernat Ató, fort amb el recolzament tolosà, va imposar-se als carcassonesos, que li lliuraren la ciutat sota la sobirania superior del comte de Tolosa. Començava així, de fet, el que seria una llarga rivalitat entre Tolosa i Barcelona per l'hegemonia a Occitània. Quant al comtat de Rasès, el mateix Bernat Ató, potser per escapar a un excessiu control tolosà, el va posar aleshores sota la dependència feudal del rei Alfons I el Bataller d'Aragó.

Entre 1107-1110 la casa de Barcelona semblava, doncs, foragitada del domini feudal efectiu a Occitània. Restaven, però, els vincles familiars teixits que podien ser la base per a una contraofensiva. Així, entre 1111-1112 Ramon Berenguer III es va aliar amb el seu germanastre, el vescomte de Narbona Eimeric II, fill com ell de Mafalda de Pulla-Calàbria, la qual en enviudar del Cap d'Estopes s'havia casat amb Eimeric I de Narbona. El vescomte reconeixia al comte de Barcelona la senyoria superior sobre Carcassona i Rasès i es comprometia a aportar les seves forces a la guerra que Ramon Berenguer III es disposava a fer contra Bernat Ató per recuperar aquesta senyoria. A canvi, el comte de Barcelona, que el 1111 havia heretat el comtat de Besalú amb les terres del Ripollès, el Vallespir, la Fenolleda i el Perapertusès, cedia en feu al seu germanastre aquests dos darrers territoris.

Mentre els preparatius bèl·lics començaven, la diplomàcia catalana aconseguia èxits espectaculars a la Provença on la descendència del comte Bosó I (m. vers 967) s'havia escindit en tres branques (la línia dels comtes de Provença a Arle, la línia dels comtes de Provença a Avinyó, i la línia dels comtes de Provença a Forcalquier), els drets de les quals passaren per matrimoni de les hereves a les cases de Tolosa, Urgell i Barcelona: a la casa Tolosa passà el comtat d'Avinyó, conegut per marquesat de Provença, a mitjan segle XI; a la casa d'Urgell, el comtat de Forcalquier, també conegut per comtat de l'Alta Provença, a finals del segle XI, i a la casa de Barcelona, el comtat d'Arle, dit de Provença, a principis del XII. Els

comtes de Tolosa van governar directament la seva part de la Provença; els d'Urgell, en canvi, van crear immediatament una branca menor, privativa, de comtes de Forcalquier i la casa de Barcelona, com veurem tot seguit, va combinar ambdues estratègies. El 1112 Gerberga, comtessa de Provença a Arle, vídua de Gilbert I, vescomte de Millau, Gavaldà i Carladès, a l'Alvèrnia, que potser temia l'hegemonia tolosana, casà la seva hereva Dolça amb Ramon Berenguer III, a qui traspassà el govern d'aquests territoris. El barceloní va prendre amb força les regnes del govern i amb poc temps va obtenir l'homenatge dels principals llinatges provençals, prop d'un centenar (G. Giordanengo). La unió de la Provença marítima a Barcelona revaloritzà immediatament el paper de Carcassona i en general de totes les senyories dels seus vescomtes, els Trencavell, que es trobaven en la ruta d'enllaç entre els extrems del domini barceloní.

Els bons oficis d'alguns mediadors van estalviar llavors l'enfrontament (1112) que es va resoldre amb un pacte: el vescomte Bernat Ató tindria Carcassona en feu de Ramon Berenguer III a qui jurava fidelitat i prometia servei. Al seu torn el comte de Barcelona prometia defensar Bernat Ató en cas d'una eventual reclamació del comte de Tolosa. I el mateix acord regiria per al comtat de Rasès, si el comte de Barcelona podia recuperar-lo de mans del rei d'Aragó. Certament era millor que res, però, amb Abadal, podem convenir que aquestes promeses i vinculacions feudals eren poca cosa comparades amb la propietat aloera de Carcassona i Rasès que Ramon Berenguer I i Almodis havien adquirit quaranta-dos anys abans.

De fet, no és únicament que l'acord era poca cosa sinó que també havia de resultar precari. Això és comprensible si tenim en compte que els Trencavell controlaven una important senyoria (els vescomtats de Carcassona, Rasès, Besiers, Agde, Albí i Nimes) que s'interposava entre els dominis ancestrals de les cases Barcelona i Tolosa. Com que totes dues els pressionaven, els Trencavell, per tal de mantenir una posició pròpia de relativa independència, haurien de jugar als canvis d'aliança. Així, quan en plena revolta comunal, els carcassonesos expulsaren de la ciutat (1120) a Bernat Ató, aquest vescomte en lloc d'anar a demanar ajut al seu senyor, el comte de Barcelona, s'adreçà al comte de Tolosa, que l'ajudà a recuperar Carcassona (1124). Pel tolosà

Ramon Berenguer I i la seva muller Almodis de la Marca, tots dos excomunicats pel seu casament, enceten la política ultrapirinenca de Catalunya amb l'adquisició dels comtats de Carcassona i el Rasès (Foto Ramon Manent)

El desastre de Muret marca el començament de la partició de les terres occitanes en dues parts sota dos poders separats: francesos i catalans durant unes centúries i francesos i espanyols després. Josep Trueta

Mirepoix, plaça porticada on als segles XIII i XIV ja s'hi celebraven els mercats setmanals (Foto Ramon Manent)

*Ara els croats, guiats per Simó de Montfort, volen fer-se amos de Tolosa, la gran ciutat de l'època, i per no deixar enemics a l'esquena, han de conquerir les places fortes al voltant de Carcassona: Brams, Lastours, Minerva i Termes.
Anna Maria Adroer*

Carcassona. Els "remparts" de les muralles medievals de la ciutat són l'estampa més coneguda d'aquesta important plaça fortificada (Foto Ramon Manent)

aixó formava part d'una ofensiva més gran, la que l'enfrontava a la casa de Barcelona des de feia temps, però sobretot des que Ramon Berenguer III havia rebut de la seva dona Dolça el comtat de Provença. La guerra entre les dues cases rivals es feia en diferents escenaris: el barceloní lluitava a les terres del Roine; al Llenguadoc combatia el seu germanastre Eimeric II de Narbona, i al comtat de Tolosa portava el pes de la lluita el duc d'Aquitània, Guillem IV, amb qui Ramon Berenguer III s'havia aliat (R. d'Abadal). La pau va arribar el 1125 amb la fixació de la frontera entre les terres provençals de Barcelona i Tolosa en les aigües del riu Durença: a Tolosa corresponia la regió compresa entre la Durença i l'Isère, i a Barcelona la compresa entre la Durença i el mar. Semblava una pau sòlida, que hauria de permetre a la casa de Barcelona d'emprendre la pacificació de la Provença i l'organització administrativa d'aquest territori.

Ramon Berenguer III de Barcelona, I de Provença, deixà per testament (1131) els comtats catalans i els drets sobre Carcassona i Rasès (més nominals que efectius) al primogènit, Ramon Berenguer IV, i la Provença, Millau, Gavaldà i Carladès al fill segon, Berenguer Ramon. Podríem dir que es tractà d'una divisió de l'herència entre els fills, a l'estil de la tradició goda, atenuada, però, per la pràctica feudal de privilegiar la sort del primogènit, convertit en nou cap del llinatge. Berenguer Ramon, el comte provençal, veié molt aviat la seva autoritat disputada pel noble provençal Ramon dels Baus (marit de la seva tia Estefania, germana de la comtessa Dolça), aliat del comte Alfons Jordà de Tolosa, i va morir lluitant contra els genovesos, que volien ampliar la seva presència en les ciutats costaneres de la Provença i per això també havien signat un tractat amb Tolosa (1144). Berenguer Ramon deixava el seu hereu, Ramon Berenguer, sota la tutela de l'oncle barceloní.

En aquelles circumstàncies, la llunyania de Barcelona va facilitar la intervenció de l'emperador alemany Conrad III, que reivindicant vells drets, recolzà Ramon dels Baus, a qui cedí la Provença en feu de l'Imperi (1145). Això va fer necessari l'immediat trasllat de Ramon Berenguer IV de Barcelona, II de Provença, a les terres provençals (1147), on recollí l'herència del seu germà i aconseguí imposar-se momentàniament a la noblesa (G. Giordanengo). Després, aqueferrat amb la lluita contra els musulmans a la Penín-

sula (setge d'Almeria el 1147, i presa de Tortosa el 1148 i de Lleida el 1149), Ramon Berenguer IV va tardar en ocupar-se novament de la Provença, on l'absència del comte estimulava les ambicions de la noblesa local, particularment de la casa de Baus. No va ser fins al 1150 que el comte de Barcelona i príncep d'Aragó altra vegada es va ocupar personalment dels afers occitans: llavors va portar un exèrcit a la Provença, on obtingué la submissió de la noblesa rebel, particularment de Ramon dels Baus, que morí poc després, i de retorn a Catalunya, restablí la seva senyoria sobre els honors dels Trencavell (els comtats de Carcassona i Rasès, el castell de Laurac i la terra del Lauraguès).

La casa de Tolosa no acceptà la pèrdua d'influència al Llenguadoc i va atacar el Trencavell (1153), fet que originà un conflicte de majors dimensions: una coalició formada per Ramon Be-

renguer IV de Barcelona, Enric II d'Anglaterra, duc d'Aquitània (que reivindicava drets de la seva esposa Elionor sobre Tolosa), Ramon Trencavell de Carcassona i Guillem VII de Montpeller, va escometre Ramon V de Tolosa, que va ser socorregut pel rei de França (1159-1160). A més, a la Provença, restava per resoldre el problema de les relacions amb l'emperador alemany (Frederic I Barba-roja des de 1155), que podien enterbolir el futur del domini català, amenaçat encara per noves revoltes nobiliàries, encapçalades ara per Hug II dels Baus. A fi de resoldre ambdues qüestions, Ramon Berenguer IV (acompanyat del seu nebot Ramon Berenguer III de Provença) va pactar una concòrdia amb Frederic I d'Alemanya per la qual rebria la investidura de la Provença com a feu de l'Imperi, juraria fidelitat a l'emperador i aquest acceptaria examinar en el seu tribunal l'acusació de *traditione et feloniam* contra Hug II dels Baus que Ramon Berenguer IV li plantejaria (J. P.

Carcassona, capital del Carcassès a la vora del riu Aude, és una plaça important en el devenir històric occità. Vista general del conjunt medieval (Foto Ramon Manent)

*Hi ha ciutats on la història perdura i la fan viure al viatger amant amb tota la seva força i cruïsa. Els protagonistes hi circulen fent-se pas a través dels segles. És el cas de Carcassona i de Raimon-Roger, darrer vescomte dels Trencavel, senyors del Carcassès i de Besiers. **Sílvia Aymerich i Lemos***

Poly). Precisament, elaborats ja els documents, quan Ramon Berenguer IV es disposava a tancar el pacte en una entrevista amb l'emperador, va morir a Borgo San Dalmazzo (1162). Pel seu testament deixava al fill gran Ramon (que després prengué el nom d'Alfons, anomenat el Cast) els seus honors d'Aragó i Barcelona i al fill segon, Pere (que després prengué el nom de Ramon Berenguer), el comtat de Cerdanya, la senyoria de Carcassona i tots els honors i feus que el Trencavell tingués per a ell, i els seus drets a Narbona, amb la condició que tot això Pere ho tengués en homenatge, fidelitat i servei de Ramon. Mentre fossin menors d'edat ambdós germans restarien sota la tutela d'Enric II d'Anglaterra. De la Provença, que restava aleshores sota el govern legítim del nebot, Ramon Berenguer III de Provença, el testament no en diu res.

De 1162 a 1174, durant la minoritat d'Alfons el Cast, el govern efectiu estigué en mans d'un consell de regència que hagué de prestar immediata atenció als afers occitans: el 1166 moria en una acció guerrera Ramon Berenguer III de Provença deixant una hereva, Dolça, que havia estat promesa amb l'hereu del comte de Tolosa. De consumir-se el matrimoni, la Provença sencera hauria passat a la casa comtal tolosana, de temps enrere rival del llinatge barceloní per l'hegemonia a Occitània. El consellers d'Alfons, amb el suport de Guillem VII de Montpeller, van decidir llavors desposseir Dolça en profit del comte de Barcelona i rei d'Aragó. Ben proveïts de diners de la banca de Montpeller, que distribuïren eficaçment, aconseguiren l'adhesió de la noblesa local, particularment dels Baus, al seu projecte, el recolzament de l'episcopat provençal i l'ajut naval de Gènova. Així pogueren fer a Alfons marquès de Provença, mentre que el seu germà Pere (Ramon Berenguer) n'era designat comte, a canvi de traspasar a Alfons la Cerdanya i els drets sobre els terres llenguadocianes rebuts del pare en testament. Es reforçava d'aquesta manera la força del cap del llinatge. Atesa la minoritat del nou comte provençal, el govern, l'ocuparia un membre de la casa de Montpeller.

És clar, el comte de Tolosa, Ramon V, no podia pas restar indiferent a aquest cop de força que enrunava les seves pretensions a la Provença, i atacà per la banda del Llenguadoc. Com ha explicat J. Ventura, la reacció consistí en fomentar revoltes comunals a les principals ciutats dels Trencavell (a Besiers i Nimes), vassalls del comte-rei,

fins a expulsar el vescomte Roger de Carcassona en profit de la casa de Foix aliada del tolosà. El depositat va recórrer llavors als consellers del comte-rei que forçaren la rendició de Carcassona (1168) i el reinstauraren. Agraït, el vescomte ratificà la fidelitat deguda al monarca català, cosa que no li impedí poc després canviar de bàndol: el 1171 es casà amb una filla del comte de Tolosa, de qui es feu vassall en detriment del comte-rei. Era una d'aquelles maniobres tan freqüents per les quals els Trencavell miraven de mantenir la seva autonomia. Una vegada més el Llenguadoc s'esmunyia del domini català.

Quan el 1174 Alfons el Cast assumí personalment el govern, ho feu amb un tarannà dialogant que semblava acceptar el fets. Ho prova la solemne pau de 1176 amb la casa de Tolosa per la qual els vells rivals posaven fi a les seves disputes per la Provença, Millau, Gavaldà i Carladès, confirmant i ratificant el repartiment de 1125. A canvi de la conformitat, el tolosà rebria un determinada quantitat de diners. El document no diu res de la situació al Llenguadoc, però, de la disposició dels vassalls que signen al costat dels seus senyors, Abadal dedueix que els honors dels Trencavell (Carcassona, Besiers, Agde i Nimes) estaven llavors sota la senyoria feudal de la casa de Tolosa, i que aquest hauria estat el preu satisfet pel comte-rei per tal d'assegurar-se el domini de la Provença, de la qual se sentia amo absolut i per la que segurament no es reconeixia feudatari de l'emperador.

La situació semblava ben encarrilada però un fet religiós, que adquirí dimensió política, ho trastocà tot. Ens referim a l'expansió del catarisme, religió d'origen oriental que disputava el terreny al cristianisme romà. L'origen del conflicte rau, segons Abadal, en una carta del comte Ramon V de Tolosa al capítol general dels cistercencs, on els recorda la gravetat de l'expansió del catarisme i la seva incapacitat per fer-hi front (1177). A causa de la denúncia, una legació papal es traslladà a Tolosa per combatre el catarisme i als qui li donaven suport (1178). Els legats van trobar culpable d'heretgia el vescomte Roger Trencavell de Carcassona i l'excomunicaren, qüestió que s'enverinà el 1179, quan el III Concili del Laterà decretà la pèrdua de béns dels excomunicats per heretgia. És possible que aquestes sancions despertessin el desig de Ramon V de Tolosa i el fessin passar a vies de fet per apoderar-se del patrimoni dels Trencavell, i que així precisament fos

el que empenyés aquests a reconciliar-se amb el comte de Barcelona i rei d'Aragó (R. d'Abadal).

Cases del vell Albi, un ambient típicament medieval on encara semblen ressonar les passes dels "bons homes" i les danses de trobadors i joglars (Foto Ramon Manent)

Segurament Alfons el Cast dubtà d'entrar en el joc que se li proposava i de trencar la pau signada amb el tolosà el 1176; però, si hi entrava, les dificultats del Trencavell li permetrien recuperar la posició dominant del seu llinatge al Llenguadoc. Finalment hi entrà i va ser així com Carcassona va arrossegar la Corona d'Aragó cap a la guerra amb Tolosa (1179). Els documents característics del pacte feudal a Catalunya van servir aleshores per preparar les aliances: Roger de Carcassona reconeixia que havia actuat injustament en abandonar la fidelitat deguda a Alfons el Cast i fer-se vassall del tolosà, i ara, penedit, retornava a l'obediència deguda; el comte-rei, satisfet per això, li donava en feu les ciutats i comtats de Carcassona i Rasès, la ciutat de Limós, la terra de Sault, el Lauraguès i Menerbès i els castells de Laurac i Menerba, per la qual cosa el vescomte jurava fidelitat al comte-rei, i ambdós es comprometien a ajudar-se en la guerra contra el comte de Tolosa. Un altre Trencavell, el vescomte Bernat Ató de Nimes, entrava també en l'aliança antitolosana: lliurava a Alfons el Cast la ciutat de Nimes i una sèrie de castells en alou per recuperar-los en feu i entrar així en el vassallatge del comte-rei. Segurament era "el moment culminant de la dominació de la casa de Barcelona-Aragó sobre les terres del Llenguadoc" (J. Ventura). Tot estava a punt per a la confrontació.

Foix, capital del vescomtat de Bearn que va pertànyer al comtat de Barcelona i després a la família dels Montcada. El castell (Foto Ramon Manent)

El comte de Barcelona esdevé també comte de Provença pel seu casament amb Dolça, l'hereva del comtat. Aquesta nova autoritat de la Casa de Barcelona, que aviat s'estendrà des de Niça fins a l'Ebre, marca un pas endavant en el creixement de la consciència nacional entre els pobles de les llengües d'Oc.
Josep Trueta

ELS DESTINS

Encara que la dinàmica dels esdeveniments ens arrossegui és bo aturar-se un moment a reflexionar. Estat catalano-occità o interessos familiars? Era el dilema d'Abadal. Per nosaltres, que entenem que en aquella època l'antiga distinció entre el públic i el privat havia desaparegut o quasi, el dilema no existeix. Construïnt el poder del seu llinatge, els comtes i reis de la casa de Barcelona-Aragó modelaven un espai polític, que se'n podria dir principat feudal o, si no volem ser puristes, estat feudal. Els instruments per fer-ho eren diversos: aliances matrimonials, pactes feudals, guerres, poemes d'intencionalitat política, llegats piadosos a monestirs i catedrals occitanes, etc. És clar, aquests mitjans no s'aplicaren d'igual manera i amb semblant resultat a tot Occitània. Al Llenguadoc, els pactes feudals, recolzats amb aliances matrimonials, portaren a una implantació de caràcter feudo-vassallàtic, és a dir, clientelar, la qual, com sabem, es basava en l'intercanvi de feus i protecció per fidelitat i serveis militars. Com totes les xarxes d'aquesta mena, el teixit era tou, fàcilment s'esquinçava i calia recosir-lo. Només una acció

perllongada, en forma d'homenatges reiterats a cada generació podia acabar consolidant un principat feudal catalano-llenguadocià fet de senyories entrelaçades. Si bé no creiem en la geopolítica (el Pirineu una frontera?), al segle XII tot era encara possible.

A la Provença les coses eren diferents. Aquí l'afortunat matrimoni de Ramon Berenguer III de Barcelona i Dolça de Provença havia fet possible la implantació territorial, la incorporació directa del comtat provençal al llinatge barceloní. Com es va operar? La nova dinastia, que arribava amb l'experiència acumulada de les dificultats de construcció del seu poder a Catalunya, mitjançant el sistema dels pactes feudo-vassallàtics, va actuar a la Provença de manera diferent. Tot i obtenir el suport d'un sector de l'aristocràcia, la casa de Barcelona es va recolzar més fortament en el nou grup social dominant a les ciutats, la cavalleria urbana, i en l'Església de la reforma gregoriana. Els membres d'aquesta cavalleria formaven un patriciat que es dedicava als negocis i per això mateix eren partidaris de la pau i l'ordre social que l'aristocràcia militar pertorbava. Instruïts en escoles de dret romà on pervivia la vella noció d'autocràcia, aquests cavallers van abandonar llavors el sistema de clientele que els unia a l'aristocràcia, de qui tenien la guarda de fortificacions urbanes i feus dels voltants de les ciutats, i es van adherir al projecte d'estat que la nova dinastia els oferia, i a la qual van servir en els àmbits militar, diplomàtic i financer. Així mateix prelats, canonges i juristes, sortits de les files de la cavalleria urbana, i ben formats en el dret romà, que consideraven instrument d'ordre social, van ser consellers i governants al servei dels comtes provençals de la casa de Barcelona (J. P. Poly, M. Aurell). No obstant això, és probable que el concurs d'aquests grups socials semblés insuficient per garantir el poder de la nova dinastia, fer front a les dissidències de l'aristocràcia i ocupar tots els càrrecs de l'administració. Per això, i també per compromisos personals i dinàstics, un bon nombre d'aragonesos, catalans i montpellerins van traslladar-se a la Provença per col·laborar en el govern de la dinastia catalana (M. Aurell).

Tots plegats van desenvolupar les institucions pròpies d'un estat feudal a la Provença. En el cim de l'estructura, el comte delegava les seves funcions a un procurador el poder del qual podia ser moderat per un consell. En l'àmbit judicial el comte reivindicava, pel que fa a les jurisdiccions

aristocràtiques, el dret de jutjar i castigar, pel que s'envoltava de juristes professionals que, operant amb les nocions de mer imperi i dret regalià, l'ajudaven a imposar la supremacia del seu tribunal. Les institucions feudo-vassallàtiques, encara que infrautilitzades segons Giordanengo, servien per tancar acords amb la noblesa rebel i incorporar-la a la construcció del nou estat. Ramon Berenguer III de Barcelona, I de Provença, i Ramon Berenguer IV de Barcelona, II de Provença, van recórrer als juraments, homenatges i infeudacions per garantir la dependència dels llinatges guerrers de la regió, i ho van fer segons formularis que denoten la doble influència del feudalisme català i de l'Imperi alemany (J. P. Poly, G. Giordanengo).

No sembla que els comtes provençals de la casa de Barcelona fessin un ús sistemàtic de les institucions feudo-vassallàtiques per construir el seu poder, potser perquè l'experiència dels pactes feudals a Catalunya i la correlació de forces a Provença els impellia aquí a imposar autocràticament la seva voluntat. Giordanengo insisteix en la relativa marginalitat del dret feudal a la cancelleria provençal de la casa de Barcelona i en la presència creixent, en contrapartida, del dret romà. I també insisteix en el fet que en la relació dels comtes amb la seva aristocràcia destaca la primacia del vincle personal, derivat del jurament de fidelitat d'antiga tradició pública, sobre el vincle real procedent de la investidura feudal. Conclou que la concepció que els comtes catalans es feien del seu poder a la Provença no era feudal, sinó imperial o romana. Es tractava, diu, d'un "afeudalisme", molt més sorprenent tenint en compte que procedia d'un principat molt feudallitzat. És clar, que aquesta contraposició entre la Provença i Catalunya potser no era tan gran com pretèn Giordanengo, almenys pel que fa a finals del segle XII quan Alfons el Cast, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença intentava arreu dels seus dominis imposar sòlidament l'autoritat reial (J. E. Ruiz Domènec). Això és perceptible a la Provença en les atribucions dels batlles, que de simples intendants dels dominis comtals es convertiren en agents dotats de poders judicials i fiscals que desbordaven els límits dels dominis comtals per estendre la seva jurisdicció sobre els dominis de l'aristocràcia on reivindicaven per al comte el *merum imperium* i la recuperació de velles càrregues com l'*alberga*, el servei militar i els drets mercantils (M. Aurell). Dels estatuts de pau i treva es dedueix que

Llibre del Beatus, manuscrit miniat anònim del segle X que conté el Comentari a l'Apocalipsi escrit al segle VIII pel Beat de Lièbana. S'hi veuen diverses imatges d'un exèrcit de l'època, amb cavalleria i infanteria com devia ser l'exèrcit croat de Simó de Montfort. Fou sostret recentment del Museu Diocesà d'Urgell (Foto Ramon Manent)

aquesta política també es va voler aplicar a Catalunya però segurament no obtingué els mateixos resultats (T. Bisson).

Com s'ha vist les formes d'implantació de la casa de Barcelona a la Provença i al Llenguadoc eren molt diferents. Més directes i menys en un i altre cas. Els esdeveniments polítics i militars que aleshores van afectar les terres occitanes també van afectar de manera diferent a una i altra regió i als seus vincles amb la dinastia catalana.

El 1179 Ramon V de Tolosa encetà les hostilitats envaint les terres del vescomte de Narbona aliat del comte-rei mentre el germà d'aquest, el comte Ramon Berenguer IV de Provença, dirigia la lluita contra els fidels del tolosà, que li donaren mort el 1181. Això motivà la intervenció directa d'Alfons el Cast que assetjà i prengué castells del bàndol tolosà, ajudà al seu aliat Enric II d'Anglaterra a dominar una revolta atjada pel comte de Tolosa a Aquitània i feu comte de Provença al seu germà petit Sanç, que aviat es va fer suspecte de traïció i va haver de ser destituït (1185). Durant aquesta i altres estades a la Provença, el comte-rei hagué de lluitar per sotmetre viles i castells rebels, sobretot de la banda oriental. Pacificada la regió, el 1190 signà un nou tractat de pau amb Ramon V de Tolosa, al que seguí (1193) un acord amb Guillem VI de Forcalquier, aliat del tolosà, que acceptà casar la seva filla amb el fill segon d'Alfons el Cast, també dit Alfons, que ja havia estat designat comte de Provença. La núvia aportaria en dot el comtat de Forcalquier.

Aquesta pau de 1190, la marxa de molts guerres a la III Croada i els relleus generacionals de dirigents que es produïren aquells anys marquen un tombant decisiu en la història d'Occitània: el 1180 moria Lluís VII de França i li succeïa Felip II August, un monarca decidit a impulsar la seva autoritat al Migdia; el 1189, mort Enric II d'Anglaterra, heretava la corona Ricard Cor de Lleó que, a diferència del seu pare, no va tenir política occitana; el 1190, traspasat Frederic I, li succeïa Enric VI, un emperador que descurà les pretensions imperials sobre la Provença; i el 1194 i 1196 desapareixien els dos principals protagonistes del duel occità, Ramon V de Tolosa i Alfons el Cast. Precisament amb la mort d'Alfons el Cast se separaren per sempre els seus dominis: el fill gran Pere el Catòlic heretà Aragó, Catalunya i les senyories llenguadocianes, i el segon, Alfons, Provença, Millau i Gavaldà.

En aquells moments en què la lluita contra el catarisme amenaçava amb desbordar el límits del tradicional joc polític a Occitània, Pere el Catòlic no descurà els afers occitans. Ben al contrari, casà la seva germana amb el comte de Tolosa, Ramon VI, i ell mateix desposà Maria, senyora de Montpeller (1204), ciutat que d'aquesta manera vinculà al patrimoni del seu llinatge. Els interessos de la casa de Barcelona semblaven afermar-se, però un fet inesperat ho capgirà tot: l'assassinat del legat pontifici Pere de Castellnou (1208), l'endemà d'una entrevista amb Ramon VI de Tolosa, que havia estat excomunicat (1207) per negar-se a procedir contra els seus súbdits càtars. Això incità al papa a convocar la noblesa francesa (del nord del Loira) a la croada contra el càtars, i indirectament els oferí el domini d'Occitània.

Amb extraordinària crueltat, els cavallers del nord incendiaren Besiers i prengueren Carcassona (1209) i els castells de Menerba i Termes (1210). No va servir de res que Ramon Roger, vescomte de Carcassona, Rasès, Besiers i Albí, i Ramon Roger de Foix refermessin l'aliança amb Pere el Catòlic i aquest intentés mediar al seu favor durant el setge de Carcassona. El vescomte fou depositat, empresonat i possiblement assassinat pels croats (1209), i els seus honors lliurats a Simó de Montfort cap de la croada. Espantats els senyors occitans, van fer pinya entorn de Pere el Catòlic, que s'entrevistà amb els comtes de Tolosa i de Foix (1210), i posteriorment amb Simó de Montfort i el legat pontifici per tal d'aconseguir una avenença. No se'n sortí, i els concilis de Sant Gèli (1210) i Montpeller (1211) intentaren imposar al tolosà unes condicions de submissió inacceptables mentre els croats li prenien el castell de Lavaur i assetjaven Tolosa (1212). Pere el Catòlic envià encara ambaixadors a Roma el mateix any 1212 sense resultat, pel que es decidí a intervenir amb les armes al costat dels seus aliats i fidels occitans, els comtes de Tolosa, Foix, Bearn i Bigorra. La seva derrota i mort a Muret (1213), a mans dels croats de Simó de Montfort, arruinà per sempre les pretensions de la casa de Barcelona en terres ultrapiurenques, i, per contra, preparà el terreny per al domini Capet sobre Occitània.

Certament, restava encara la branca de la casa de Barcelona a la Provença, representada primer pel comte Alfons II (1196-1209) i després pel seu fill el comte Ramon Berenguer V (1209-1245), però amb aquest s'extingí la successió masculina del llinatge. La branca principal, encapçalada

Preguen continuament, van descalços i resen agenollats set vegades, nit i dia; no usen moneda, no mengen carn ni beuen vi i s'accontenten amb l'alimentació més senzilla; diuen que l'almoïna no té cap valor moral perquè no s'hauria de permetre a ningú que posseís riqueses; refusen la pràctica de la Santa Comunió i estan disposats a morir i a sofrir els càstigs més severs per les seves creences. Josep Trueta

aleshores per Jaume I, comte de Barcelona i rei d'Aragó, no va fer res per canviar el curs dels esdeveniments, i la filla i hereva de Ramon Berenguer V, Beatriu, es casà (1246) amb Carles de França, fundador de la casa d'Anjou. Fou així com la Provença acabà a mans d'una branca menor dels Capets (M. Aurell).

En aquesta fi de l'expansió ultrapirinenca hi ha, doncs, una renúncia, la de Jaume I, que, més interessat en l'expansió peninsular i mediterrània, i calculant potser el risc d'una eventual confrontació amb la monarquia francesa si persistia en la tradicional política occitana del llinatge, es va estimar més de renunciar-hi (tractat de Corbeil, 1258).

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, Ramon d'. "La 'dominació' de la casa comtal de Barcelona sobre el Migdia de França", a Idem, *Dels visigots als catalans*, II, Barcelona (Edicions 62), 1970.
- AURELL, Martí. "Els fonaments socials de la dominació catalana a Provença sota Alfons el Cast (1162-1196)", *Acta historica et archaeologica medievalia*, 5-6, 1984-1985.
- AURELL, Martí. "L'expansion catalane en Provence au XIIe siècle", *Estudi General*, 5-6, 1985-1986.
- AURELL, Martí. *Une famille de la noblesse provençale au Moyen Age: les Porcelet*, Avinyó (Aubanel), 1986.
- AURELL, Martí. *La vielle et l'épée. Troubadours et politique en Provence au XIIIe siècle*, Paris (Aubier), 1989.
- BAGUÉ, Enric / CABESTANY, Joan-F. / SCHRAMM, Percy E. *Els primers comtes-reis*, Barcelona (Vicens Vives), 1960.
- BASTARDAS, Joan. *Usatges de Barcelona. El Codi a mitjan segle XII*, Barcelona (Fundació Noguera), 1984.
- BENOIT, F. *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone (1196-1245)*, Monaco, 1925.
- BISSON, Thomas. *Medieval France and her Pyrenean Neighbours*, Londres-Ronceverte (Hambledon), 1989.
- BONNASSIE, Pierre. *Catalunya mil anys enrera*, 2 vol., Barcelona (Edicions 62), 1979.
- BONNASSIE, Pierre. "L'Occitanie, un Etat manqué?", *L'Histoire*, 14, 1979.
- BONNASSIE, Pierre. "Du Rhône à la Galice: genèse et modalités du régime féodal", *Structures féodales et féodalisme dans l'Occident méditerranéen (Xe-XIIIe s.)*, Paris (CNRS), 1980.
- BONNASSIE, Pierre. "Le comté de Toulouse et le comté de Barcelone du début du IXe au début du XIIIe siècle: esquisse d'histoire comparée", *Vuitè Colloqui de llengua i literatura catalana*, Montserrat, 1988.

Miniatura medieval amb escenes de violència que recorden els estralls perpetrats pels croats del nord de França a les viles occitanes. Museu de la Catedral de Girona (Foto Ramon Manent)

Estàtua d'un croat, a Avinyonet (Foto Ramon Manent)

- CARBONELL, Eduard. "El primer romànic", a Josep M. SALRACH (dir.), *Història de Catalunya*, II, Barcelona (Salvat Editores), 1978.
- COLL I ALENTORN, Miquel. "La historiografia catalana en el període primitiu", *Estudis Romànics*, III, 1951-1952.
- DÉBAX, Hélène. "Les feodalitats al Llenguadoc i a Catalunya. Algunes observacions sobre les divergències de l'evolució", *L'Avenç*, 202, 1996.
- GIORDANENGO, Gerard. "Vocabulaire et formulaires féodaux en Provence et en Dauphiné (XIIe-XIIIe siècles)", a *Structures féodales et féodalisme*.
- GIORDANENGO, Gerard. *Le droit féodal dans les pays de droit écrit. L'exemple de la Provence et du Dauphiné (XIe-début XIVe siècle)*, Roma (École Française de Rome), 1988.
- GRAMAIN, Monique. "Castrum, structures féodales et peuplement en Biterrois au XIe siècle", *Les structures sociales de l'Aquitaine, du Languedoc et de l'Espagne au premier âge féodal*, Paris (CNRS), 1969.
- HIGOUNET, Charles. "Un grand chapitre de l'histoire du XIIe siècle: la rivalité des maisons de Toulouse et de Barcelone pour la prépondérance méridionale", *Mélanges Louis Halphen*, Paris, 1951.
- HIGOUNET, Charles. "Le groupe aristocratique en Aquitaine et en Gascogne (fin X^e-début XIIe siècle)", *Les structures sociales de l'Aquitaine*.
- HIGOUNET, Charles. "Structures sociales, castra et castelnaux dans le sud-ouest Aquitain (Xe-XIIIe siècles)" *Structures féodales et féodalisme*.
- KATSURA, Hideyuki. "Serments, hommages et fiefs dans la seigneurie des Guilhem de Montpellier (fin XIe-début XIIIe siècle)", *Annales du Midi*, 104, 1992.
- MAGNOU-NORTIER, Elisabeth. "Fidélité et féodalité méridionales d'après les serments de fidélité (X^e-début XIIe siècle)" *Les structures sociales de l'Aquitaine*.
- MIQUEL ROSSEL, Francisco (ed.). *Liber Feudorum Maior*, 2 vol., Barcelona (CSIC), 1945-1947.
- MUNDÓ, Anscari M. "Renall", *Gran Enciclopèdia Catalana*, 19, Barcelona, 1995.
- OURLIAC, Paul. "Le pays de la Selve à la fin du XIIe siècle", *Les structures sociales de l'Aquitaine*.
- OURLIAC, Paul. "La féodalité méridionale", *Les pays de la Méditerranée occidentale au Moyen Age, Actes du 106e Congrès national des sociétés savantes — Perpignan 1981—*, Paris, 1985.
- PLADEVALL, Antoni. *Els monestirs catalans*, Barcelona (Destino), 1974.
- POLY, Jean Pierre. *La Provence et la société féodale (879-1166). Contribution à l'étude des structures dites féodales dans le Midi*, Paris (Bordas), 1976.
- RIQUER, Martí de. "El sentido político del sirventés provenzal", *Miscellanea Barcinonensia*, 1973.
- RUIZ DOMÈNEC, José Enrique. *A propósito de Alfonso, rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza*, Barcelona (Real Academia de Buenas Letras), 1996.
- SALRACH, Josep M. *El procés de feudalització (segles III-XII)*, a Pierre VILAR, *Història de Catalunya*, II, Barcelona (Edicions 62), 1987.
- SALRACH, Josep M. "Memòria, poder i devoció: donacions catalanes a La Grassa (segles IX-XII)", a Philippe SÉNAC (comp.), *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà (Presses Universitaires), 1995.
- SÁNCHEZ CASABÓN, Isabel (ed.). *Alfonso II rey de Aragón, conde de Barcelona y marqués de Provenza. Documentos (1162-1196)*, Saragossa (Institución "Fernando el Católico", CSIC), 1995.
- SHIDELER, John C. *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'Edat Mitjana (1000-1230)*, Barcelona (Edicions 62), 1987.
- VENTURA, Jordi. *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona (Aedos), 1960.
- VENTURA, Jordi. *Alfons el Cast, el primer comte-rei*, Barcelona (Aedos), 1961.

Encolpium de Sant Pere de Rodes (Foto Ramon Manent)

"Durant molts anys us he exhortat debades amb amabilitat, predicant, pregant i plorant. Però, segons una dita de la meva terra, el que no s'aconsegueix amb benediccions es pot aconseguir amb cops. Aixecarem contra vosaltres prínceps i prelats, que, ai las! armaran nacions i reialmes contra aquesta terra..." **Sant Domènec**

Llibre d'Hores, manuscrit miniat del segle XV (Foto Ramon Manent)

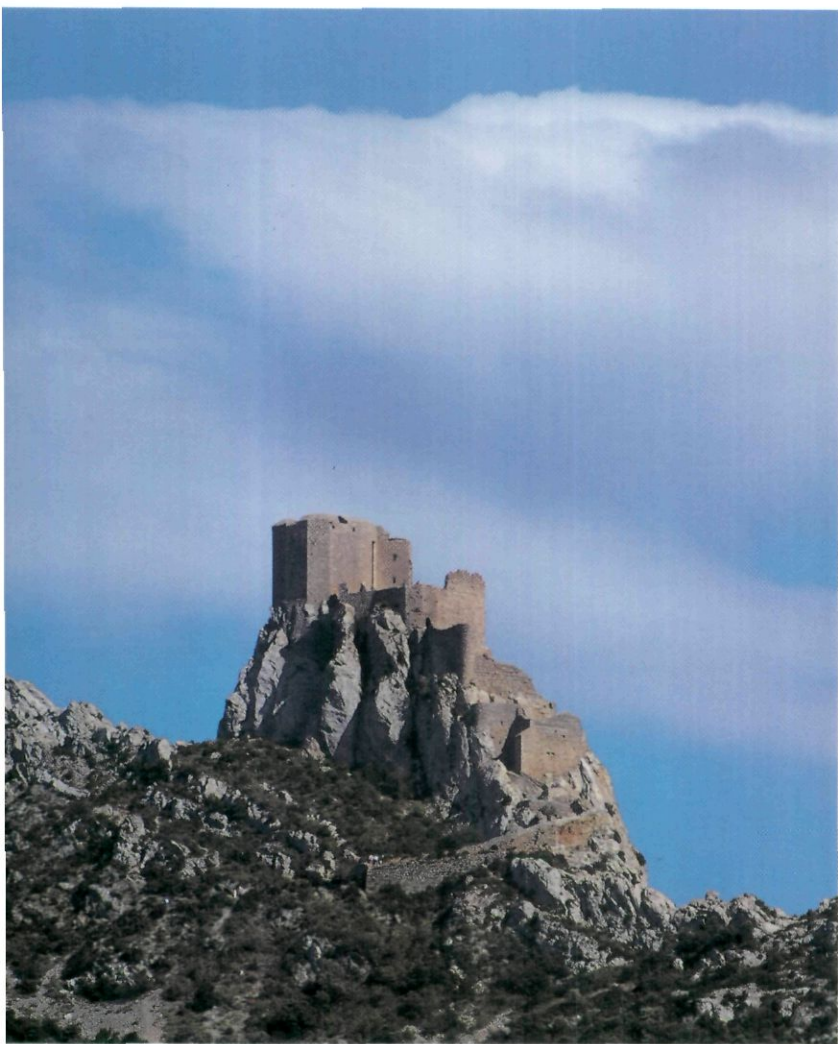

ELS CÀTARS

ELS CÀTARS, GENT OCCITANA

Jesús Mestre i Godes

*Castell de Quèribus,
un dels més
característics de la
ruta càtara
(Foto Ramon Manent)*

S ortosament, d'una manera general, les persones que assisteixen a qualsevol col·loqui sobre els càtars ja ho tenen prou clar, però de vegades, encara hi ha qui et fa una pregunta insòlita: quan van arribar els càtars al Llenguadoc? Potser no és del tot necessari, precisament aquí, l'aclariment que fem als nostres interlocutors, però, almenys, és una bona manera de començar: els càtars eren, simplement, gent occitana que havien nascut en terra occitana, especialment al Llenguadoc, i que havien escollit una religió "diferent" de la catòlica. El catarisme ve de lluny, però els practicants són gent del país. També cal dir que aquests càtars, durant el temps de la seva existència, canviaren molts dels sentiments religiosos de la seva terra, saber del goig de la implantació i de l'expansió de les seves creences; alhora, patiren el dolor de la persecució i la tragèdia d'un final absolutament fora de mida. D'altra banda, els càtars occitans, els quals ningú avui dia s'atreveix a considerar capços de qualsevol felonía, foren però els causants indirectes de l'enfonsament de la part més viva i florent del seu propi país: Occitània.

Explicuem, doncs, un tros de la història d'Occitània, especialment del Llenguadoc, que ens parlarà de l'assentament d'una religió forana dins una societat original i oberta; dels problemes que va crear a la "competència" catòlica; de la mena de solucions que es va inventar el papa, que va considerar el catarisme com una heretgia intolerable —ens referim a Innocenci III—; de com aquestes solucions desembocaren en una croada increïble de cristians contra cristians —parlem de la croada contra els albigesos—; de com a causa de la Croada un país es va quedar sense rei —al·ludim a Muret i a Catalunya-Aragó—; de com sembla que després de la foscor besllumi l'esperança —això ho indiquen els "anys vint" occitans—; de com finalment l'Església va tenir una idea genial —fem menció de la creació de la Inquisició, instruïda, pensada i dirigida per destruir

els càtars i el catarisme— que va tenir una efectivitat absoluta, total: a començament del segle XIV no quedava viu —és a dir, de portes enfora— ni un sol perfecte, ni un sol diaca, ni un sol creient càtar. El punt final: Montsegur.

L'assentament d'una religió forana dins una societat original i oberta

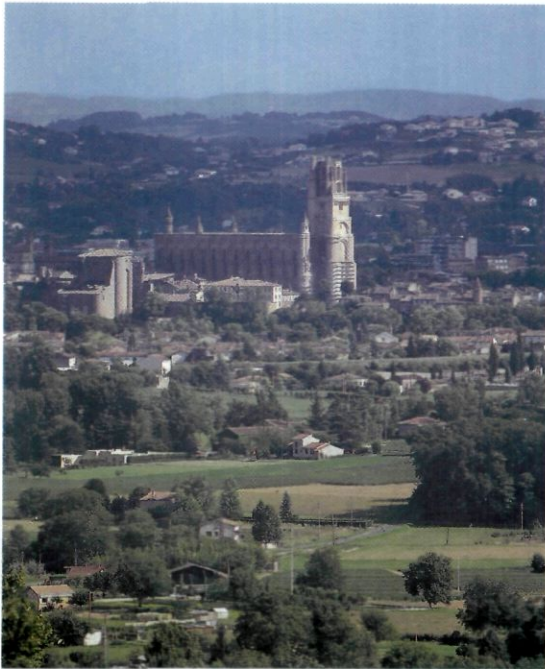
El catarisme havia viatjat per les barcasses que portaven mercaderies i que es movien sobre el Danubi i el Rin: els mercaders, els comerciants havien sentit a parlar d'una religió que havia arrelat a la zona que avui en diem els Balcans, s'hi havien interessat i molts d'ells s'hi engrescaren. Als diversos llocs d'aturada, desembarcaren no solament les mercaderies, sinó també aquesta nova percepció evangèlica barrejada amb els criteris gnòstics desenvolupats per Mani: el dualisme. Trobaren altra gent que també simpatitzaven amb la nova creença i ens és fàcil de constatar els adeptes que tingué la nova religió, que per abreujar anomenarem catarisme: hi hagué fogueres a Colònia, a Lieja, a Reims, a Orleans, totes elles dirigides a purificar uns nous heretges que, en terra germànica, es van anomenar càtars, un dels molts noms amb què foren coneguts els nous practicants d'aquesta religió.

És clar que en aquests llocs on es va predicar el catarisme, tots ells situats a la part nord d'aquell Occident medieval, es va segar l'heretgia quan només havia començat a brotar, però també és clar que, anant cap al sud, trobaren una terra on la nova creença va arrelar: en terres occitanes, singularment al Llenguadoc. Hi havia quelcom especial en el territori dominat pels comtes de Tolosa i pels vescomtes d'Albi, Besiers i Carcassona que en va fer possible una bona acollida, una clara implantació i un posterior desenvolupament.

Memorial del Prat dels Cremats, al peu del "pug" de Montsegur. Recorda el lloc on, l'any 1243, van ser cremats dos-cents quinze heretges, homes, dones i criatures, després d'una resistència desesperada i heroica contra sis mil croats que assetjaren el castell al llarg de deu mesos (Foto Ramon Manent)

Albí. Catedral del segle XIII. Els càtars també són coneguts amb el nom d'**albigesos** per aquesta capital del Llenguadoc, que malgrat això no fou pas el reducte més important d'aquella heretgia (Foto Ramon Manent)

CATARISME

*Pels volts de l'any 1000 un sacerdot, Cosmas, parlà d'una heretgia dualista predicada a Bulgària: es diuen **bogomils**, que vol dir amics de Déu. Són els precedents dels càtars del Llenguadoc. El dualisme és una filosofia gnòstica desenvolupada per Mani al segle III. Però els bogomils i els càtars són també evangèlics, o sigui, que prediquen el missatge de Jesús. El catarisme en la seva vessant dualista entén que hi ha el principi del Mal i el principi del Bé, les Tenebres i la Llum. Oposa Déu, autor dels esperits, del Bé i del Nou Testament, a Satanàs, autor de la matèria, del Mal i de l'Antic Testament. Els que practiquen el catarisme porten una vida d'humilitat i penitència, van revestits de roba senzilla i alimentats frugalment i prediquen; d'aquest món, només n'esperen persecucions i llàgrimes, perquè ha estat creat per Satanàs.*

Sintetitzant, podríem dir que al Llenguadoc es donaven unes característiques *originals* i *especials* que feren possible l'assentament del catarisme: una societat oberta, una situació religiosa i catòlica en hores baixes i una permissivitat de les persones que simbolitzaven el poder, els nobles i l'alta clerecia.

La societat occitana era, com hem dit, oberta; en tot cas, volem dir que era *més oberta* que l'altra societat medieval. Hi havia tot el pòsit cultural que no podem deixar de remarcar: la llengua, de la qual Pèire Bec, un estudiós occità d'avui dia, ens diu que "*l'occità medieval fou una gran llengua de civilització: expressió d'una comunitat humana original i suport d'una cultura que alligona el món*". Recordem, de passada, que Dante pensava emprar-la en el moment d'escriure la *Divina Comèdia*. I, juntament amb la llengua, hi havia els trobadors, els poetes que integren la lírica dels segles XII i XIII. Aquests no foren només uns professionals que vivien de la protecció i de la recompensa de les corts dels nobles, sinó que també excel·liren en l'art de trobar personatges tan eminents com Guillem de Poitiers, el seu besnét Ricard Cor de Lleó i Raimbaut d'Aurenga, comte d'Orange, als quals podem afegir, a l'altre costat dels Pirineus, Alfons el Cast, Pere el Gran...

Llengua i trobadors es mouen dins les corts d'amor, que fan possible l'amor cortès, quelcom viu i original en aquesta societat: el cavaller cortès i la dama cortesa que malden per establir uns signes que ells consideren indispensables i dignes d'imitar, noblesa, gallardia, generositat, lleialtat, elegància... D'aquí en naixerà la *fin'amor*, l'amor lleial. Fernand Niel ens parla de "*l'esperit de tolerància, un sentiment de la llibertat individual, un govern de tendència democràtica en les ciutats*". En aquest mateix sentit es podria parlar de la conservació de l'esperit romà a Occitània, el respecte al dret individual, la força del contracte, conservant però l'evidència que estem parlant de l'àmbit medieval.

Els problemes que va crear a la "competència" catòlica

Podríem dir que a causa de la inoperància de la religió oficial va ser fàcil la implantació d'una nova creença. És cert: durant els anys que el feu-

dalisme arrelà a Occident, l'Església en va patir el desprestigi com a institució vinculada al nou ordre establert. Quedava enrere la simbiosi Papat-Imperi en la qual, encara que el poder imperial determinés en tot moment la marxa del que es va anomenar la Cristiandat, la relació estreta entre ambdós poders fou també un camp venturós per a l'expansió catòlica, conduïda per mà d'un cristià conscient com era Carlemany. Més endavant, amb el mirall de l'Imperi trencat en mil bocins, on qualsevol senyor d'un territori dictava les seves pròpies normes, la mà llarga de Roma va ser incapaç de dominar els centenars de senyories, baronies, comtats, ducats o regnes que s'establiren arreu. Els senyors no solament imposaven la seva llei sobre vassalls i terres, sinó que eren els amos de bisbats i parròquies; bisbes i rectors feien el joc del senyor que tenien més a prop i no tenien tan present les ordres vingudes de Roma.

La simonia, el comerç amb les coses sagrades, és la punta de l'iceberg, però l'existència de la compra i la venda d'esglésies i dignitats, arrossegava, a més, una forma materialista del quefer cristià dins el món feudal. No és estrany, doncs, que els ministres catòlics anessin perdent credibilitat davant del poble menut que es movia en les urbs i al camp, especialment en el territori occità, on, per les seves característiques de societat més sensible, se'n va adonar més ràpidament.

En aquell moment s'introdueix una altra creença, que predica també l'evangeli, amb el Nou Testament, traduït a la llengua occitana, a la mà i els ministres de la qual van vestits pobrament i no els exigeixen cap mena d'impost o delme. La gent senzilla troba en el perfectes i els diaques càtars, homes sorgits del seu mateix ambient, uns interlocutors vàlids que els fan arribar el missatge Jesús despulat de les inèrcies creades per una religió catòlica que, en els darrers temps, estava més entestada a assegurar una organització que a ser transmissora evangèlica.

Per la seva part la noblesa, sobretot la petita noblesa, també acceptava la nova situació creada; els càtars —més que el catarisme— eren ben rebuts en els castells i les residències, sobretot entre les dames nobles, moltes de les quals arribaren a fer-se seguidores estretes de la nova religió, primer com a simples creients, després portant la direcció de les *cases càtars*, una mena de convents on la dona feia de mestra i d'instructora religiosa. Moltes d'elles acabarien per ser perfectes, el grau més alt dins la jerarquia càtara.

Tres personatges, incondicionals del rei en Pere, foren desenterrats pels inquisidors entre 1260 i 1270, quan feia ja quaranta anys que eren morts, i els seus ossos cremats, perquè eren venerats com a defensors del poble menut i dels càtars.

Esteve Albert i Corp

L'any 1228 s'implantà el terrible tribunal de la Inquisició a Tolosa i s'intentà implantar-lo a Tarragona; però els bisbes catalans s'hi negaren. Dos foren internats en monestirs: el de Vic, a Sant Pere de Casserres i el de la Seu d'Urgell, a Santes Creus.

Esteve Albert i Corp

Guerrer medieval que podria ser un dels croats de Simó de Montfort a l'arqueta de Sant Sever (Foto Ramon Manent)

La mena de solucions que es va inventar el papa

L'encara jove cardenal Lotario di Segni —tenia trenta-set anys quan va ser elegit papa el 1198—, membre d'una gran família romana, accedí a la seu de Pere amb el nom d'Innocenci III. Era intel·ligent, amb una gran capacitat de treball, un gan jurista... i un home d'acció i d'iniciativa. Com els anteriors papes, es va trobar sobre la taula i sense solució, entre altres problemes relligats amb la baixa forma de l'acció cristiana, el proble-

La petja càtara: castell de Perapertusa, a la regió de l'Aude, a l'actual Departament del Llenguadoc-Rosselló (Foto Bernat. Alfa-Omega)

Des de Narbona fins a Barcelona, l'autoritat feudal és exercida pels reis de la dinastia carolíngia; però amb el curs del temps va minvant fins a quedar reduïda a la d'un feu nominal, del qual els comtes de Barcelona ja en seran lliures a la fi del segle X. Josep Trueta

ma del catarisme llenguadocià. No era un home que deixés de banda un conflicte que, en aquells moments, ja afectava una bona part de l'Occident cristià, i que podia ben bé estendre's cap a altres territoris.

Aquest és el punt que el preocupava més: calia aturar el catarisme, i només hi havia una solució, tallar de soca-rel la nova heretgia. De moment va procedir com els seus antecessors en la Santa Seu: admonicions als bisbes del Llenguadoc perquè fessin tot el possible per eradicar la nova creença; cartes i més cartes als senyors territorials, al comte Ramon de Tolosa, al vescomte Trencavell, i a altres dos senyors que també podien influenciar molt: Felip II de França i Pere I de Catalunya-Aragó. El resultat d'aquest esforç va ser nul, perquè els bisbes no percebien el problema de la mateixa manera que es detectava a Roma, perquè els nobles s'havien acostumat al tracte amb els càtars i tampoc no entenien el problema religiós o, si més no, li treien importància; els dos reis forans més aviat estaven d'acord amb Innocenci III, però tenien altres maldecaps...

Davant la pobra reacció obtinguda, Innocenci III, que no era home que arxivés els problemes, va iniciar un contraatac, de moment estrictament religiós. Com que les dignitats eclesiàstiques del

Llenguadoc no acabaven de posar mans a l'obra, confià a la gent del Císter —els monjos que Bernat de Claravall havia fet capdavanters de la religiositat medieval, desplaçant el prestigi de Cluny— per tal que s'ocupessin de la predicació i de l'actuació contra el catarisme imperant. El Císter va ser obedient a la petició del papa i va enviar a diversos monjos per tal d'iniciar la "conversió" de les ovelles perdudes. Però tampoc no feren forat: es diu que els monjos del Císter es presentaven dalt de cavall, vestits com el que eren, uns gran senyors, amb un bon estol de servidors. La gent del poble els veien molt lluny de les seves preocupacions, i els càtars reien per sota el nas. La predicació no donava cap fruit quan van aparèixer en escena dos personatges singulars: el bisbe d'Osma i Domingo de Guzmán.

Els dos clergues castellans es trobaven a Montpeller, de retorn a Osma després d'un viatge meravellós que havia durat dos anys i que els havia portat fins a Dinamarca i a Roma, i veieren com es desenvolupava la predicació dels cistercencs. Cregueren que valia la pena de ficar-hi cullerada i demostrar amb fets el que ells proposaven: si els perfectes anaven predicant pels pobles i pels camps, descalços i amb el burell com a tot vestit, si només demanaven pa i aixopluc on es trobaven, calia fer com ells; si més no, el "seu" sistema funcionava. Innocenci III va admetre que podia intentar-se aquesta nova predicació i va demanar als cistercencs que es possessin sota les ordres dels castellans.

El bisbe d'Osma i Domingo de Guzmán es dedicaren amb cos i ànima a la recuperació de cristians i quan el primer va haver de tornar a Castella, Domingo de Guzmán va fer mans i mànigues per convertir els càtars. Va posar en funcionament un sistema també típic d'Occitània: els **colloquis**. Va ajuntar càtars i catòlics en sessions memorables, algunes de les quals duraren una quinzena de dies, per debatre conjuntament els valors d'una i altra religió; i ho feia davant el poble reunit, fascinat per aquest espectacle insòlit. Se'n feren una bona colla i amb resultats més aviat positius: a Montreal es converteixen 300 càtars, a Pàmies tot un dirigent —no càtar, però també heretge— dels valdesos, Duran d'Osca, torna al si de l'Església i amb ell tots els seus seguidors.

Però a Innocenci III tot això li sembla foc d'encenalls. Passen els anys i, tot admirant la tasca de Domènec, decideix que cal anar més de pressa:

vol passar a la història com el papa que ha sabut *eradicar el catarisme. I no veu altra solució que convèncer per la força de les armes; si els nobles occitans no han volgut col·laborar amb el seu nequit, a partir d'ara hauran d'acceptar-ne les conseqüències.*

Aquestes solucions desembocaren en una croada increïble de cristians contra cristians

La Croada que desencadena Innocenci III vindrà anomenada en els textos medievals com la **Croada contra els Albigesos**, i és que durant molt de temps albigesos i càtars foren una mateixa cosa. Molts estudiosos han intentat descobrir el perquè del nom d'albigesos aplicat als heretges i no se n'acaben de sortir. Albi, certament, no fou ni un reducte especialment càtar, ni tampoc tingué un protagonisme especial dins els fets de la croada i d'aquí la confusió que crea en els historiadors. A nosaltres ens satisfà adherir-nos a la hipòtesi que considera que tot deriva de l'existència documentada del primer bisbat càtar que coneixem: *el d'Albi. Coneixem a fons les aventures que se succeïren a través dels llargs anys que durà la Croada, mitjançant l'aportació de tres "corresponsals de guerra", com anacrònicament ens agrada anomenar. Són Pere de Vaux-de-Cernay, francès i clarament pro-croat; Guillem de Tudela, el qual va tenir un continuador anònim, i tots dos s'ho miraven des del costat occità, i Guillem de Puillorenç, que tot i ser pro-croat, era occità, i mira de nedar i guardar la roba.*

Malgrat tot el desig, les ganes i l'interès que Innocenci III tenia per engagar una guerra punyent, no trobava el moment escaient, fins que els nobles que envoltaven al comte de Tolosa, Ramon VI, li varen servir, en safata de plata, el motiu que cercava. El dia 15 de gener de 1208 quan el legat papal Pere de Catellnou, després de discutir aferrissadament amb el comte de Tolosa, a Sant Gèli, sobre la pretensió d'aquest que se li aixequés l'excomunió, dictada per la seva manca de col·laboració amb l'Església, trepitja la fusta de la barcassa que l'havia de conduir a l'altre costat del Roine, un noble tolosà *"brandant la seva llança, ferí Pere Castellnou entre les costelles inferiors"*; de fet, el va ferir de mort. La metxa ja estava encesa.

Innocenci III es mou immediatament: cartes al rei de França, als barons francesos, als bisbes del nord de França. Hi fa constar el primer esquer: *"Atorguem una indulgència plenària a tots els qui duguin a terme la venjança per la sang imolada del just..."*. El rei de França, com sempre, farà l'orni, i contestarà que no vol iniciar una guerra *"que pugui desposseir el meu cosí"*, fent referència als lligams familiars que l'unien amb Ramon VI. Però deixa una sortida: *"si els meus barons hi volen anar, que ho facin, però jo i els meus, tenim altres obligacions"*. No era aquesta la contesta que esperava el papa, però ja en té prou: convoca la Santa Croada, la primera en terra cristiana, la primera de cristians contra cristians.

Catedral de Besiers, segle XIV. Besiers és sinònim de crueltat, pel tracte sense misericòrdia a què fou sotmesa la seva població: trenta mil persones passades a matadegolla amb l'excusa de l'heretgia, però realment per dissuadir la noblesa occitana de resistir el poderós exèrcit del nord que havia de consumir l'annexió d'Occitània a França (Foto Ramon Manent)

Com a cap de la Croada, que es va "predicar" durant tot l'any 1208, es va designar a l'abat de Cîteaux i nou legat personal d'Innocenci III, Arnau Almaric. Calia que fos així: malgrat els caps

Castell de Puillorenc que pertangué a una família poderosa i que avui mostra el seu esquelet petri dalt del turó com a testimoni de la duresa de la repressió dels croats contra la noblesa occitana (Foto Ramon Manent)

Un fet decisiu, el desastre de Muret i la mort de Pere el Catòlic truncava —i per sempre, certament!— l'esforç d'un segle i mig d'intervenció catalana al migdia de França, separant definitivament unes terres que haurien d'haver romàs unides per la multitud de vincles culturals concomitants.
Alfons Serra i Baldó

ELS DIVERSOS NOMS PELS QUALS HAN ESTAT CONEGUTS ELS CÀTARS

El més antic, el de bogomils, emprat a Bulgària, que significa amics de Déu. A Germània els anomenaren **els purs**, die Katharer, nom d'arrel grega que a la llarga s'ha imposat en tots els idiomes. A França els conegueren amb el nom de tisserands, al·ludint al treball de teixidors al qual solien dedicar-se. Al Llenguadoc els deien Bons Homes, per la seva humilitat i l'estimació que els tingueren. A Catalunya, i també els valdesos, els anomenaven ensabatats. El terme medieval per excel·lència és albige-sos, probablement perquè el primer bisbat càtar fou el d'Albí. Finalment, ells es deien cristians.

militars, les diverses croades a Terra Santa, sempre tingueren un cap eclesiàstic. Els avantatges pels que "prenien la creu" eren els mateixos que els d'una croada contra els "infidels": absolució de totes les faltes anteriors; el servir només durant quaranta dies, la famosa "quarantena", que farà anar de bòlit a Simó de Montfort més endavant; la pròrroga dels deutes, sense cap mena d'interès, i, finalment, el botí, la rampinya, que il·lusionava qualsevol guerrer. Els barons francesos s'hi apuntaren i el dia de sant Joan del 1209 el gruix de l'exèrcit croat, que estava concentrat als marges del Roine, entre Lió i Valence, comença a caminar. Les xifres que donen els "corresponsals" ens maregen, com qualsevol dada medieval. Tudela diu que hi havia "20.000 cavallers i 200.000 vilatans i camperols, sense comptar els clergues", i Vaux, per la seva part, ens parla d'un total de 50.000 homes.

La campanya del 1209 va ser tot un rosari d'èxits croats... i de tragèdia occitana. Comença amb el setge i la presa de Besiers, el juliol, de terribles conseqüències per la vila, els seus ciutadans... i per la credibilitat de la raó religiosa que emparava la Croada: Besiers és conquerida com si es tractés d'una ciutat islàmica. Tudela ho explica: "Res no pot protegir de la mort, ni creus, ni altars... han degollat capellans, dones, infants, talment que no crec que ningú s'escapés. Temo que mai, ni en el temps dels àrabs, no es va tolerar una mortaldat tan esfereïdora". N'hi ha molts que creuen que la carnisseria fou premeditada, calia fer veure clar què podia passar, a partir d'aquell moment, als que s'oposessin a la Croada. Es diu que Arnau Almaric, el cap d'aquesta i legat papal, va sentenciar: "Mateu-los tots, Déu ja reconeixerà els seus...". Ell mateix, en una carta a Innocenci III, explicant la "joiosa" nova de la presa de la ciutat, diu que "sense distinció de sexe i edat, vint mil persones foren mortes a cops d'espasa".

Del que quedava de Besiers s'encaminaren cap a Carcassona, on assetjaren la *citè* a les primeries d'agost. El vescomte Trencavell, Ramon Roger, demanà a Pere I que fes per manera d'aturar l'exèrcit croat. Fan anar el rei català dintre i fora de la ciutat, parlant amb uns i altres, però Almaric no té pietat: Ramon Roger i dotze cavallers més poden marxar, "però la ciutat, la guarnició i els habitants, queden a la nostra mercè". Pere se'n va irat, Ramon Roger es deixa entabanar pels croats i cau presoner; Carcassona capitula.

La diferència amb Besiers és que els habitants poden sortir sans i estalvis, però han d'abandonar la ciutat... Aquesta campanya va produir un immens botí als croats, mentre en una cel·la de la mateixa fortalesa de Carcassona Ramon Roger, un home de vint-i-quatre anys, quedava engrillonat; no seria per a gaire temps: mesos després hi moriria de disenteria, almenys així es va dir oficialment...

Arnau Almaric volia donar el vescomtat a un dels barons que l'acompanyaven, però cap d'ells ho va admetre: "no hi haurà ningú que vulgui deshonorar-se acceptant aquestes terres". Però s'equivocaven, n'hi havia un que es deia Simó de Montfort. Els altres nobles, esgotada la "quarantena" i més aviat desencisats de com havia anat la croada, decideixen la marxa. Simó de Montfort amb la poca força que li queda, però amb el temor que plana al Llenguadoc després del que havia succeït a Besiers, ocupa la regió compresa entre Besiers, Castres i Limós.

Aquell petit senyor de l'Illa de França, que havia combatut a Terra Santa i que estava establert també en terres angleses, era un bon militar, però més que res era un gran ambiciós. El fet de la Croada, l'existència d'uns càtars a combatre en el nom de la fe —era alhora un home profundament religiós—, li venia com l'anell al dit: de ser un simple baró del nord de França podia convertir-se en el gran senyor del Sud, qui sap si en el fundador d'una nova dinastia amb un territori que podria cobrir una part molt important d'aquesta Occitània que mai entendria, d'aquest pròsper país que era el Llenguadoc dels Tolosa, dels Trencavell, i que al final ell aniquilaria. De moment, ja s'havia quedat l'herència del vescomte Ramon Roger, ara calia perseguir al gran senyor occità, Ramon VI, comte de Tolosa.

Un cop conquerit el vescomtat, cal actuar diplomàticament. Es troba amb Pere I a Montpeller, terra catalana, per concertar i ratificar el vassallatge que els Trencavell tenien amb el rei català. Un fet enverina la trobada: la mort del jove vescomte a la masmorra de Carcassona, el 10 de novembre. A Pere li dol l'ànima per la trista sort de Ramon Roger i adjudica la seva mort, com Innocenci III i com tota la noblesa occitana, al mateix Simó. Pere no en vol saber res, almenys en aquests moments, d'acceptar al "nou" vescomte. El gest de Pere fa que la noblesa occitana reaccioni i s'enfronti a la Croada menada ara per

La visió impressionant del castell de Quèribus alimenta tota mena de fantasies sobre els càtars i els seus tresors amagats (Foto Ramon Manent)

*Els senyors dels castells més agrestes foren els més decidits protectors de l'heretgia. La majoria no eren càtars, però acollien amics i vassalls que havien abraçat la nova fe i lluitaren contra la croada al seu costat. **Anna Maria Adroer***

Minerba. Monòlit càtar (Foto Ramon Manent)

*El memorial de la batalla de Muret recorda, al bell mig de la plana, el jorn fatídic que va veure la mort del rei català Pere el Catòlic i, amb ell, la fi del "somni occità" de Catalunya que el seu fill Jaume segellaria l'any 1258 a Corbeil
(Foto Ramon Manent)*

Simó: a final d'any, aquest fa balanç i li falten quaranta castells.

Simó espera la nova primavera, la del 1210, per rebre l'ajut de nous barons francesos i passar a l'atac: reconquereix les places perdudes i va ampliant el territori; Bram, Menerba, Termes. Cabaret i Lavour seran objecte de les maniobres que es desenvoluparan l'any 1211 i d'aquesta manera tot el que havia estat el predi dels Trencavell, ara ja és sotmès. A Lavour, ja entrant en el territori tolosà, va fer, a més, una gesta magna: quatre-cents càtars foren duts a la foguera, vuitanta cavallers occitans, amb Almaric de Lavour al capdavant, foren degollats, i la germana d'aquest, Dama Girarda, la vídua que regia Lavour, llençada dins un pou. Tudela, innocentó, diu que *"feren una mortaldat tan gran que se'n parlarà fins a la fi del món"*.

Hi ha un intent, conduït pel rei català, d'aturar la guerra: es convoca un concili a Narbona, que s'allarga fins a Montpeller, on croats i occitans, sota el gran prestigi de Pere, intenten mirar de posar-se d'acord. Pere accepta el vassallatge de Simó i fa molt més: pacta el casament del seu fill Jaume —un nen de tres anys— amb la filla de Simó, Amícia. Però ni això va servir per aturar la Croada: Ramon VI és excomunicat una altra vegada, i Simó té el camí franc per continuar l'ofensiva. S'apodera de Puigllorenç, de Cassès, Montferrand, Montgey i prepara el setge de Tolosa. La ciutat, però, està molt ben defensada i el juny de 1211, Simó aixeca el setge i decideix colpir un altre senyor occità: ara es dedica a devastar les terres del comte de Foix. Torna, feliç i content, als seus quarters de Carcassona, segons Vaux *"després d'haver fet tot el mal que podia"*.

El 1212 li porta noves victòries: Agen, Moissac, Castelsarrasin, Sant Gaudenci, Pena d'Agenès, Pena d'Albigès... A primers de novembre, al comte de Tolosa, només li queden dos reductes: Tolosa i Montalbà. Però som a l'hivern, i tothom es queda a la vora del foc. Simó, aprofita el temps per organitzar a Pàmies una assemblea on promulga uns nous usos i costums, distribueix les senyories del país a mans dels companys de guerra, tots ells, és clar, francesos. L'acció "legisladora" de Simó busca l'eliminació de la noblesa local i el reemplaçament per una noblesa vinguda de França. A Pàmies, es parlarà de l'ordenament del "nou" Llenguadoc, però en aquesta assemblea on assisteixen quatre bisbes, ningú no

parlarà de l'afer religiós que ha estat el motiu de la Croada, del seu control, de la simple persecució. Simó, d'una manera descarada, s'oblida de l'heretgia i, simplement, va a la seva.

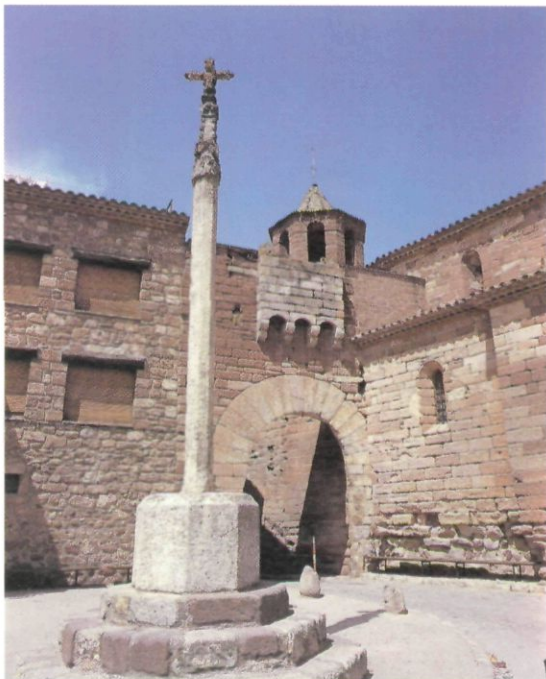
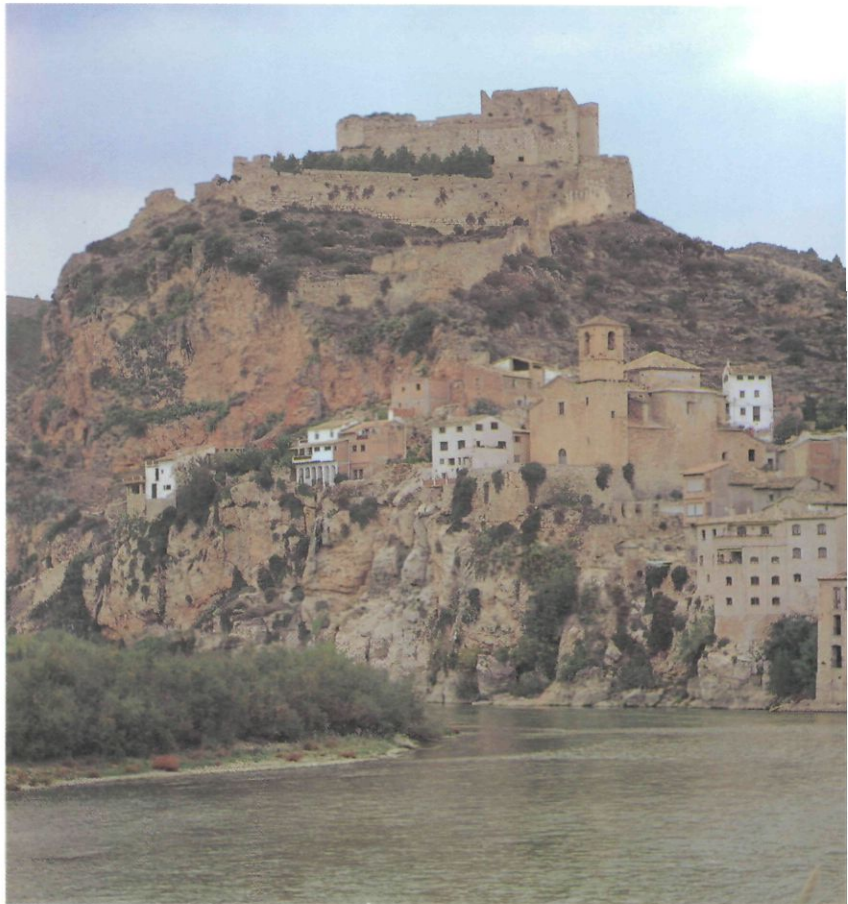
Ramón VI s'adona que va darrere seu i del seu comtat i demana ajut a Pere I el gener de 1213. Aquest convoca una altra reunió amb la presència de l'encara legat papal, Arnau Almaric, i el comte de Tolosa. A darrera hora s'hi afegeix també Simó de Montfort. Es demana que es tornin les terres a Ramon i, a canvi, aquest i la seva gent estan disposats a acceptar les condicions que Roma, Innocenci III, dicti. Els croats, se'n van a Lavaur a discutir la jugada, i decideixen no tenir cap mena de clemència envers els tolosans, amb la indignació de Pere, que no creu que es pugui menystenir al vencedor de les Navas de Tolosa. Irat, rep el jurament de fidelitat del comte de Tolosa, ratificat pels cònsols de la ciutat: des d'ara Pere estaria al costat de Tolosa, pel bé i pel mal.

A causa de la Croada un país es va quedar sense rei

El vassallatge de Ramon i dels tolosans al rei de Catalunya-Aragó expliquen, en part, la partença d'un exèrcit català cap Occitània; però, a més del propòsit de quedar bé amb el seu vassall, el motiu darrer que mou a Pere I són les ganes que té de rescabalar-se de les vexacions que papa, bisbes i Simó de Montfort li han anat provocant en els últims mesos. Quan l'host catalana s'encamina cap a Muret, el primer pensament que devia haver tingut el rei català era el de la dolça venjança.

Pels catalans, Muret sempre ha estat un nom mític. No és endebades que Muret és una pàgina de la nostra història, encara que només fos perquè en el camp de batalla hi va perdre la vida el nostre rei Pere, dit el Catòlic.

Els primers dels aliats que arribaren davant la vila en la qual els croats es feien forts, foren la mainada catalana amb Pere I i el comte de Comenge al capdavant. Després s'hi va incorporar el comte de Foix que venia amb els seus; per últim, el comte de Tolosa, advertit de la presència del rei català, hi fa cap amb forces comtals. Tude-la ho explica, amb alegria: *"les trompetes i els corns sonaren per l'agrupament de l'host; l'ordre de sortir fou donada a tots: anar cap a Muret, on*

Castell de Miravet, del segle XIII. Els càtars s'escamparen lliurement per les terres de parla catalana, on trobaren comprensió i ajut (Foto Ramon Manent)

Prades, al cor de la Serra de Prades, com altres poblacions de la Catalunya nova fins a Morella, fou recer dels càtars que fugien de la repressió. Muralla i porta d'entrada a la població (Foto Josep Moragues. Alfa-Omega)

Miniatura de la **Biblia sacra**. Museu Episcopal de Vic (Foto Ramon Manent)

Havia brollat una nova civilització a Europa. Les condicions per a una vida pròspera eren a mà: una terra fèrtil afavorida per un dels climes més suaus i equilibrats d'Europa; una situació geogràfica que feia del país entre l'Ebre i el Loira l'enllaç entre el nord i el sud i entre la Mediterrània i l'Atlàntic. **Josep Trueta**

L'ESGLÉSIA CÀTARA

L'Església dels càtars estava organitzada d'una manera molt semblant a la catòlica: bisbes, perfectes (sacerdots), diaques. Hi havia bisbats, però eren independents els uns dels altres, encara que actuaven solidàriament. El bisbe havia de ser un perfecte i l'ajudaven el fill major, que seria el successor, i el fill menor. Però, la figura clau és la del perfecte, que és el més semblant a un sacerdot. Ha rebut el consolament i la seva tasca principal és la predicació, acompanyat d'un diaca. Hi havia també dones perfectes, que podien predicar, però que solien estar al capdavant de les cases càtars amb l'ancià, que les presidia. Les cases càtars, centre de les comunitats, es dedicaven també a la formació dels joves.

era el rei d'Aragó". Per la seva part, Simó de Montfort que estava a Fanjeaux, coneix l'arribada del rei —segons sembla per una missiva amorosa de Pere a una bella tolosana— i s'encamina cap a la ciutat assetjada, mobilitzant una colla de bisbes; potser no tenia gaires soldats, però almenys s'emportava els "capitans de la creu".

Hi ha intents de negociació promoguts per Folquet, el bisbe tolosà, per pura paradoxa el gran enemic dels tolosans. Pere no en vol saber res de cap mena de negociació de darrera hora: està fart de que li prenguin el pèl. Cau la nit sobre els dos campaments; en el campament croat, el silenci s'agermana amb les pregàries dels religiosos; en l'altre campament, més aviat hi ha com una anticipació de celebració de la victòria, i segons que sembla, a la tenda del rei s'escolten rialles i altres sorolls íntims, més galants. El fill de Pere, Jaume ho explica així: "I aquell dia que donà la batalla, el rei havia jagut amb una dona".

Simó, com sempre, prepara amb cura militar l'estratègia de la batalla. Al camp aliat no es posen d'acord: Ramon creu prudent esperar l'atac croat darrere les trinxeres, assetjar-los al castell de Muret, i esperar que la fam porti la rendició final. Dins l'host catalana sorgeixen veus que titllen de covard aquest plantejament, paraules massa fortes per ésser acceptades pel tolosà. Emmurriat, el comte de Tolosa se'n va cap a la seva tenda; a Pere, no li agrada gens ni mica el gest del seu vassall i decideix pel seu compte: prepara l'atac sense escoltar ningú, sense esperar que arribin part dels seus cavallers, entre els quals figuren Nunyo Sanç i Gastò de Montcada; però, quan aquests arriben a Muret, tot està dat i beneït.

En la petita història de la batalla de Muret d'aquell 12 de setembre de 1213, una data que mai s'esborrarà de la memòria dels catalans, el que va realment succeir, no és de gaire volada. Una mala disposició tàctica, a la qual s'ha d'afegir la situació personal del rei Pere, en un lloc més aviat poc prudent, que contrasta amb el plantejament de Simó de Montfort, condueix a una lluita cos a cos a la recerca del rei català. La desfeta general és provocada, en part, per la lluita i la mort de la persona més preeminent de la contesa: Pere I cau mort per les aus de presa d'Alain de Roucy i de Florent de Ville, dos cavallers de l'host de Simó, que ja s'havien juramentat per acabar amb la vida del nostre rei.

D'Albí deriva el nom d'albigesos, aplicat als seguidors de la nova doctrina. El poble anomenava els sacerdots de la nova religió "bons hòmens", la qual cosa prova el paper exemplar que la gent senzilla de les terres d'Oc atribuïa als heretges. **Josep Trueta**

Albí. La catedral i el Tarn (Foto Ramon Manent)

Simó, que encara recorda les lleis de la cavalleria, cerca el cos del rei per fer-li els darrers honors, però es troba amb la desagradable sorpresa que el camp de batalla està cobert de cadàvers, tots nus de pèl a pèl. La soldadesca havia fet a consciència la seva rampinya i s'havia apropiat de tot, fins dels vestits de tots els caiguts. Roucy i Ville, que sabien ben bé on havia caigut Pere, li assenyalen, sens mena de dubte el cos dels reis. Simó baixa del cavall, pronuncia un "em sap greu" davant del cos del príncep desgraciat i el fa aixecar amb honor. Després va ser lliurat als frares hospitalers de l'orde de sant Joan de Jerusalem.

L'endemà de la batalla, tots els que combaten a Muret continuaren mantenint les seves posicions, uns amb l'aire de victòria, els altres amb la cua entre cames, però per a tots Muret és una peça més del puzzle; no s'adonaren del punt d'inflexió polític que la derrota i la victòria van significar. Tanmateix, nosaltres podem analitzar-ho. Pels francesos, Muret significa un moment estel·lar cap al camí de la unitat nacional; com Bou-

ELS RITUS CÀTARS

El més important és el consolament, que s'assembla molt al sagrament de l'Orde catòlic; el qui el rep esdevé perfecte, un terme equiparable a sacerdot. També es pot donar el consolament al moribund com una mena d'extremunció; si se salva, però no li serveix. El meliorament consisteix en tres inclinacions davant del perfecte demanant-li la benedicció. El parenostre és la seva oració principal, però canvien "pa de cada dia" per "pa sobresubstancial". Abans d'iniciar les menjades, feien la benedicció del pa, normalment pel perfecte o l'ancià que duia la casa; rebutjaven que tingués res a veure amb l'eucaristia catòlica. L'aparelhament era una pràctica semblant a la confessió cristiana primitiva, en forma col·lectiva. La convenença és l'acord que fa el creient amb l'Església i que li dona la seguretat que, en morir, serà consolat. Finalment, l'endura és el dejuni portat fins a les darreres conseqüències.

Miniatures de la **Biblia sacra**, manuscrit medieval que es conserva al Museu Episcopal de Vic (Foto Ramon Manent)

Pontifical del segle XV amb escenes de devoció pública que recorden les que es desenvoluparen a tota l'Occitània. Museu la catedral de Girona (Foto Ramon Manent)

vines, Muret aplanarà el camí vers la formació del gran estat francès. La derrota que momentàniament afecta el comtat de Tolosa, de fet significa la fi del somni occità. Per l'estat de l'altre comtat dels Pirineus, Muret comporta una doble significació. D'una banda, Catalunya-Aragó es queda sense monarca o sigui que és l'eliminació, almenys provisional, del seu procés de potència política; de l'altra, atura totes les especulacions que hi podia haver d'una esperança de convertir Occitània en una part integrant de la Corona. Per últim, els càtars haurien d'intensificar la fugida, la por produïda per la victòria dels croats arrelaria en el moll dels seus ossos, se sentirien encara més desvalguts. Els versos provençals de Víctor Balaguer, sintetitzen molt bé aquesta anàlisi:

*Oh! Muret dins ton campestre
Són morts lo trelutz roman,
Li cavallers li mai nobles,
E la flor di majoraus,
E l'antica independència,
E la santa Libertad,
E lo cor de la patria
E l'avenir nacionau.
Oh batalla malastada!
Oh jorn de dòu provenzau!*

Sembla que després de la foscor besllumi l'esperança

Simó de Montfort, després de Muret, consolida el seu domini per tot el Llenguadoc, però respecta Tolosa; però el que no respecta gens foren els càtars: a Casseneuil fa una gran degolla dels Bons Homes. Hi ha baralles entre el legat Arnau Almaric i Simó de Montfort que Innocenci III acaba pel camí del mig: nomena Pere de Benavent nou legat seu i aquest, frena els instints sectaris de Simó. En aquest començament de l'any 1214, una pau, encara que tensa, plana pel Llenguadoc. El neguit ara neix en l'ambició personal: Simó vol ser reconegut com a comte de Tolosa, i ni Pere de Benavent ni el mateix papa ho veuen clar; però també entenen que cal restablir un ordre i que cal nomenar algú que dirigeixi el comtat de Tolosa, orfe de senyor després de Muret. Només es veuen dues solucions: o bé es permet que Ramon VI torni com a comte, o bé es nomena una altra persona. Es convoca concili a Montpeller, on tots els assistents decideixen que Simó de Montfort sigui el "príncep i el monarca de tot el país". Però Innocenci no ho veu tan clar: el no-

Des del punt de vista nacional, la intervenció de sant Domènec i el seu orde serà decisiva: dóna a Roma, París i Toledo els mitjans de coerció contra la nació catalano-provençal. **Josep Trueta**

mena administrador de tot el Llenguadoc, Foix, Bearn i Comenge, però de *monarcha*, res de res. I deixa la resolució final pel concili Laterà, pel novembre de 1215.

El resultat del concili no és bo per a Occitània: Ramon VI no pot tornar a Tolosa; Simó de Montfort ara és comte de Tolosa, vescomte de Besiers i Carcassona. Aviat, el març de 1216, rebrà la felicitació personal del rei de França, a Melun. Aquest sap honorar-ho però introdueix un greu matís en l'alegria desbordada de Simó: les terres del comtat de Tolosa "*són les terres que Ramon tenia per Nós*". Qualsevol idea que Simó tingués sobre el seu nou comtat queda esborrada: pertany a França!

Per aquestes dades es produeix la mor d'Innocenci III, un personatge interessant: és l'home que decideix la Croada, la taca negra impossible de rentar, però és l'home que acull i dona ales a Domingo de Guzmán i Francesc d'Asís.

En aquests moments també neix una esperança occitana: el fill de Ramon VI, el comte jove, un altre Ramon, que serà el VII, guanya la vila de Bellcaire en terres provençals, malgrat els esforços del gran enemic occità, Simó de Montfort. La ciutat de Tolosa embogeix de joia, s'alça contra els francesos i si bé Folquet i Simó saben com enredar-los en un pacte que no compliran, l'ànim dels tolosans està preparat per rebre als "seus veritables" comtes. No serà fins al 12 de setembre de 1217, quatre anys, dia per dia, de la desfeita de Muret que Ramon VI torna a la seva ciutat. Quan descavalca, posa un genoll a terra i té un record per Pere I.

*Amb llàgrimes de joia, ell és en la joia rebut
ja que la joia que retorna porta flors i salut.
I cadascú diu a l'altre, Jesucrist ha vingut,
vet aquí nostre senyor que havíem perdut.*

Això diuen els versos de la **Cançó de la Croada**, escrits pel seguidor anònim de Guillem de Tudela.

Simó de Montfort, una vegada més, posa setge a Tolosa. Ningú ja no parla dels càtars, ara només, emmudits, amagats, s'ho miren tot de lluny; d'altra banda, els croats, un nom que cada vegada s'empra menys, més aviat els deixen tranquils. Per Pasqua arriben reforços als dos bàndols: senyors francesos que donen suport a Simó i tropes que porta el comte jove que entra a

BISBATS I BISBES CÀTARS

El bisbat més antic és el d'Albigès, al nord del Llenguadoc. Els bisbes, el primer dels quals va ser Sicard Cellerer, tenien la residència a Lombers. El bisbat de Tolosa tenia el seu centre a Lavaur i sabem que Ramon Bernat en fou el primer bisbe. A l'est d'aquest bisbat, hi trobem el de Carcassès, amb seu a Carcassona, i el seu primer bisbe va ser Girau Mercier. Hi havia un quart bisbat a l'Agenès, sense cap història segura, encara que sabem el nom del seu primer bisbe: Ramon Casals. L'any 1225 es creà el bisbat del Rasès i Benet de Termes en fou nomenat bisbe.

*Miniatura del
Decretum Gratiani,
manuscrit conservat a
la Biblioteca de la
catedral de Tortosa
(Foto Ramon Manent)*

*El moviment càtar és
complex. Teològicament,
presenta formes diverses.
Moralment, contradiu
tota mena de vida
mundana, i per això no hi
ha hagut pràcticament
trobadors càtars.
Robert Lafont*

Panoràmica del país càtar des del Castell de Perapertusa (Foto Mukale. Alfa-Omega)

Els comtes catalans construïren aquests castells per tal de delimitar la frontera amb el territori de Carcassona. Perapertusa, el castell més gran de la seva època, es rendeix el 1240; Puilaurens i Quèribus, l'últim refugi dels càtars, el 1255.
Anna Maria Adroer

Tolosa. El setge serà fatal per Simó de Montfort: *“una pedra anà a parar directament allà on calia i tocà Simó just per sobre del seu elm, de manera que els ulls, el cevell, les dents, el front i les barres li saltaren a trossos i el comte caigué a terra, mort, sagnant i negre”*, com prou explícitament ho narra la “Cançó”.

La mort de Simó es rebuda amb alegria triomfant pels tolosans i amb desconcert i desànim per la tropa francesa. Si bé el seu fill Amalric continuarà al capdavant, ben aviat es veu que no és l'home de tremp del seu pare. Primer aixeca el setge, torna a Carcassona i espera les noves que han de venir de França. Però Felip II de França, l'August, no té pressa ni ara. Hi enviarà el seu fill, però només per complir la “quarantena”; es passejarà pel Llenguadoc, assetjarà Tolosa, però l'estiu del 1219 diu que ha acabat la seva missió, i torna cap a París.

Passen els anys que contemplaran la mort de dos personatges claus per entendre aquest embolic occità: Domingo de Guzmán, el 1221 i Ramon VI de Tolosa, el 1222, deixaran la terra que tant estimaven. El comte jove ara ja és Ramon VII i fa mans i mànigues per restablir i consolidar la seva posició: vol que, fora del Llenguadoc l'admetin com el que el seu poble proclama, el seu comte de dret. La mort de Felip l'August, l'estiu del 1223, ajuda que tot pugui anar per aquest

camí: el seu fill, Lluís VIII, no té temps, en els moments de la seva coronació, de preocupar-se d'aquell “Midi” que sembla un vespre... Carcassona torna a mans del nou vescomte Trencavell, amb l'ajut de la mainada catalana. El fill de Simó, Amalric, es veu sol i abandonat: *“mentre els catòlics se'n van o els fan fugir, els herètics prenen el seu lloc: l'esperit immund ara retorna amb més força que mai”*. Aquest és el missatge que envia a Lluís VIII i que ens indica clarament que els càtars tornaven a la vida.

Quan el Llenguadoc s'allibera, els Bons Homes tornen a notar-se dins la societat occitana. Els historiadors afirmen que els anys vint assenyalen un punt àlgid per l'existència dels càtars. És veritat que hi havia un refermament del catarisme, dins aquest nou estat de confiança i llibertat; per exemple, el 1225 se celebra a Pieuusse, una vila a prop de Limós, una gran concentració de perfectes, reunits en concili per decidir la creació d'un nou bisbat, el del Rasès. El canonge Griffie, gran estudiós del catarisme, confirma tots aquests extrems: *“en els anys que van del 1221 al 1225, l'heretgia troba la vitalitat d'abans”*. Un punt important: cap occità atribueix als càtars la responsabilitat dels danys soferts per l'acció de la Croada, més aviat són compadits.

Però malgrat aquesta bella imatge, tot va ser només un miratge. Finalment havia arribat el moment que els reis de França hi diguessin la seva: Lluís VIII, Blanca de Castella i ja amb la feina ben endreçada, Lluís IX el Sant, farien despertar els occitans del seu somni. En un altre ordre de coses, a Roma trobarien la fórmula màgica per posar fi a un altre somni: el que seguien tenint els Bons Homes.

Finalment l'Església va tenir una idea genial

El 30 de gener de 1226, a la fi, un rei francès pren la creu, comanda la Croada. Lluís VIII es dirigeix al Llenguadoc, i cauen les ciutats una rere l'altra: Besiers, Carcassona, Pàmies. Deixa la ciutat de Tolosa per a més endavant perquè no es troba fi i decideix tornar a París, però no hi arribarà mai: el mes de novembre mor de malaltia a Montpensier. Blanca de Castella, la reina regent, té problemes a l'Illa de França però el Llenguadoc

ja està sota control francès, directe, absolut. Ja no existeix la "quarantena", ara hi ha un exèrcit francès ocupant el territori. No hi ha pau perquè el comte de Tolosa encara resisteix, però ell mateix ja comprèn que és simple qüestió de temps que els "cosins" del nord aconseguixin totalment el poder. El 1229 es prepara una conferència a Meaux, prop de París. Allà un contrit Ramon, accepta un acord: ser fidel a l'Església i al rei de França, combatre el herètics i crear la Universitat de Tolosa. Aquelles són les disposicions canòniques; ara venen les polítiques: Ramon es podrà dir comte de Tolosa, però el comtat forma part de la Corona francesa; la filla del comte es casarà amb un dels germans del rei i, en morir Ramon, el comtat anirà a parar al germà del rei; si aquest no té fills, Tolosa, a la seva mort, "retornarà" al rei de França.

El tractat de Meaux és la capitulació legal del Llenguadoc: el somni occità s'havia acabat. I no només són disposicions: el mateix novembre la màquina es posa en marxa. Se celebra un concili a Tolosa i s'organitza seriosament la lluita contra els heretges. Perquè, mentrestant, el nou papa, Gregori IX, també ha treballat per acabar l'obra que Innocenci III havia començat i que no havia pogut acabar: la destrucció del catarisme. Va pensar que el millor era la creació d'un procés inquisitorial, és a dir, va tenir la gran idea de crear la Inquisició, admirable estri pensat per acabar amb els càtars. Primer, el 1227, assajat com una Inquisició diocesana i que culminaria poc després (1231) amb un Tribunal de la Inquisició.

El concili de Tolosa és el primer pas que fa la Inquisició per organitzar la cacera del càtar. Es defineix qui és heretge: els perfectes, els adeptes que encara no han rebut el *consolament*, els que els donen protecció, els simples sospitosos, els que qui s'abstinguin de combregar almenys tres vegades l'any i els que tinguin poc interès en la recerca de l'heretge. S'estableixen els mètodes: caldrà que els homes majors de 14 anys i les dones majors de 12 jurin denunciar els heretges; a cada parròquia hi haurà una comissió presidida pel rector i tres feligresos; la recerca es farà casa per casa, i els heretges capturats seran lliurats al bisbe. Es fixen sancions: cap heretge no pot ser ni batlle, ni metge; els heretges que abjurin la seva fe seran expulsats de la seva residència i portaran sobre els seus vestits dues creus ben visibles, i els altres seran condemnats a penes de presó. A tota la població —heretges o no—, li

ELS LLIBRES CÀTARS

No en coneixem gaires. El més important de tots és El llibre dels dos principis, trobat a Florència pel dominic Dondaine i publicat l'any 1939, que és d'un gran valor documental. També hi ha el Ritual occità, el Ritual llatí, un fragment de l'anomenat Ritual de Dublín i l'Anònim, text inclòs dins la refutació del valdès convertit Duran d'Osca. Rayner Sacconi, un perfecte convertit al catolicisme, ens ofereix informació interessant en la Summa de Catharis et Leonistis seu puaperibus de Lugduno.

Castell de Baux, una altra de les fortificacions occitanes derruïdes pels croats (Foto Ramon Manent)

Aquestes terres són l'entrada a Catalunya. Aquí fou edificada una de les més formidables línies defensives que ha tingut mai el nostre país: Puiglaurens, Fenollet, Perepertusa, Quèribus i Aguilars.

Anna Maria Adroer

La petja càtara: castell de Montsegur (Foto Ramon Manent)

Occitània va patir una guerra santa a fi d'exterminar el catarisme. L'únic testimoni que en queda són els vestigis dels castells. Les seves ruïnes jalonan la geografia del sud de França, des de Carcassona fins als boscos de Foix i la plana del Rosselló.
Anna Maria Adroer

ELS ANOMENATS CASTELLS CÀTARS

De fet, de la relació de castells que citarem només Montsegur fou clarament un castell bastit pels càtars i en fou el seu quarter general. Com que a Queribus hi va haver el darrer aplec càtar, se sol considerar també com a càtar. Els altres castells estaven a mans de senyors que combateren contra els croats, però sense cap mena de lligam amb el catarisme. El nucli dels castells estava centrat al voltant de les Corberes i són: Coustassa, Termes, Vilarroja-Termenés, Perapertusa, Queribus i Puillorenç. No gaire lluny d'aquest gran grup, els castells de Miravall, Saissac i Lestours, envoltant la Muntanya Negra. En una punta excèntrica a l'est, hi ha el castell de Menerba.

està prohibit posseir llibres de l'Antic i del Nou Testament, encara que "poden llegir el Salteri, les hores de la Verge, però prohibim que siguin traduïts a la llengua vulgar".

La trama inquisitorial era subtil: el que era denunciat com a heretge era lliurat al bisbe corresponent, però podia no abjurar. Llavors ho tenia senzill: el lliuraven al braç secular, a la justícia civil. Això sí, es demanava que fossin benèvols amb aquests "esgarriats en la fe" i pregaven que no els condemnessin a mort, ni a cap mutilació de membres; però, sota mà, es demanava que s'exercís la justícia amb tota duresa. Els inquisidors tolosans comencen amb Folquet, el bisbe, però després ja foren dominics. Ramon de Falga, Pere de Seila i Guillem Arnau són unes espases de doble tall que conduiran la Inquisició tolosana amb un rigor absolut, amb una inclemència total. Tenien l'ordre imperativa d'extirpar la *pravitas heretica* i a fe que ho portaren fins al final.

L'Església dels Bons Homes cada vegada és més una Església submergida: va darrere dels seus membres d'una manera decidida, declarada i eficaç. No és d'estranyar que comencés el llarg i trist camí de l'exili cap a l'Urgell, cap a les muntanyes de Prades o cap al Maestrat; altres agafen el camí de Llombardia. La mateixa desesperació càtara fa possible actes com el d'Avinyonet, on la nit del 29 de maig de 1242, una colla d'inquisidors, amb l'odiat Guillem Arnau al davant, són degollats per uns cavallers afins al catarisme quan estaven agafant el primer son. Aquests cavallers venien de Montsegur, el darrer reducte càtar, l'únic castell edificat pels Bons Homes i on s'hi havia refugiat el bo i millor del catarisme lloguadocià.

El punt final: Montsegur

Montsegur mereix un tractament especial, singular, no solament per ser fidels a la història, sinó per ser sensibles a la memòria popular que l'ha fet entrar dins l'ordre de la llegenda. Potser tot es pot sintetitzar en aquesta noble paraula: el record. El record d'uns homes i dones, evocats com a herètics, protagonistes finals d'una epopeia no gaire coneguda. Envoltant-ho tot, el castell encimbellat de forma increïble sobre un con truncat, la representació més clara d'aquests *pogs* occitans que la naturalesa ha aixecat en diferents indrets, però mai d'una manera tan reeixida com a sobre el poble de Montsegur.

El castell de Montsegur va ser aixecat per voluntat de l'Església càtara, finançat per ella mateixa, sobre unes runes existents dalt del *pog* que pertanyien a la família occitana dels Perella. Ramon Mercer, diaca càtar, s'entrevista amb Ramon de Perella a Mirepoix i estipulen la reedificació del castell, el qual queda documentat com a habitatge l'any 1204. La situació excèntrica de Montsegur en relació amb la gran taca on es produí la implantació del catarisme, els fets de la Croada i dels grans centres llenguadocians, va permetre que Montsegur fos, en tot moment, un refugi ideal pels prohoms càtars: tothom sabia que Montsegur era l'abric de l'Església càtara, però ningú no s'hi va aproximar. L'any 1232, Gilabert de Castres, el perfecte i bisbe càtar de més renom, s'hi instal·la i en fa el seu quarter general. Llavors es construïren cabanes adossades al castell, que formaran un poble increïble, penjat pràcticament sobre l'abisme.

Després de l'atac a Avinyonet (1242), dut a terme per gent del castell, la situació d'un focus aïllat com el de Montsegur, que no havia cridat particularment l'atenció de l'ocupant francès, necessita una acció punitiva que serveixi per castigar uns culpables i esborrar definitivament el darrer, i més simbòlic, dels centres càtars: en una paraula, posar fi al catarisme organitzat. El maig de 1243 Hug d'Arcís, senescal de Carcassona, s'arriba amb les seves forces fins al peu de la muntanya. Planta les tendes entorn de la base de la muntanya i així comença el setge a Montsegur.

Ara, tot estava dat i beneït: només calia esperar; tot depenia de la paciència dels assetjants i demostrarien tenir-ne molta. Però la xarxa que havia d'aïllar absolutament els assetjats tenia molts forats: aquests i els seus amics de l'exterior la transgrediren constantment; per això s'explica la llarga durada del setge. Durant els primers sis mesos, no es va desenvolupar cap acció bèl·lica: qualsevol intent de pujar cap amunt es va demostrar inútil, n'hi havia prou que la gent de Montsegur deixés anar unes quantes pedres per anul·lar qualsevol temptativa. Es prefereix donar temps al temps, la calor i la manca d'aigua en assecar-se les cisternes ja farien la resta. Però va passar l'estiu i tot estava igual que abans.

A l'octubre, els francesos ja no estaven tan segurs que el simple esperar els donés la victòria. Calia establir un cap de pont i es contractà una colla de bascos ardits, autèntics escaladors en di-

ELS CÀTARS A LA CORONA D'ARAGÓ

La documentació que en tenim és molt escassa, molt menor que l'existència real del catarisme català, probablement creat per l'exili llenguadocià. Els punts evidents els trobem a Castellbó, a l'Alt Urgell; a la carena del Cadí, amb centre a Josa; a la serra de Prades; al Rosselló; a la Cerdanya, i també al nucli de Sant Mateu, sota Morella, al Maestrat.

Els "Bons Homes" eren una colla anònima de persones que anaven amunt i avall del Llenguadoc. Potser la Inquisició, sense voler, ens ha ajudat a personalitzar, a donar noms, a conèixer quelcom de la vida i miracles d'uns quants càtars, encara que la majoria resten innominats.

Jesús Mestre

*Castell de Montsegur
(Foto Ramon Manent)*

*Montsegur és un niu
d'àngies impressionant.
Després de la invasió del
Llenguadoc pels croats,
serà el refugi i santuari de
l'Església càtara, mentre
tot el país és ocupat pels
soldats del rei de França
i solcat pels inquisidors.
Anna Maria Adroer*

riem avui, que, una nit, pujaren per les roques, interceptaren uns sentinelles i passant-los a fil d'es-pasa, establiren el cap de pont. Tot plegat era una petita plataforma, però que es demostrà molt efectiva: des d'allí van anar avançant a poc a poc cap al castell i es van instal·lar a les mateixes portes de les muralles; el giny medieval, les "gates", les "gosses", increïblement muntades allà dalt, ja no pararien d'enviar bales de pedra sobre els assetjats. Aquests patien doblement: s'anaven produint baixes importants dins el castell i ja no rebien l'ajut des de fora. Arribà el moment del pànic: els francesos ocupen la torre est del castell; són els dies abans de Nadal, dies tristos a la fortalesa.

Tothom està convençut que els dies estan comptats i els esdeveniments ho confirmen: s'evacua el que es dirà el tresor de Montsegur, probablement els documents més importants, més els diners que encara conserven; però l'acció duta a terme per Mateu i Pere Bonet, els càtars que s'endugueren el "tresor" i l'amagaren a una gruta del Sabartès, entrarà dins el món de la llegenda. Tranquils amb aquest aspecte, els prohoms càtars inicien les negociacions. Ramon de Perella i Pere Roger de Mirepoix s'entrevisten amb Hug d'Arcis i demanen una rendició digne. S'obté una treva de quinze dies per tal de preparar-ho tot, i es lliuren ostatges, quatre membres de la família Perella, per tal d'assegurar la bona fi de les negociacions.

Començades el mes de març, ben aviat es posen d'acord: en lliurar-se, els assetjats obtindran el perdó per les seves faltes passades; els homes d'armes podran retirar-se amb armes i bagatges, presentant-se, però, davant els inquisidors; els altres seran lliures sempre que abjurin l'heretgia davant seu; qui no abjuri serà condemnat a la foguera; finalment, Montsegur serà restituit al rei i a l'Església. Són unes condicions bones, probablement impossibles de millorar. Fa la impressió que tota la ràbia acumulada en el temps de Simó de Montfort s'ha esvaït, ara són uns professionals militars els que pacten una sortida honorable.

Dins del castell, els càtars aprofiten els darrers dies per recollir-se, per preparar-se. Reparteixen el poc que els queda, estris personals, entre els soldats que els han acompanyat, però tenen la sorpresa de veure que alguns d'ells es converteixen a darrera hora, que volen compartir la fogue-

ra amb els perfectes, amb els creients; el diumenge 13 de març una vintena de persones reben el consolament... entre ells, moltes dones nobles, filles i esposes dels cavallers que feien costat als bons homes, que faran el pas endavant en el catarisme amb molta més densitat que els homes... El mateix diumenge els dos bisbes càtars, Bertran Martí i Ramon Aguller, pronuncien la darrera pregària conjunta: pels càtars i pels habitants de Montsegur.

El dimecres 16 de març de 1244 s'inicia l'evacuació del castell i tots van baixant: primer les dones i els infants, després els perfectes, finalment els cavallers. Només s'escapen tres perfectes que s'endugueren la part més preciosa de la documentació càtar i les restes del tresor que encara quedava. Tots ells van baixant fins a arribar al prat que hi ha a la part baixa. Puigllorenç ho explica: *"els heretges revestits, homes i dones, eren a l'entorn de dos-cents; al mig d'ells Bertran Martí, que l'havien fet el seu bisbe. Havent refusat de convertir-se com se'ls havia invitat, foren*

cremats en un clos de pals i pedres on es va fer foc, i passaren directament al foc d'infern". Varen cremar-ne de dos-cents a dos-cents vint, malgrat que només tenim el nom de seixanta, la resta queda innominada pels segles dels segles...

Després de Montsegur, quedarà Queribus, que es lliurarà als francesos l'any 1255, però ja sense cap relleu; de fet, ja feia molts anys que el catarisme al Llenguadoc estava mort i enterrat. Però no pas per la Inquisició, que es passarà encara un centenar d'anys perseguint heretges, fills dels heretges i parents llunyans dels heretges. En les dècades dels anys 40 i 50, el petit terror de cada dia, la misèria de la traïció per la por o per uns diners, el turment i la tortura, planaran sobre les terres de Llenguadoc: la tasca de neteja agafa un to de gran eficiència. Al segle XIV potser quedava algun càtar pel Llenguadoc, però el catarisme s'havia acabat. Quan l'any 1321, davant les torres de Vilarroja-Termenés es crema el darrer perfecte, Guillem Belibastre, es passa el darrer full de la història dels càtars, gent occitana.

Creure que el catarisme desaparegué després de la rendició de Montsegur és un error. Tot i que fou també perseguit a Catalunya, la població de Barcelona i del Principat va doblar-se en pocs anys, perquè vingueren a refugiar-s'hi els perseguits del Llenguadoc.
Esteve Albert i Corp

*Cordes, vila càtara.
Porta de Charles
(Foto Ramon Manent)*

Aquesta poesia era duta de vila en vila pels cantors ambulants, companys de saltimbanquis, bufons i domadors de feres, amb els quals els confoia l'Església sota el nom general d'histriones. Els senyors, que baixaven a la plaça a escoltar-los i a riure amb les gràcies grasses i les acrobàcies dels joglars, els admeteren amb el temps al seu castell.

Alfons Serra i Baldó

No podem obviar la importància de la dona en una societat aristocràtica, de costums relaxats, com l'occitana, on la dama noble és important com a mecenes del trobador, fins a esdevenir, en alguns casos, trobairitz amb producció lírica pròpia. **Maria Garanté Llanes**

Innocenci III, intolerant i decidit a exterminar l'expansió del moviment càtar, va decretar la croada albigesa que va arrasar a sang i a foc les terres d'Occitània. **Antoni Anglada**

L'atac comença. Les catapultes impulsen enormes blocs de pedra que fan xiular l'aire. Els cavalls renillen. Deixalles i carronya estenen un núvol fètid i opressiu damunt les muralles. És un estiu sec i la set farà més estralls que les armes i la fam. **Silvia Aymerich**

Els càtars vivien austerament i es dedicaven a oficis artesanals com el de teixidor. Escena de pastoreig en un retaule del segle XV (Foto Ramon Manent)

ELS NEXES CULTURALS

ELS TROBADORS EN LA TRADICIÓ I AFAIÇONAMENT DE LA CULTURA CATALANA

Jordi Cerdà Subirachs

Les pintures medievals mostren els hàbitaments propis de l'època, tant femenins com masculins. Frontal d'Avià, segle XII (Foto Ramon Manent)

Quan un viatger del nostre país, provinent del nord d'Europa, arriba a l'altura de la Provença, és possible que trobi quelcom que l'acosta més a casa. Tal vegada un topònim d'una sortida d'autopista o un paisatge de boixos i pins... fins i tot, i malgrat la poderosa uniformitat d'Europa (i de França en particular), un àpat local o un mot escadusser barrejat en el patuès de la zona, li ha fet recordar un parentiu llunyà, antic, amb Catalunya. Quantes vegades s'ha invocat una mena de relació perduda en el temps —si és que aquell temps va existir mai—, semblant a un somni col·lectiu; quantes vegades l'esment dels dos pobles —Catalunya i Occitània— no ha tingut un regust de desig fallit, oníric, d'allò que podia haver estat i no va ser mai. Com qualsevol somni —i és així com s'intitula la Nadala d'enguany— té quelcom que el separa radicalment de la realitat: actualment els dos pobles segueixen processos de recuperació nacional i cultural ben distints i òbviament diferenciats. Tanmateix hi ha quelcom en el subconscient d'ambdós pobles que ens uneix, i força. És en aquest vessant on voldríem parar esment.

Ara fa deu anys, el poeta i matemàtic Jacques Roubaud va publicar un suggeridor assaig sobre poètica trobadoresca titulat *La fleur inverse*. En el prefaç, l'autor, d'origen provençal, expressava —penso que amb molt d'encert i sensibilitat— allò que li suscitava la llengua i la cultura occitana: "*Sóc d'origen provençal. La llengua provençal, que no he parlat d'infant (i que avui dia la lleigeixo, però no la parlo) juga un paper particular en la memòria familiar (i no dec ser pas l'únic cas) [...] Propera i absent a la vegada, ella és per a mi la llengua de l'origen, la llengua perduda de l'edat d'or de les llengües, el jardí del perfum de les llengües de què Dante parla. El francès, que és la meua llengua materna i la meua llengua de pensament i de treball, i també la meua llengua de poesia, és al mateix temps llengua d'exili, perquè hi ha, en el rerefons, en un eco, el provençal (dic provençal per provincialisme familiar, sé prou bé que es tracta de la llengua d'oc, de l'occità; si fos un català de França, diria potser el llemosí)*".

Aquesta reflexió d'un intel·lectual francès, d'un poeta, de la llengua dels seus avantpassats, pot venir a tomb del paper que ha tingut molts cops l'occità en la cultura catalana. La nostra tradició també té, en el seu origen més reculats, l'occità; i aquesta llengua i aquesta cultura ha reverberat (i reverbera) molts cops en la nostra com si fos pròpia. Per una banda ha existit en la història moderna del nostre país una falsa genealogia, la qual feia, en el passat remot, una mateixa llengua del català i de l'occità. Els nostres intel·lectuals de la Il·lustració i els primers romàntics van defensar aquest tronc comú i, no tan sols per motivacions de caràcter sentimental, sinó, àdhuc, per motivacions científiques. Els filòlegs catalans —i europeus en general— no van tenir massa clara la diferència entre la seva llengua i l'occitana. No és fins a les acaba-

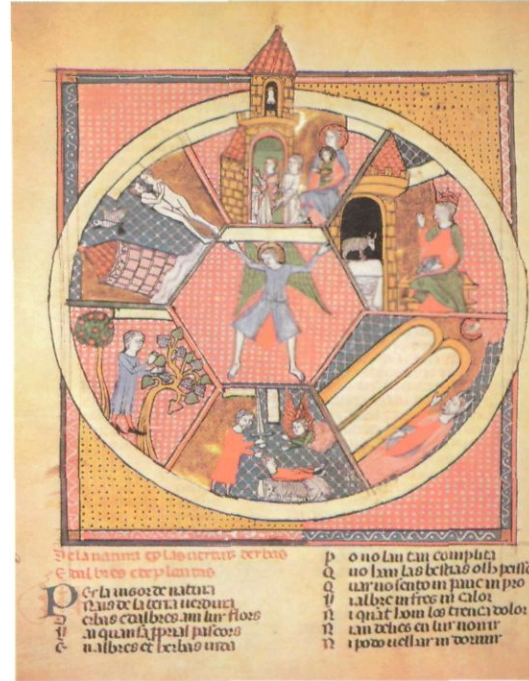

Foli miniat del **Breviari d'Amor** que es conserva a la Biblioteca Nacional de París

lles del segle XIX quan la romanística reconeix la plena autonomia d'ambdues llengües. Tanmateix, l'art i la cultura de la Renaixença havien creat una mentalitat que difícilment s'ha esborrat en la nostra col·lectivitat: les arrels de la nostra cultura, la llengua dels nostres poetes antics, no va ser altra que la dels trobadors. I aquest fet sí que és inqüestionable. Aribau, en la seva oda "*La pàtria*", va identificar la llengua materna amb la dels trobadors; va identificar allò tan oposat com pot ser el bram d'un infant amb la complexa llengua dels poetes antics. Deixant a part el nom arcaïtzant de la llengua, "*llemosí*", en Aribau i sobretot en els poetes més sòlids que vindran a continuació, es va crear un mite d'una Arcàdia perduda en el fons dels nostres temps mitjos, un indret venturós regit pels costums i per la llengua dels trobadors. Un mite en què, com passa amb tots els mites, no hem de buscar una solidesa històrica, malgrat que hagi funcionat i funcioni en el nostre subconscient col·lectiu.

Occitània, vista com a recés i bressol de la nostra més pregona identitat, ha estat fins a l'actualitat un tòpic recurrent per a molts escriptors del nostre país, per bé que moltes vegades el coneixement de la lírica dels trobadors ha estat superficial o lamentablement parcial. Poetes de tarannàs tan distints com poden ser Marià Manent, Joan Brossa o Vicent Andrés Estellés —per citar-ne tres de ben diferenciats— han tingut present la tradició trobadoresca en la seva obra. Un poema de J. V. Foix —escriptor engatjat en la seva joventut als moviments occitanistes— escrit al començament dels anys cinquanta, expressava el desig d'escapar d'una grisa realitat per somiar el lluminós país germà. El poema es titula "*Sé un poble lluny de Provença*" i acaba amb els versos "*A l'Alba de la Naixença / Tu i jo hi voldriem morir*". A Foix, mai no li va ser aliena la poètica dels trobadors, ni mai va considerar-la un graó oblidat: ans el contrari, va ser un referent genuí i constant. L'inici de la nostra cultura, "*l'Alba de la Naixença*", és el moment gloriós, allí on hom voldria reposar per sempre més.

Tal vegada, la relació amb Occitània sigui per a nosaltres quelcom noat, quelcom que es va quedar a les portes i que servem com un íntim record. L'occità no ha estat una llengua estranya per als catalans, i no només en els darrers segles. Una de les manifestacions més pures i genuïnes d'un poble, la poesia, ha lligat indefectiblement la cultura catalana a l'occitana. La importància dels trobadors en la poesia i la sensibilitat occidental ha estat prou palesa fins a l'actualitat, però potser caldria ressaltar-ne el paper de lligam que, a través dels segles, ha jugat entre Catalunya i Occitània. El primer període líric de la nostra cultura va ser en occità, la llengua poètica dels catalans fins gairebé al segle XV. Certament darrera d'una poesia s'amaga una determinada concepció del món i és precisament això el que volem mostrar. Res no hagués estat igual en les relacions d'ambdues cultures sense els trobadors.

Els catalans i la llengua occitana

El naixement de la llengua catalana i occitana va ésser un motiu de discussió i de polèmica per part de la intel·lectualitat del segle passat; en el fons de la qüestió es trobava la dependència o no del català. Sempre que parlem de la formació de les llengües romàniques, entre els segles VI i VIII, ens movem en terrenys on regna la incertesa. Segons els nostres historiadors de la llengua, el català es va afaïçonar en el territori de la Catalunya Vella; un territori que començava als Pirineus i descendia fins a la línia que es dibuixa de la Llitera fins al nord de Balaguer, passant per Cervera, i arriba al nord-est de Barcelona. És a dir, una extensió on, a principis del segle IX, ja no existia la dominació àrab. Durant l'ocupació sarraïna, que en alguns indrets ens podem imaginar força circumstancial, es van produir alguns desplaçaments de població de visigots i d'hispanoromans, els quals fugiren a un territori més tranquil: la Septimània. Aquest nucli de població emigrada va ser anomenat *hispani*. La batalla de Poitiers a l'any 732, va significar la ràpida recuperació per part dels francs d'un vast territori que tan fulminantment havien conquerit els àrabs. A primers del segle IX, Barcelona ja passava a poder franc i, d'aquesta manera, la Catalunya Vella esdevenia un dels territoris amb menys empremta àrab i un dels més romanitzats de tota la península Ibèrica.

La hipòtesi més plausible sobre l'origen de la llengua catalana és la d'un descendent autòcton del llatí que es parlava a la Catalunya Vella, sumant-li, lògicament, tots els substrats i superstrats preceptius dels pobles que, en un moment o altre, ocuparen la zona. No obstant això, hi ha d'altres teories on es destaca ja d'antuvi la relació entre Occitània i el bressol del nostre territori. La Catalunya Vella va passar a formar part de l'Imperi Carolingi i aquells *hispani* que hem esmentat unes línies més amunt degueren tornar al seu indret d'origen per tal de repoblar-lo. Sobre la importància d'aquest grup en el naixement de la llengua catalana, s'han formulat una sèrie d'hipòtesis, exposades per Moreu-Rey o Joan Solà, totes elles també força plausibles. Tanmateix cap d'elles es pot confirmar o desmentir a la vista dels documents conservats fins a l'actualitat. Una hipòtesi defensa que el català es va configurar al nord del Pirineu, on era la llengua pròpia dels carolingis i dels *hispani* que van recuperar la Catalunya Vella. L'altra considera que, quan aquest grup va fugir a Septimània, es va endur la llengua i, després, la va tornar al territori originari.

Fos com fos, totes les hipòtesis sobre l'origen de la nostra llengua confirmen el grau de parentesc entre el català i les llengües veïnes del nord. Si el fenomen de contigüitat entre les llengües romàniques és un fet que encara es demostra en l'actualitat, durant l'edat mitjana devia ser encara més acusat. El cas de contigüitat entre el català i l'occità és un dels més evidents, fins al punt de fer-se certament difícil, en alguns textos medievals, determinar la filiació a una o altra llengua; Joan Coromines ho va expressar així: "*si les altres llengües romàniques són germanes, el català i la llengua d'oc són bessones*". La *Cançó de Santa Fe*, a mig camí entre l'hagiografia i l'èpica, és un dels textos romànics més reculats conservats fins a l'actualitat, datat entre el 1054 i el 1076. Malgrat que la geografia esmentada sigui plenament catalana, la llengua presenta una sèrie de vacil·lacions que fan que els estudiosos no puguin determinar amb precisió i certitud la catalanitat o occitanitat del text. Zones frontereres amb l'àrea lingüística occitana, com és el cas del Rosselló, comparteixen òbviament alguna característica lingüística. Qualsevol text medieval d'aquesta contrada presenta una tipologia complexa, difícil de determinar. Vegeu, per exemple, el complet estudi lingüístic que feu Joan Coromines d'un

*Dama i cavaller
dansaires. Socarrat
del segle XV. Museu
de Ceràmica de
Barcelona (Foto
Ramon Manent)*

*Dama caçadora
i joglar. Gran plat
de Manises, segle XV
(Foto Ramon Manent)*

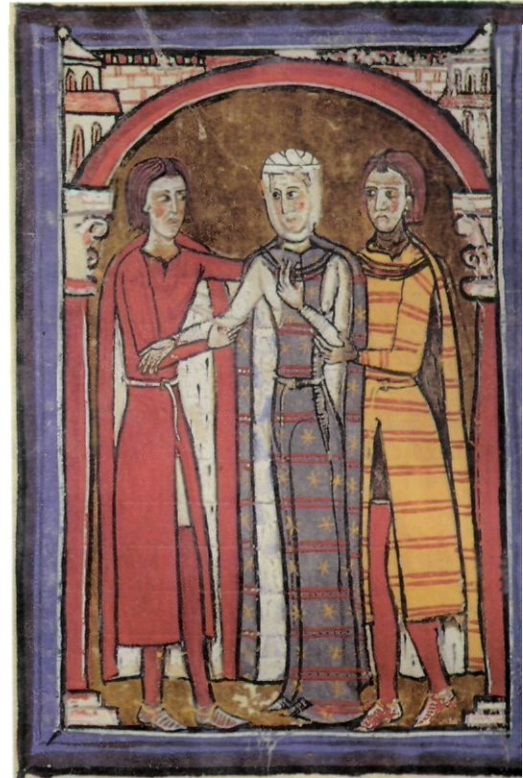

Escena de boda en una miniatura del còdex **Decretum Gratiani** conservat a Tortosa (Foto Ramon Manent)

text del segle XIII, *Vides de sants rosselloneses*, que fins l'estudi definitiu de l'insigne filòleg no va ser considerat català.

Per aquell fenomen de contigüitat en les llengües romàniques que parlàvem més amunt, un hipotètic viatger d'Igualada es podia entendre amb un habitant de Tolosa de Llenguadoc sense que cap dels dos hagués de canviar la seva llengua. Però a aquesta proximitat lingüística, hem d'afegir-hi una sèrie de motivacions de diversa índole que van convertir l'occità en la llengua d'expressió lírica a bona part de la cristiandat europea. L'occità va esdevenir la llengua per compondre lírica, una mena de llengua universal de la poesia. Un codi que va travessar fronteres polítiques i lingüístiques sense que això suposés una dificultat per a la seva recepció. També hem de dir que l'occità que s'emprava per a compondre versos, devia ser força allunyat del de la parla. L'occità per a la composició, també anomenat provençal —sense que això vulgui dir una filiació a l'àrea de la Provença estricta—, és una llengua llimada de dialectalismes, malgrat que hom creu que el tolosanès és la base d'aquesta llengua koiné. Va ser un codi adreçat a un determinat estament social, la noblesa, coneixedora d'uns registres poètics molt concrets i a voltes subtilíssims. Tal vegada els catalans tenien un cert avantatge respecte a d'altres comunitats per la proximitat lingüística, però això no exclouia el seu forçós aprenentatge.

La proximitat d'ambdues llengües no només s'explica per raons estrictament filològiques, sinó també per polítiques i econòmiques. Com diu molt bé Jesús Mestre en el seu article, els Pirineus no van fer de separador, ans el contrari, d'espinaada on un flux d'interrelacions de tota mena passava indefectiblement d'una banda a l'altra d'aquella imponent serralada. Els interessos, i també els conflictes, van consolidar unes relacions al llarg dels segles. Hem de fugir de concepcions romàntiques en què s'idealitzaren les relacions entre Ca-

Dansaire que s'acompanya amb una pandereta. Miniatura de les **Super Decretales**, còdex del segle XIV. B.C. de Tortosa (Foto Ramon Manent)

Proveïts de viola i arçó, de cidra o d'arpa, els joglars van de castell en castell cantant les cançons dels trobadors. Hi ha joglars d'un autor i trobadors que tenen més d'un joglar; joglars que per llur talent esdevenen trobadors.
Alfons Serra i Baldó

talunya i Occitània durant l'edat mitjana. Pensem, per exemple, en la rivalitat que es va mantenir durant aquell període entre el casal de Tolosa i el de Barcelona per l'hegemonia en el territori. Catalunya i Occitània mai no van ser, ni tingueren pensament de ser, un estat unitari. Potser allò que les va unir més fou, paradoxalment, la divisió, el conflicte permanent. Aquest flux entre Catalunya i Occitània va ser persistent i fluid fins la batalla de Muret on el monarca català, Pere I, fou derrotat i mort. Pere I el Catòlic, home anticàtar, no va lluitar mai per un hipotètic estat unitari catalanooccità. És més, el seu hereu, Jaume I, va ser encara, uns anys més tard, un exemple de monarca partidari de la repartició de territoris, de l'atomització del poder; el 1213 va repartir la corona entre els seus fills. D'ençà, però, de la batalla de Muret la trajectòria política d'ambdós territoris s'anirà distanciant. Aquest distanciament va quedar ratificat per Jaume I en el tractat de Corbeil de 1258, on la corona catalanoaragonesa renunciava definitivament a les seves legítimes aspiracions a terres occitanes llevat de Montpeller. El monarca català va deixar a mans del rei francès la Fenolleda i el Perapertusès, territoris que fins aquells moments hem de suposar que formaven una unitat lingüística amb el Rosselló i, per tant, eren d'àmbit català. A partir d'aquell moment, la fractura política va significar per a aquells territoris un acostament lingüístic al llenguadocià que ha romàs fins a l'actualitat.

Si més no, com molt bé ha dit Martí Aurell, la lluita conjunta d'occitans i catalans contra el poder monàrquic francès "*donà una consciència de la seva comuna identitat lingüística, cultural, social... però era encara massa d'hora per creure en la creació d'un Estat únic que els englobaria tots. Les mentalitats no havien assolit encara la maduresa que els permetés creure en aquesta construcció política*".

Els trobadors catalans havien d'aprendre l'occità per tal de compondre amb correcció. El testimoni sobre l'afirmació que acabem de fer són les gramàtiques i diccionaris de rims que catalans (i també italians) van fer durant el període trobadoresc. En aquest breu comentari, ha de figurar Raimon Vidal de Besalú, qui va escriure la primera gramàtica de llengua vulgar coneguda a l'edat mitjana. Aquest "mestre de trobar" a principis del segle XIII va compondre les *Razós de trobar* on tracta de la llengua pròpiament dita, deixant de banda el que seria la versificació i/o poètica. A finals del mateix segle, es va escriure un afegit d'aquesta obra anomenat *Doctrina de compondre dictats*, que va completar des d'un punt de vista de la classificació de gèneres l'obra del besaluenc. Un altre trobador català, Jofre de Foixà, va redactar a Sicília també a finals del XIII unes *Regles de trobar* que, al marge de ser un manual de composició, és també una gramàtica abreujada d'occità. Un trobador d'Inca, Berenguer d'Anoia, ja a les primeries del segle XIV, va escriure un *Mirall de trobar* que s'afegeix en propòsits a les obres suara esmentades.

Si aquella "*comuna identitat lingüística, cultural, social...*" de què parlava Martí Aurell, no hagués existit, difícilment ens explicariem la persistència dels models lírics trobadorescos en ambdós territoris. Deixant de banda el període "clàssic" trobadoresc que aniria del segle XII al XIII, els *continua* d'aquest moviment líric que representaren els consistoris es desenvoluparen a una i altra part. El 1323 un grup de burgesos tolosans va constituir la Sobregaya Companyia, la finalitat de la qual era, entre d'altres motius, la recuperació de l'occità com a llengua àulica lírica. Sabem que el 1338, a Lleida, es va celebrar un concurs a instàncies reials per premiar la millor poesia en occità. Tanmateix no fou fins al 1393 quan es va instituir la Gaya Sciència de Barcelona, seguint de manera força gregària el consistori tolosà. La pruija dels catalans per la llen-

gua occitana i la seva lírica no queda reduïda, doncs, al període auri trobadoresc. El rossellonès Joan de Castellnou va compondre, a mitjan segle XIV, un *Compendi de la conexença dels vicis que-s poden esdevenir en los dictats del Gay Saber*. Entrem, per tant, de ple en els cercles poètics propers al consistori; poetes que aprenien no només una llengua forània, sinó també una llengua cada cop més anquilosada, empeltada d'arcaïsmes d'una època daurada que mai més no va tornar. L'oncle d'Ausiàs March, Jaume March, va compondre el 1471 un diccionari de rims, l'anomenat *Llibre de concordances* i, per aquelles dates, Lluís d'Averçó va escriure *Torcimany* —ètim d'origen àrab que significa intèrpret, traductor—, un altre extens diccionari. Ens situem ja a les portes d'Ausiàs March, el poeta que enceta d'una manera ferma una tradició lírica pròpiament en català, sense vacil·lacions. El poeta de Gandia, que duia per nom de pila un sant occità, va assenyalar amb rotunditat la inflexió lingüística (i també estètica) d'una tradició que s'havia mantingut fidel a la retòrica trobadoresca per obrir pas a una de particular; el "*leixant a part l'estil de trobadors*" fou divisa per a uns nous temps i, també, reconeixement de l'enorme pes que fins aquell moment havia exercit la cultura occitana.

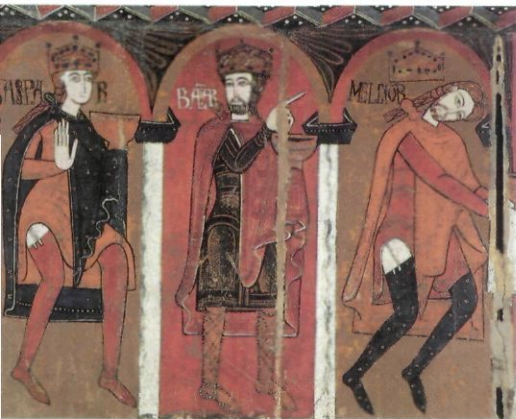
També van ser catalans, juntament amb alguns erudits occitans i francesos, aquells que ja en el segle XVIII es van interessar vivament per l'antiga filologia occitana. La personalitat catalana del XVIII que va excel·lir per la seva dedicació a les lletres occitanes va ser Josep Bastero (1675-1737). Aquest clergue barceloní va estudiar amb deteniment la llengua occitana antiga a partir de cançoners trobadorescos, molts d'ells consultats a Roma i a la Toscana. Fruit d'aquest treball, va aparèixer la *Crusca provençale* (1724), una crestomatia d'occità antic. Aquesta obra publicada i d'altres d'inèdites sobre l'evolució de les llengües romàniques van donar a Bastero un gran prestigi davant dels intel·lectuals de la Il·lustració catalana i, notablement, a la futura Reial Acadèmia de Bones Lletres; institució que va ser clau en les relacions entre la cultura catalana i occitana a la Renaixença. Bastero va donar a conèixer unes teories, exposades en el seu dia per l'italià Celso Cittadini, sobre l'origen de les llengües romàniques a partir d'un romanç vulgar nascut del llatí. L'originalitat del clergue català fou suposar l'occità antic com aquella llengua intermèdia entre el llatí i les llengües conservades actualment a la Romània; és a dir, segons aquesta suposició, el portuguès, el castellà o l'italià també serien filles de l'occità. Bastero atribuïa a la nostra llengua bessona el paper de bressol de tota la cultura romànica, sense oblidar les profundes relacions entre el català i l'occità. Un jesuïta català, Joaquim Pla (1745-1817), va realitzar també a Itàlia una important tasca d'erudició analitzant i copiant antics cançoners trobadorescos. Recordar el parentesc entre Catalunya i Occitània era, per tant, aproximar la nostra cultura a "*l'Alba de la Naixença*", a les beceroles de la cultura occidental.

Són aquestes bases, estintolades en la més pura tradició erudita de la Il·lustració, les que donaran origen a l'interès dels homes de la Renaixença per la llengua i la cultura occitanes, interès que esdevindrà bàsic per a la consciència nacional catalana. L'erudició del XVIII havia descobert en el particularisme de la nostra més remota cultura, en la lírica trobadoresca, allò més universal. Els trobadors esdevenien claus per a l'encaix de la cultura catalana en les altres cultures europees.

*El rei estableix un privilegi amb tres personatges nobles mentre un escriva, assegut als seus peus, pren nota dels acords. Miniatura del **Llibre Verd** conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Foto Ramon Manent)*

*Amb els prínceps del Casal de Barcelona, Provença reneix, modifica la seva organització feudal, desenvolupa la seva constitució política i econòmica, inicia el seu comerç, veu florir la seva indústria, irradia la seva literatura, són protegides les seves ciutats lliures i reconeguts els drets i furs dels ciutadans i confirmades les augmentades les llibertats. **Victor Balaguer***

Caplletra, amb un personatge que podria ser un joglar, del **Llibre d'Hores**, còdex miniat del segle XV (Foto Ramon Manent)

ELS ORÍGENS DE LA POESIA TROBADORESCA

La literatura és i ha estat un producte de la societat en què s'ha creat. El món trobadoresc és en bona mesura un reflex del model jeràrquic que el feudalisme havia desenvolupat al sud de la cristiandat des de finals del segle XI fins al segle XIII. Per entendre la *fin'amors*, les lleis que regien la moral i l'estètica dels trobadors, cal capbussar-se en un sistema de valors i en unes mentalitats ben distintes de l'actual. La lectura de la lírica trobadoresca no és fàcil; els codis i els valors cavallerescos són particularment allunyats de la nostra sensibilitat, i el grau de subtilitat i refinament de les composicions mereixen una lectura detinguda i pregona. Tanmateix, aquests inconvenients esdevenen reptes i, en aquest corpus líric, el lector amatent descobreix un dels fonaments de la tradició lírica occidental, que, com tota tradició, ha romàs punt de referència i es recrea fins a l'actualitat.

Entre els segles XI i XII es va operar a tota la cristiandat una sèrie de canvis molt importants que afectaren el paisatge, l'economia i les mentalitats dels nostres avantpassats. Es van millorar les tècniques de conreu i, d'aquesta manera, es va rendibilitzar i augmentar la producció. La conseqüència més immediata va ser el major control de les epidèmies de fam i un augment considerable de la població. S'anaven recuperant a poc a poc les vies de comunicació i els nuclis urbans i, amb ells, l'estament burgès. Els afortunats que disposaven d'or —el diner—, el qual començava a circular amb més fluïdesa, estaven ansiosos per poder-lo gastar, malgrat que encara som ben lluny de la mentalitat burgesa, àvida d'acumular-lo. El luxe va esdevenir un senyal de poder per a uns estaments que buscaven viure millor que els seus immediats predecessors.

La riquesa, la prosperitat econòmica, en què es va viure en aquest canvi de segle, és fonamental per poder entendre el naixement de la poesia trobadoresca. La sumptuositat, la jactància de la noblesa, serà una constant que es va

reflectir indefectiblement en aquesta lírica. Dos mots clau expressen a l'univers trobadoresc allò que volem dir: la *largueza* —el deseiiximent— i el *gap* —la fanfàrria—. *Largueza* i *gap* seran trets distintius i qualitius dels trobadors, uns homes que van bastir un discurs damunt de la liberalitat per al luxe i la jactància d'un estament social: la noblesa.

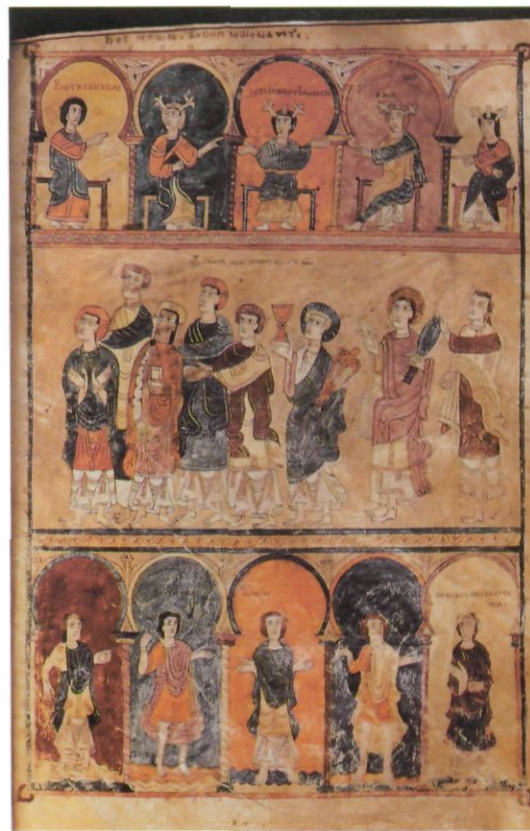
Parlar de l'amor o, millor, de la sentimentalitat de la noblesa a mitjan segle XI és força complicat; no tenim massa testimonis ni històrics ni literaris per fer-ne una valoració, la qual seria, per força, del tot subjectiva. No obstant això, hem d'intentar explicar què devia ser en aquella època aquest sentiment i quan va experimentar un canvi important, canvi que es va reflectir en la literatura.

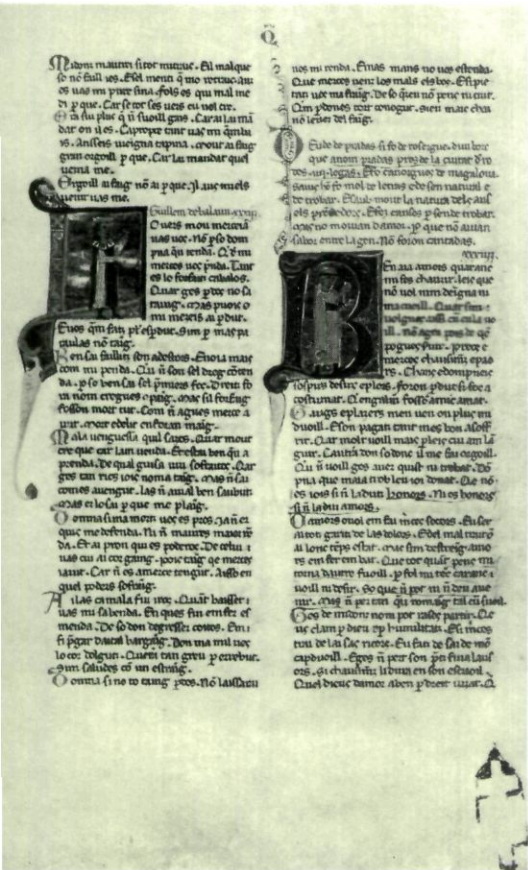
Per explicar aquesta transformació posarem un exemple ben nostrat: el del comte de Barcelona, Ramon Berenguer I i la "passió" que va viure amb la qui va ser la seva consort, Almodis de la Marca. L'any 1052, el comte barceloní tenia entre 25 i 30 anys. Havia estat casat dues vegades: el primer matrimoni va ser amb Elisabet, amb qui va tenir tres fills, dels quals només en va sobreviure un, Pere Ramon; i el segon matrimoni va ser amb Blanca, que va ser repudiada per raons que desconeixem. Aquell any, 1052, Ramon Berenguer tornava d'un viatge a Roma i, de pas per Narbona, coneix a Almodis de la Marca. Aquesta dama havia estat casada dues vegades; del seu darrer matrimoni —amb Ponç de la Guàrdia— n'havia tingut quatre fills. Almodis devia passar de la trentena, edat considerable si tenim en compte l'esperança de vida medieval i, físicament, hem d'imaginar-la estafeta per unes maternitats força seguides. Fos com fos, Ramon Berenguer va quedar seduït per aquesta dama fins al punt de fer-la segrestar un cop va arribar a Barcelona. El rapte, després d'unes circumstàncies rocambolesques, va donar fruit i, l'any següent, la parella esperava bessonada.

El daltabaix al comtat barceloní fou considerable; l'àvia de Ramon Berenguer, Ermessenda, dona que havia dut les regnes polítiques exercint de regent fins que van passar al seu nét, va incitar els seus barons a la rebel·lió. Ramon Berenguer I havia trencat amb tota una sèrie de principis que fins aquell moment havien estat inamovibles: l'aparellament s'havia fet sense el beneplàcit de la família, sense considerar que el matrimoni era una oportunitat d'or per engrandir territoris i per establir lligams familiars amb el veïnatge (futurs i necessaris aliats), havia ultratjat el sacrament del matrimoni... En definitiva, Ramon Berenguer havia escollit per dona a Almodis tenint tan sols en compte el seu desig i no els interessos del seu grup; d'aquí l'escàndol i la ruptura.

Els primers anys es va produir un desgavell notori: els barons, amb el suport de l'àvia Ermessenda, es van revoltar; el Papa va excomunicar la parella ja que no podia acceptar un despit com aquest al sacrament del matrimoni i una situació de flagrant bigàmia.

Malgrat tot i amb el temps, les aigües es tranquil·litzaren i, davant les dificultats, la parella es va enfortir. Demostraren que la seva unió no havia estat un error, ans el contrari: la política del comtat barceloní va endegar una trajectòria expansiva al sud i va esdevenir cada cop més decisiva entre els comtats catalans i occitans veïns. Almodis va demostrar que, a més de ser una dona seductora, era una dona intel·ligent i que podia assumir responsabilitats polítiques al comtat. Arran d'aquesta trajectòria tan positiva, va passar a ser coneguda en els Usatges de Barcelona com la "*molt sàvia Almodis*". L'elecció

Breviari d'Amor,
manuscrit miniat del
segle XII que es
conserva a la
Biblioteca Nacional
de Paris

El personatge masculí porta una túnica de tradició greco-romana, mentre que la figura femenina, descalça lluu una indumentària més pròpia de l'època medieval. Miniatura de la **Biblia de Sant Pere de Roda**, manuscrit del segle XI, conservat a la Biblioteca Nacional de Paris (Foto Ramon Manent)

Escola de noies.
Retaule de Sant Jordi,
segle XIV (Foto
Ramon Manent)

Quan llegim joi, cal pensar en tota l'exaltació del sentiment cavalleresc; les mercès de la dama són el fruit de la seva generositat i compassió envers el poeta humiliat als seus peus; el solaç que sovint és negat al poeta, és el plaer dels passatemps agradables de la cavalleria; la drudaria és el concepte de l'amor barrejat d'amistat i devoció rendida.

Alfons Serra i Baldó

de Ramon Berenguer, passats els primers anys crítics, es va confirmar òptima per a un comtat que aspirava a ser el més influent de la seva àrea. I Almodis va ser peça clau per aquesta transformació.

Aquesta història, que sembla extreta d'una novel·la sentimental més que de la realitat, ve a tomb del nou model de dona que en el sud de la cristiandat s'anava gestant. No es buscava una donzella: una noia jove, fràgil i innocent que pogués, un cop casada, engrandir a cor què vols la prole; la verge sotmesa a la família i futur marit, el model que totes les literatures tradicionals han cantat. El model de dona que busca aquest nou cavaller és una *domna*, és a dir, una dona casada: experimentada en l'amor, en la vida de la cort i en la política. La seducció estarà basada, no tant en una suposada juvenívola bellesa, com en la intel·ligència i en el poder. La *domna* serà el cobejat objecte de desig d'una noblesa àvida de poder i riquesa.

Trenta anys després d'aquests esdeveniments, el marit d'una néta d'Almodis, Guilhem X d'Aquitània, va escriure les primeres composicions que hem pogut conservar de trobadors. Hem de situar el naixement de la poesia trobadoresca a les acaballes del segle XI, al voltant de l'abadia de Sant Marçal de Llemotges, importantíssim centre de renovació musical.

Guilhem IX d'Aquitània i comte de Peitieu fou una personalitat destacada del seu temps: el seu poder era major que el del rei de França, de qui era súbdit, i el seu tarannà histriònic i faceciós va trasbalsar les consciències d'una generació a cavall dels segles XI i XII que donaria un gir decisiu a la història. Guilhem d'Aquitània no passa a la història de la literatura a tall d'anècdota pel fet de ser el primer trobador conegut, sinó per ser un dels més interessants i de qualitat. És difícil imaginar la trajectòria de la poesia trobadoresca sense l'empena inicial de la seva personalitat.

En l'obra del duc aquità ja trobem, i de manera ben desimbolta, els mots clau que en bona mesura conformaren la fin'amors i foren emprats en els dos segles i escaig de poesia trobadoresca. Guilhem de Peitieu en l'exordi —la primera estrofa— d'una composició seva esmenta els ingredient bàsics que ha de requerir un *vers covinen*, una composició escaient:

**Companho, farai un vers qu'er covinen,
et aura-i mais de foudatz no-i a de sen,
et er totz mesclatz d'amor e de joi e de joven.**

(I, 5 v. 1-3)

Companys, faré un vers que serà escaient,
hi haurà més follia que no pas seny,
i tot ben barrejat d'amor, de joi i de joventut.

La follia, *foudatz*, com a valor, és una singularitat molt pròpia de la lírica occitana. El cavaller ha de mostrar certa desestabilització emocional i sensual, fruit de l'amor que sent per la dama. A voltes la follia el pot convertir en un ésser asocial per a aquells qui no comprenen l'art d'estimar i de trobar. Tanmateix, esdevé virtut per a aquells que saben i coneixen la *fin'amors*, el codi cortès. El seny *sen*, malgrat que pugui semblar incompatible amb la follia, és el requisit indispensable per al trobador, artesà del vers i del so, que ha d'esmerçar-se amb precisió en la composició d'una obra exquisida.

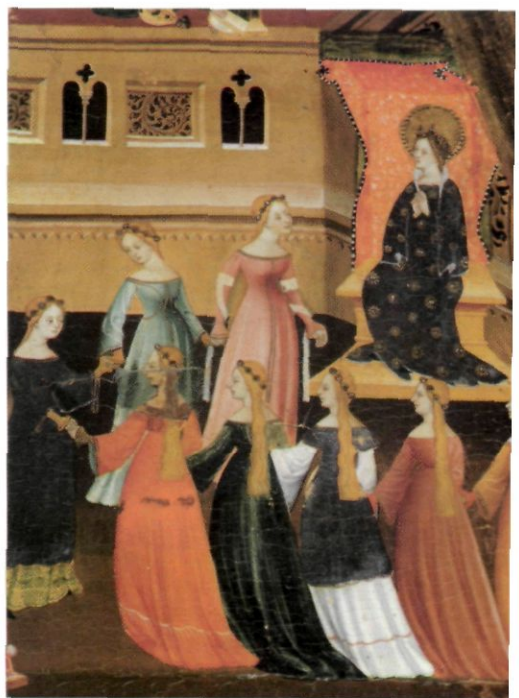
La *foudatz* no va ser un element tan sols literari i/o estètic, sinó que, fins i tot, va determinar les actituds de bona part de la noblesa. Actituds davant la "passió" amorosa com la que va prendre Ramon Berenguer I, o el mateix Guilhem IX, estan en consonància amb aquest desig de fol·lia, de ruptura amb els usatges anteriors. Ruptura que si bé d'antuvi va representar problemàtica, a la llarga va esdevenir l'elecció positiva, virtuosa i, paradoxalment, assenyada.

L'amor és allò que mou el cant, la cançó i, per tant, sense aquest sentiment no hagués existit la poesia trobadoresca. L'amor és la sublimació de les aspiracions d'una noblesa desitjosa de canviar, de renovar-se, per assolir un automillorament. L'amor no és simplement el desig de seduir una dama; sinó, i sobretot, la necessitat d'enaltiment del "jo" que canta. L'objecte del desig és una dona que els trobadors la saben rica, poderosa, intel·ligent; tan plena de virtuts i béns com li correspon a un trobador excepcional. Com en un joc de miralls, a l'objecte amorós més cobejat només hi pot aspirar el subjecte més capacit: el trobador que sàpiga expressar l'amor amb més destresa.

El *joi* és el mot clau que destaca de manera ben rellevant en la concepció de l'art i també del món que crearen els trobadors. Cap mot condensa com aquest l'esperit de la lírica d'aquell temps i en bona mesura un esperit del qual ens sentim hereus. Molt s'ha escrit sobre *joi*, allò que va representar per a la poesia del seu temps i, àdhuc, allò que representa en l'actualitat. Charles Camproux, l'eximi occitanista, li dedicà tot un llibre. Simone Weil s'hi va aproximar de manera brillantíssima en un breu assaig. El *joi* dels trobadors, com la *saudade* dels portuguesos, són mots que no admeten traduccions; *joi* no és ben bé goig o joia, tant pot ser referit a un gaudi sensual, i més concretament eròtic, com també a un d'espiritual. És un estat vital procliu a la sensualitat i a la creació; creació que ha de ser compartida per algú. El *joi*, doncs, és un estat anímic i que per tant és particular, però aspira a tenir una dimensió social i també espiritual en la mesura que el desig d'estimar s'estén, no només a la dama o al públic de les cançons, sinó, àdhuc, a la natura i a Déu. Hi ha poques cançons trobadoresques en què no aparegui el *joi*, gairebé és un esment obligat, com un talismà que el trobador necessita per fer la cançó i per estimar.

Quan en una composició lírica d'aquell temps ens trobem davant del mot *joven*, no hem de pensar que es tracta d'una referència a l'etapa biològica de l'ésser humà. El *joven* reflecteix tot un esperit que amara en bona mesura tota la noblesa, sobretot la de més baixa condició i els fills cabalers. En el segle XII i arran de l'estabilització del feudalisme, s'obre una etapa que, com ja hem dit, va afavorir l'explosió demogràfica i la concentració de poders. Aquest creixement i estabilització afecta els fills cabalers i la baixa noblesa que, en molts casos, no tenen on estar-se. Són els anomenats *sense terra*: homes a qui, molts cops, la fortuna els havia de venir en forma de dama, rica i casada. Alguns historiadors i filòlegs creuen que aquesta noblesa freturosa d'un poder exogen i ambiciosa per definició, va ser la que va crear una mentalitat que es reflectirà en molts casos en la poesia trobadoresca. Si bé Guilhem de Peiteu no és un exemple d'aquesta condició social, ja que precisament ell va ser un home molt poderós, si més no, la seva biografia demostra com l'ambició i el risc van marcar el seu tarannà. I això diferencia radicalment Guilhem IX de Peiteu de les actituds dels seus antecessors, conservadores i endogàmiques.

Guilhem de Peiteu va viure un enfrontament gairebé constant amb l'Església del seu temps, fet que va condicionar un discurs amorós que es va desen-

volupar molts cops al marge o infringint els manaments que l'ortodòxia requeria. El clergue havia estat fins aquell moment l'ombra amb qui qualsevol dama castellana havia estat obligada a conviure. El cavaller, allunyat molts cops de la cort, seguia els camins que la guerra o les intrigues polítiques imposaven. Era el clergue qui componia els versos, àdhuc eròtics, o qui escrivia tractats amatoris; i tot això, naturalment, en llatí, l'única llengua de cultura. Guilhem d'Aquitània, cavaller culte que disposa de la prosperitat més que necessària per a dedicar-se a la composició literària i musical, va fer allò que fins aquell moment havia estat monopoli de l'Església: cantar; cantar a l'objecte de desig més cobejat per al cavaller del seu temps —la dona casada— i, a més, va fer-ho en una llengua vulgar: l'occità. Llengua vulgar, en referir-se a aquella època, no vol dir ordinària. Un dels grans mèrits de Guilhem d'Aquitània és aconseguir que l'occità esdevingui llengua de prestigi per als de la seva condició. L'obra dels trobadors no va dirigida a un públic qualsevol. L'acurada tècnica compositiva, tant la musical com la literària, fa de la cançó trobadoresca un producte exquisit, lluny del que podria ser la lírica popular del seu temps. A més d'aquesta circumstància formal, el contingut de la poesia trobadoresca té una vocació exclusivament àulica. Ja d'antuvi, Guilhem d'Aquitània, com la resta de trobadors, insistiran que les seves composicions són per a *entend-dors*, és a dir, públic cortesà i no pas per a vilans:

***E tenhatz lo per vilan, qui no l'enten,
qu'ins en son cors volentiers res non l'apren***
(l, 5 v. 4)
*I preneu per vilà qui no l'entengui (la cançó)
i no se la vulgui aprendre de cor.*

Ressaltem aquesta característica, perquè la tradició romàntica sembla que va voler-la ignorar. Recordem altre cop "La pàtria" d'Aribau on gairebé arriba a assimilar la poesia trobadoresca amb la popular.

La poesia trobadoresca assenyala clarament el seu públic, el qual ha de ser de condició noble, però, a més, ha d'estar predisposat, capacitat per al producte que se li ofereix; es demana una complicitat social i, també, una complicitat afectiva. Formarà part dels tòpics d'aquesta lírica la insistència amb què els trobadors assenyalaran el garbell social, típic d'una societat tan jerarquitzada com la medieval, i el garbell psicològic: el públic ha de compartir aquest goig per l'amor, el desig pel cant i la *domna*.

La categoria social de Guilhem IX va fer, sens dubte, que com una taca d'oli es propaguessin les seves cançons i, per mimetisme, molts cavallers seguis-sin el seu exemple. El comte de Peitieu fou un diapasó que va posar el to molt alt als seus continuadors.

Malgrat que vulguem posar un èmfasi especial en el caràcter àulic de la poesia trobadoresca, també hem de dir que no va ser tan sols la noblesa qui va participar en la creació i difusió de les cançons. Alguns joglars —és a dir: intèrprets de les cançons— també excel·liren creant composicions que no per l'origen de l'autor deixaven de ser menys refinades que la dels grans senyors. El públic que gaudia de l'espectacle trobadoresc no valorava el repertori en funció de l'origen de l'autor sinó exclusivament en funció de la mateixa cançó. Entre la nòmina de trobadors trobem majoritàriament homes i dones d'origen noble, tanmateix hi ha també joglars, comerciants, frares... i, àdhuc, un papa.

Aquesta procedència tan variada, sense desdir el caràcter àulic, sí que constata el fet que la poesia i la música van ser, en un temps de compartiments socials estancs, una esclsetxa, per la qual el trobador, al marge del seu origen, era valorat per igual. L'art i la sensibilitat per interpretar la poesia van trencar una jerarquització que en la vida quotidiana es mantenia fermament.

En els certàmens, recitals o concerts que es feien a les corts, podien cantar un senyor i un joglar en igualtat de condicions; un i altre es podien parodiar sense que el rang suposés una superioritat com a trobador. A les corts catalanes ja s'escoltaren cançons de trobadors occitans ben aviat. La primera galeria de trobadors coneguda, una mena de retrat paròdic que feia un trobador als seus companys a propòsit d'una reunió, va ser composta per Peire d'Alvernha (...1149-1168...). Aquest trobador, que segons les dades de què disposem, era d'origen burgès, va cantar per les corts d'Occitània i també de la península Ibèrica. Segons la hipòtesi de Martí de Riquer, la seva galeria "Cantarai d'aqestz trobadors" va ser composta entre 1165 i 1173 a Puigvert d'Agramunt. Parodia els seus companys de professió, alguns de tan renom com Bernart de Ventadorn o Giraut de Bornelh, i d'altres dels quals, malauradament, no hem pogut conservar res de la seva obra, com és el cas del català Guillem de Ribes —senyor del Garraf?—. Quan llegim una composició d'aquest tipus, no podem deixar d'imaginar la reacció d'un públic que devia riure les facècies pujades de to que cantava el trobador alvernès. Tanmateix, per poder-les riure, el públic devia conèixer els trobadors parodiats. Aquesta és potser una de les sorpreses que la lírica occitana d'aquell temps desperta en el lector d'avui dia: el grau de coneixença que tan ràpidament s'adquirí entre trobadors i que es va estendre per les corts del sud de la cristiandat. La composició de Peire d'Alvernha conclou amb aquests expressius versos:

**Lo vers fo faitz als enflabotz
a Puoich-vert, tot jogan rizen**

(XV, 49 v. 85-86)

*El vers va ser fet a Puigvert
per als afartapobres, tot jugant i rient.*

I és que el *tot jogan rizen* va esdevenir divisa per a uns homes que volien viure intensament i millor que fins aleshores ho havien fet els seus avantpassats. El desig i la necessitat del *joi*, la capacitat per riure, per capgirar un món seran claus en aquest univers. Per dir-ho en versos d'un dels millors trobadors, Bernart de Ventadorn (...1147-1170...):

Tant ai mo cor ple de joya,

tot me desnatura

Flor blanca, vermelh'e groya

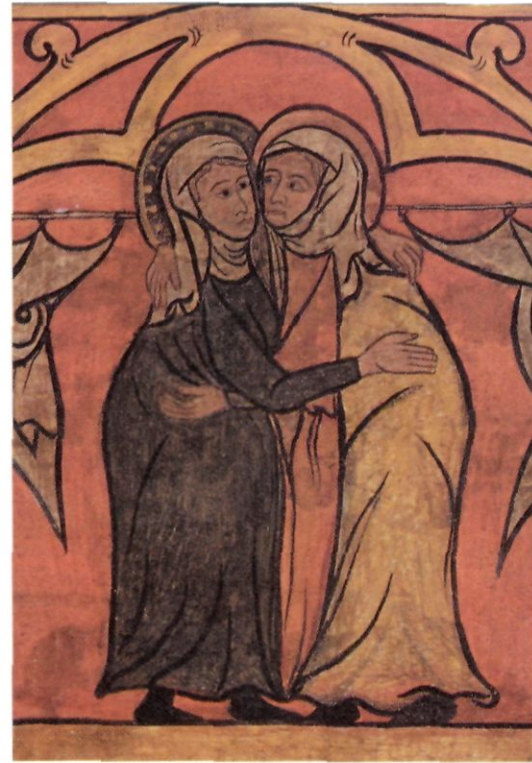
me par la frejura

(XVI, 56 v. 1-4)

*Tinc el meu cor tan ple de joia
que tot m'ho desnatura.*

*Flor blanca, vermella i groga
em sembla el fredorejar.*

El mot *desnaturar*, neologisme encunyat per l'inspiradíssim trobador, mostra aquesta capacitat que té el desig per arribar a transformar allò establert. L'esclat de la primavera es pot transformar en el fred hivern a causa del *joi*.

Una mostra de l'erotisme, sovint explícit, que impregna la literatura trobadoresca és aquesta besada d'una dama i el seu cavaller. Miniatura del còdex miniat **Decretum Gratiani** (Foto Ramon Manent)

El trobador canta per amor a la dama del castell i també per submissió al castellà; els enemics del seu senyor són els seus enemics i cal ferir-los i ridiculitzar-los: la cançó amorosa i el sirventès eren les composicions bàsiques de la poesia dels trobadors. **Alfons Serra i Baldó**

Una concepció del món que va trencar amb la societat dels usatges, la societat que va predominar fins al segle XII. Una mentalitat transgressora, la dels trobadors, que a la fi va topar amb el poder monolític de les monarquies que es van imposar a la fi del segle XIII.

LA CORT D'ALFONS EL CAST O L'ANOMENAT "MIG SEGLE D'OR"

Per bé que podem rastrejar ja en els orígens de la lírica trobadoresca unes òbvies relacions amb Catalunya i el regne d'Aragó, mereix un comentari a part el regnat d'Alfons el Cast (1162-1196) i el seu successor Pere el Catòlic, mort a Muret el 1213. Certament, i allunyant-nos d'interpretacions historicistes romàntiques, mai Catalunya i Occitània no van estar tan unides en cap altre període de la història. Un dels factors decisius d'aquesta unitat va ser el cultural. L'afecció literària i musical d'Alfons el Cast va coincidir en un dels moments més dolços de difusió i producció trobadoresca. Com molt bé va titllar en el seu dia Istvan Frank, el regnat del monarca català és "mig segle d'or", en el qual participen Giraut de Bornelh, Folquet de Marselha, Arnaut Daniel... i, lògicament, trobadors catalans com Guillem de Berguedà o Guillem de Cabestany. El període alfonsí és cabdal de cara a la caracterització de la nostra cultura per prendre, en uns moments artísticament molt productius i políticament decisius, el testimoni de la lírica occitana.

Giraut de Bornelh

La lírica trobadoresca exigia, no tan sols uns individus que compoinguessin i uns altres que interpretessin, sinó, i sobretot, un públic instruït i receptiu que anava conformant uns determinats gustos i costums. És en aquest sentit, que la figura d'Alfons el Cast excel·leix per damunt de qualsevol altre monarca del seu temps: el seu mecenatge i educació estètica determina un dels moments més rellevants de la lírica trobadoresca. Tanmateix, el monarca català no només va ser receptor i mecenes, sinó que també va entrar en la nòmina dels trobadors per dues composicions: un partiment i una cançó. Aquella relació de franca companyonia que existia entre trobadors de distinta extracció social es reflecteix en un partiment datat a l'any 1170 i que van crear Alfons el Cast —aleshores un jove d'uns setze anys i que, tanmateix, mostrava una inusitada experiència en l'amor— i Giraut de Bornelh —considerat el mestre de trobadors—. El partiment és un diàleg en què cada trobador defensa un parer contrari al del seu oponent. El plantejament parteix de les tan freqüents *contentio* que el pensament medieval va desenvolupar fins a l'exasperació. No cal dir que el contingut de la discussió és irrellevant. Si bé hi ha partiments on es manté certa seriositat per la gravetat del contingut, molts estan centrats en temes frívols o obertament obscens. El contingut és el pretext per poder comprovar la recurrència i destresa dels trobadors en el difícil art de compondre.

El temor de l'Església a perdre la seva influència i el domini espiritual i feudal sobre un segment ampli del poble occità, unit als projectes d'annexió dels sobirans francesos, desfermaren la violenta campanya contra l'heretgia que anorrea poblacions senceres, heretges i no heretges. Miniatura del **Libre dels Usatges**, còdex miniat del segle XIV (Foto Ramon Manent)

Com un tòrcebraç, el públic devia restar expectant davant d'un espectacle d'enginy i d'intel·ligència.

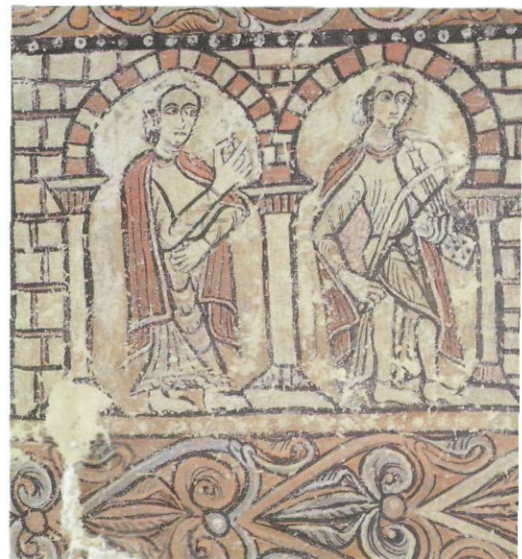
El partiment entre Alfons el Cast i Giraut de Bornelh debat si l'amor d'una dama és condicionat per la posició social del cavaller, és a dir, si l'amor es pot arribar a comprar. Giraut de Bornelh no deixa de recriminar com els poderosos del seu temps estan més interessats a seduir les dames que a estimar-les lleialment. Mentre que Alfons, orgullós lògicament del seu rang i també de la seva lleialtat com a amador, es defèn d'aquesta acusació argumentant: "*qu'eu am las bonas finamen*" (que jo estimo les bones lleialment).

Guillem de Berguedà

El trobador català més brillant d'aquell període, Guillem de Berguedà, va viure enfrontat amb el poder reial que exercia el seu senyor: Alfons d'Aragó. La relació d'ambdós mai no fou bona, malgrat que tots dos van haver de conjuminar sovint els seus interessos. Alfons, a part de respectar un dels senyors més poderosos del seu regnat, havia de respectar un trobador, el qual escmetia el seu enemic amb violents sirventesos. De la mateixa manera que en l'actualitat el poder polític vol exercir un control damunt dels mitjans de comunicació, hem de pensar en la importància que, per al poder d'aquell temps, tenia un sirventès, capaç de crear una determinada opinió política o divulgar una calúmnia. Guillem de Berguedà era en aquest ofici un mestre, qualificatiu que en el seu temps compartia amb un trobador occità: Bertran de Born (1140-1215). Tots dos trobadors demostraren bon ofici i iracundes fòbies, com la que l'occità va manifestar a Alfons el Cast:

***Aragones fant gran dol,
catalan e cill d'Urgel,
car non an qui los chapdel
mas un seignor flac e gran
tel qe-is lauza en chantan
e vol mais deniers q'onor,
e pendet son ancessor
per qe-is destrui et enferna.***
*Aragonesos, catalans i els d'Urgell
fan un gran dol,
car no tenen cabdill,
sinó un senyor magre i alt,
el qual es vanta cantant
i prefereix els diners a l'honor,
i va penjar el seu antecessor
per la qual cosa es destrueix i acabarà a l'infern.*

Bertran de Born, un trobador occità, no s'està de posar cullerada en la política de la corona aragonesa; posant-se de part dels cavallers catalans contraris al seu rei, entre els quals destacava Guillem de Berguedà. L'insult, la desqualificació gratuïta i, àdhuc, la calúmnia són moneda corrent en aquest tipus de composició. Ja hem parlat de l'afecció d'Alfons per compondre versos i per gaudir dels d'altri. Tal vegada, el partiment amb Giraut de Bornelh li valgués la reputació d'home més preocupat pel poder i els diners que per la *fin'amors*.

Dama i joglar que toca un instrument de corda. Fris procedent d'un castell de Lleida segle XIII. Museu Nacional d'Art de Catalunya (Foto Jordi Gumi)

Personatges femenins
al retaule de Santa
Ursula, segle XIII
(Foto Ramon Manent)

Dama medieval.
Detall de l'arqueta
funerària de Sant
Càndid, segle XIII.
MNAC (Foto Jordi
Gumi)

Dues dames (Maria i
Elisabet) abraçant-se.
Frontal d'altar del
cercle del mestre
de Soriquerola,
segle XIV. Museu
Nacional d'Art de
Catalunya
(Foto Jordi Gumi)

Fos com fos, Bertran de Born ja en té prou per titllar-lo de superbiós i fatu. Alfons el Cast no va fer assassinar el seu avi, com diu el sirventès, sinó un impostor que s'hi va fer passar. Tanmateix, poc importava la certesa d'allò que se l'acusava, sinó l'acusació.

Un dels trobadors catalans més inspirats i, sens dubte, una de les figures literàries més destacades de la literatura catalana medieval és Guillem de Berguedà (...1138-1192...), de qui, aquest any, s'ha volgut commemorar el vuit-cents aniversari de la seva mort. Com a personatge històric s'ha destacat sovint la seva crueltat i imemperància. Com a trobador, hem de dir que els sirventesos dirigits als seus enemics es mantenen a la mateixa alçada pel que fa a la virulència; amb tot, hom reconeix en Guillem de Berguedà una tècnica depurada, un trobador inspirat, imitat i reconegut.

Fou un personatge que va bravatejar en el camp de batalla, en les estances comtals i en els versos. Fer una llista de les seves agosarades procacitats fóra llarg, com també fóra difícil triar la més corrosiva i dura. Guillem de Berguedà no va estalviar l'artilleria dialèctica més agressiva contra els seus enemics, que eren molts i de tota condició, malgrat que moltes vegades no era més que calúmnies i injúries sense cap fonament. Sabem que tampoc va estalviar-se la traïdoria quan li va convenir. En Guillem de Berguedà trobem exemplificats tota una sèrie de vicis i virtuts dels cavallers de la seva època. Dels vicis, se'n podran ocupar amb més deteniment els historiadors; de les virtuts, centrades en el seu vessant creatiu, no ens queda el menor dubte, ja que és el trobador català amb més projecció del seu temps i possiblement de tota aquesta etapa lírica. Si bé destaca la seva obra combativa, hem de valorar la resta d'un corpus on destaca la destresa i agosarament pel que fa a la construcció formal del vers. Val a dir que Guillem de Berguedà fou peça activa en el moment més dolç de la poesia trobadoresca, i que va confraternitzar amb alguns dels trobadors més cèlebres del moment, com és el cas de Bertran de Born.

Destacaríem de la seva producció lírica el *planh* (plany) que va dedicar a un dels protagonistes dels seus sirventesos ferotges: Ponç de Mataplana. Guillem de Berguedà fou un home de rivalitats de "campanar", en feliç expressió de Martí de Riquer: l'odi d'aquest personatge iracund moltes vegades s'objectivava en el campanar veí. Al marquesat dels Mataplana, al Ripollès, s'havia sentit cantar l'enutjosa tornada del sirventès de Guillem de Berguedà:

**A, Marques, Marques, Marques,
d'engan etz farsitz e ples**

(XXI, 93 v. 6-7)

*Ai marquès, marquès, marquès
d'enganyans aneu farcit i ple.*

Tanmateix, quan Ponç de Mataplana mor, Guillem de Berguedà li dedica un sentit i sincer *planh*, un dels més emotius de la lírica medieval. No deixa de sorprendre com en la darrera estrofa el comte veu el seu antic enemic en un paradís ben especial:

**E paradís el luoc melhor,
lai o-l bon rei de Fransa es,
prop de Rolan, sai qe l'arm'es
de Mon Marques de Mataplana;**

**e mon joglar de Ripoles,
e mon Sabata eisamens,
estan ab las domnas gensors
sobr'u pali cobert de flors,
josta N'Olivier de Lausana.**

(XXI, 95 v. 37-45)

Sé que l'ànima de Mon Marquès és a l'indret millor del Paradís, allí on el bon rei de França s'està, prop de Rotllà, i allí on també el meu joglar del Ripollès i el meu Sabata s'estan amb les millors dames, damunt d'una catifa coberta de flors, juntament amb N'Olivier de Lausana.

La visió que té el trobador català del paradís fuig del concepte canònic de l'Església catòlica, i que uns anys més tard, i en un ambient cultural totalment contraposat, Tomàs d'Aquino acabarà de formular. Aquest paradís és més propi d'un musulmà, la seva particular *al-lenna*: on no hi manquen els plaers que han fruit, de manera escadussera, en vida i que desitgen que s'eternitzin en el més enllà. En el paradís no hi manquen els personatges que la ficció literària havia conformat com a ideals: Carlemany, el rei de França, el seu nebot Rotllà i el company d'aquest: Oliver. Tampoc hi faltaran el transmissor de les seves cançons, el seu estimat joglar, el del Ripollès, ni tampoc un amic amb qui compartir el *joi*, el Sabata de Calders. I, lògicament, les dames més gentils, enmig d'un escenari cobert de flors, un perfecte *locus amoenus*. Més que un comiat del món, sembla un arreveure: un desig incontenible de ganes de viure, amb el *joi* i l'amor que tothora han cantat.

Guillem de Cabestany

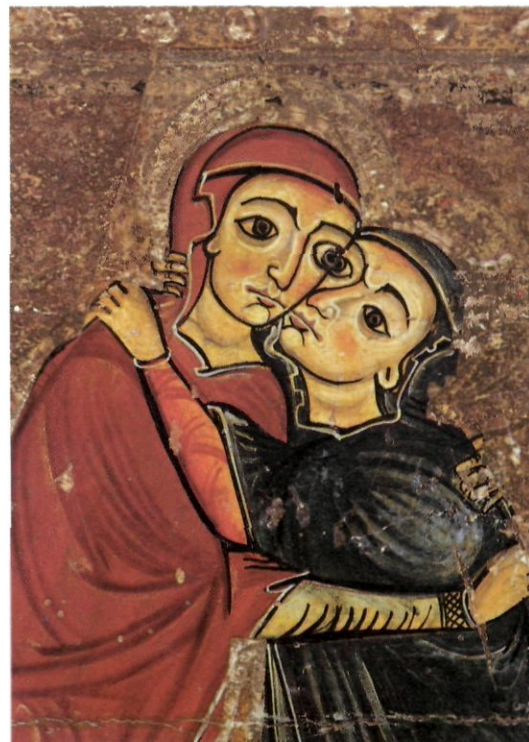
Un altre trobador català destacat d'aquest període alfonsoí és Guillem de Cabestany, originari d'un castell molt proper a Perpinyà. És un trobador que s'inscriu en la línia més clàssica de la *fin'amors*. Canta a la dama, la més gentil i bella, la qual es mostra esquiva al sofert enamorat. La seva imatgeria és delicada, pressentint en alguns versos l'*Stil Novo*:

**Lo jorn qu'ie-us vi, dompna, primeiramen,
quan a vos plac que-us mi laissetz vezer,
parti mon cor tot d'autre pessamen
e foron ferm en vos tug mey voler;
qu'aissi-m pauzetz, dompna, el cor l'enveya
ab un dous ris et ab un simpl'esguar,
mi e quant es mi fezes oblidar.**

(LIV, 214 v. 1-7)

Senyora, el dia que us vaig veure per primer cop, i us va vagar deixar-me veure-us, mon cor es va separar de qualsevol altre pensament i tots els meus desigs van romandre fermes en vós; que així vàreu posar, senyora, l'anhel en el meu cor amb un dolç somriure i amb un senzill esguard; m'heu fet oblidar, a mí mateix i a tot allò que és.

Guillem de Cabestany en la literatura, com en la vida, manté una sèrie de valors propis de la societat en què viu, com són la fidelitat o el vassallatge. En molts casos podem constatar com el codi de la *fin'amors* és una transposició

Dama amb la vestidura de mànigues amples que han popularitzat nombroses imatges medievals. Museu de la Ceràmica de Barcelona (Foto Jordi Gumí)

La veritable flor de la poesia trobadoresca, és la cançó amorosa. Com l'oda grega o la canzone italiana, és, en la lírica provençal, l'obra d'art per excel·lència.

Alfons Serra i Baldó

Dama noble —en aquest cas la santa a la qual és dedicada la pintura— alligant un grup de dones, tal com devien fer-ho les cultes i actives dames provençals. Frontal de Santa Perpètua de Mogoda, del segle XIV (Foto Ramon Manent)

Recull de les poesies dels Trobadors, manuscrit miniat del segle XIII que es conserva a la Biblioteca Nacional de París

del registre jurídicofeudal a l'amorós. La senyora s'erigeix com a mestressa absoluta, a voltes capriciosa i despòtica, d'un enamorat que es mostra com un fidel vassall. Qualsevol reacció de la dama —“un dous ris, un simpl'esguar”— és considerada una mercè, tant necessària com magnànima. El “jo” enamorat disposa tota la seva esperança en un anhel, restant buit, pel gran desig per a la dama. *Oblidar-se*, conjugat en la primera persona del singular, ha estat una forma emprada sovint pels místics per expressar la pèrdua de la seva pròpia identitat, en un arravatament, per donar-se al Tot. Els trobadors incorporaran aquest *oblidar-me* al discurs amorós profà, per expressar aquest arravatament a causa de la dama. El “jo” enamorat també se sentirà anihilat pel gran amor: oblidant-se d'ell mateix i de tot, posseït pel desig de la dama.

Sabem que en una època més tardana, al segle XIII, es van compondre les primeres *vidas* i *razós*. Per introduir una *cansó* o el repertori d'un determinat trobador, el joglar declamava una història, la major part de vegades apòcrifa, sobre les circumstàncies que van determinar la peça —*razó*— o un breu esbós biogràfic del seu autor —*vida*—.

La *vida* de Guillem de Cabestany és potser una de les que ha obtingut major predicament. Es conta com aquest trobador rossellonès es va enamorar d'una tal Soremonda, la muller de Raimon, castellà de Castell Rosselló. El marit enganyat no va trigar a saber d'aquests il·lícits i apassionats amors. Raimon, pres per la gelosia, féu matar Guillem i va ordenar tallar-li el cap i extreure-li el cor. Sense que la desgraciada Soremonda sabés res del succeït, el seu marit li féu preparar una vianda amb força pebre —una exquisitat en aquell temps—. La dama li preguntà a Raimon quina era la carn tan deliciosa que menjava. Aquest li va respondre que menjava el cor del seu estimat Guillem i, per certificar-ho, li mostrà el cap del trobador. Soremonda es va ratificar en el fet que era, sense cap mena de dubte, la millor vianda que havia tastat i, abans que el seu marit li tallés el cap en rodó, es va llençar per la finestra. I continua la història: “*E la novella cors per Roussillon e per tota la Cataloigna q'En Guillems de Cabestaing e la dompna eran enaissi malamen mort e q'En Raimons de Castel Rosillon avia donat lo cors d'En Guillem a manjar a la dompna*”. La notícia va causar una fonda impressió als sabedors de la *fin'amor* i, per tant, públic incondicional de la lírica trobadoresca. El rei d'Aragó, hem de suposar Alfons el Cast, com a home gentil i senyor del cruel castellà, va arrasar totes les propietats del gelós, el qual va acabar els seus dies tancat en una garjola. A més, el rei féu erigir un monument als dos dissortats amants davant de l'església de Perpinyà, on tots els sabedors de cortesia els retien homenatge cada any el dia del trist aniversari.

Aquesta sensacional història no pertany al patrimoni exclusiu de la nostra tradició literària. La crítica ha mostrat com cultures força allunyades en el temps i en l'espai de l'Occitània i la Catalunya medieval, han explicat relats en què una enamorada menja el cor del seu amant. Des del llunyà Pendjab, la història ha viatjat per les cultures més diverses: àrab, bizantina, celta... o en el *Decameró* de Boccaccio o, al segle passat, Stendhal no es va resistir a reescriure la història de Guillem de Cabestany seguint la *vida* provençal. Potser el fet que convé destacar de la *vida* del trobador rossellonès, és la darrera disposició del rei d'Aragó de fer honrar les despulles del dos amants. L'amor profà anava adquirint unes atribucions gairebé beatífiques: els cossos dels amants, màrtirs seculars, esdevenien, segons el relat de la *vida*, relíquies i lloc de pelegrinatge.

En les cançons trobadoresques, l'estimada sol mantenir-se allunyada, distant, i l'enamorat —el trobador— ha d'atansar-s'hi humilment. L'amor esdevé un esforçat viatge, on moltes vegades és més important el viatge en si que no pas arribar al destí. La dama, per aquesta condició d'inabastable, anirà adquirint unes connotacions cada cop més espirituals i, si es vol, religioses. No és estrany que l'indret on són enterrats dos amants màrtirs d'aquesta singular "religió" fos considerat objecte de culte per una societat desitjosa d'enaltir-se a través d'aquest sentiment, l'amor, tan culturitzat per unes maneres i un art —senyal inequívoc d'estament social— i, paral·lelament, un sentiment tan fora de qualsevol definició. Va ser el rei català, Alfons el Cast, circumstancial trobador i gran mecenes d'aquesta lírica, qui va instituir aquest culte segons aquesta *vida*. Veiem com, després dels anys, i passats el furibunds atacs de Bertran de Born o del propi Guillem de Berguedà, es formava una imatge més dolça del monarca, sensible a la *fin'amors* i contudent amb qui no l'entén. "Lo reis d'Aragon", tal i com consta en els cançoners, esdevenia model d'uns temps daurats on l'amor i el *joï* regien els costums d'un estament social: la noblesa.

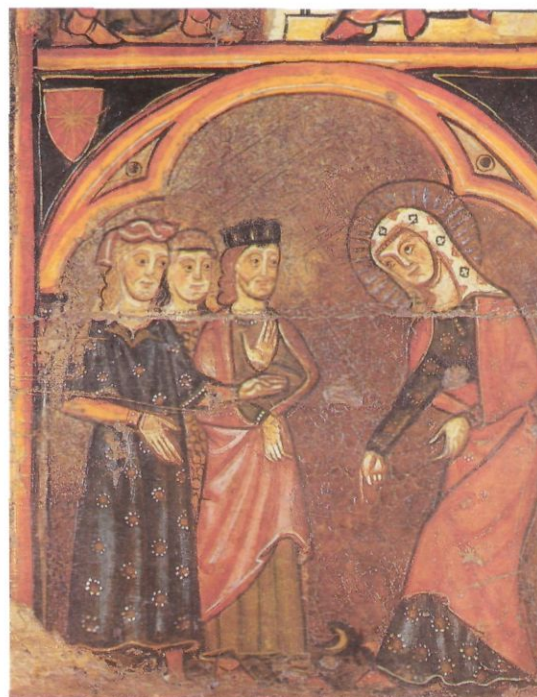
VERS LA DAURADA FI DE LA LÍRICA TROBADORESCA

La Croada contra el catarisme va tenir, com molt bé es reconta en d'altres articles de la Nadala d'enguany, unes conseqüències polítiques nefastes per a Occitània: repressió, sotmetiment absolut al poder franc, empobriment econòmic... i també una pèrdua considerable de l'esplendor cultural que havia viscut fins aquell moment la llengua occitana. Si bé seria absurd atribuir a la croada albigesa tota la responsabilitat del deiseiximent que va patir la cultura feta en aquella llengua, és obvi que aquesta inflexió negativa té una data precisa i aquesta no és altra que la de la invasió de la host de Simó de Montfort. Va haver-hi trobadors que s'implicaren directament amb la resistència contra el poder franc. Es va cantar a la rebel·lió, es va cantar perquè els catalans no oblidessin el compromís de Pere I, mort per la causa dels combats occitans a Muret. Tenim, per exemple, el testimoni del trobador Bonifaci de Castellana (...1244-1265...) qui abrivava contra la nova política de Jaume I:

***E.I flacs reis cui es Aragos
fa tot l'an plachz, aman gasos;
e fora.ih plus bel, so m'es vis,
qe demandes am sos baros
son paire, q'era pros e fis,
qi fon mortz entre sos vezis,
tro fos dos tantz aqitiat.***
(XCIV)

l el flac rei de qui és Aragó, fa plets tot l'any i estima els garlaires; a mi em sembla que li fóra millor reconèixer son pare, juntament amb els seus barons, aquell qui era noble i lleial i va ser mort entre els seus veïns; fins que l'hagués rescabalat dues vegades.

Tanmateix, també hi va haver trobadors del bàndol dels invasors, que cantaren les excel·lències de la "santa" croada.

Músic o joglar acompanyant-se d'un instrument de corda semblant a la cítara oriental. Caplletra del còdex miniat de les **Super Decretales** (Foto Ramon Manent)

Les poesies dels trobadors eren sempre per a ésser cantades. Per a executar-les, el trobador duia sovint el seu joglar. Les melodies s'acompanyaven amb el so de la viola o del llaüt. **Alfons Serra i Baldó**

Músic que toca un espectacular sac de gemecs. Miniatura de les **Super Decretales**, còdex miniat que es conserva a Tortosa (Foto Ramon Manent)

D'antuvi hem dit que la literatura va lligada íntimament a la societat en què es produeix; si aquesta canvia sensiblement o es produeix un daltabaix com el que va patir l'Occitània de 1264, afecta indefectiblement la literatura. El *joi*, el motor del cant, va minvar i amb ell una manera d'entendre l'art. L'estructura econòmica i social que féu desenvolupar la poesia trobadoresca es va mantenir en precari a Occitània i, en canvi, a Catalunya i a alguns territoris del nord d'Itàlia es va mantenir gairebé intacta; indrets on es va conrear la poesia i el cant amb tanta o més força que en els territoris que lingüísticament li eren propis.

Guillem de Berguedà és esment obligat quan es parla de les relacions entre la lírica trobadoresca i el catarisme. Per més que algun crític i historiador s'hagi entestat a buscar una relació de causa i efecte entre la *fin'amors* i l'heretgia càtara, no podem apreciar en el corpus líric una presència important, sinó més aviat tangencial, d'aquesta heterodòxia. Si bé s'ha d'admetre la importància del catarisme en la política i en els esdeveniments polítics que marcaren la croada albigea, caldria veure el paper d'aquesta heretgia en les mentalitats i sobretot en les obres d'alguns trobadors càtars o suspectes de catarisme. Guillem de Berguedà ha estat un dels trobadors estudiats sota aquesta perspectiva. El comte va prendre partit pel bàndol d'Arnau de Castellbò, reconegut càtar. Després de la croada, tenim constància que Guillem de Berguedà va oferir refugi a alguns heretges. Tot això donaria el perfil d'una persona afecte o, si més no, procliu a aquesta heterodòxia. En l'obra del comte berguedà, només trobem referències circumstancials, i més aviat en un to paròdic, dels costums càtars. En citar un tal Arnau del Vilar, Guillem de Berguedà comenta jocós com Pere de Berga, aferrissat enemic seu, no li va donar peix al migdia:

**q'el no-il det a l'ora nona
del peis, e fes l'amagar.**
(XXI, 91 v. 7-8)

Segons sembla, els càtars només menjaven fruits que no fossin producte del coit; consideraven, doncs, que els peixos no es reproduïen per l'ajuntament entre mascle i femella. El trobador del Berguedà fa un comentari des de la llunyania, sense mostrar-se gens còmplice d'aquestes curioses pràctiques, i amb la intenció evident de provocar el somriure d'un públic que devia compartir aquest distanciament.

Com hem dit, Catalunya continuarà amb fidelitat la preceptiva estèticsocial que els trobadors havien dissenyat un segle abans. La monarquia catalana seguirà afeccionada a aquella lírica que tant va agradar als seus antecessors. Mostra evident del que diem és la nòmina d'autors catalans i, sobretot, d'acord amb els canvis en la transmissió de la lírica d'aquell temps, la quantitat de cançoners que es componen en terres catalanes. Els cançoners esdeven objectes de luxe, minuciosament ornats, i, molts cops, reflecteixen la necessitat de passar per escrit allò que semblava que s'anava perdent. Quelcom de melangiós, d'edat d'or perduda on regnava el *joi* i l'amor pertot, vagareja en aquells il·lustres pergamins. A Catalunya i al nord d'Itàlia es multipliquen els promptuaris d'occità i els manuals retòrics. Tanmateix, no tot és conservadorisme i retraïment, sinó que també es viu un moment, sobretot a la península Ibèrica, de contacte amb altres líriques com la galaicoportuguesa o la france-

sa que aniran enriquint el bagatge dels trobadors; àdhuc, es produeix un acostament a la poesia popular que fins aquell moment hauria estat impensable.

Cerverí de Girona

El trobador català que millor representa aquestes inquietuds és, sens dubte, Cerverí de Girona, també anomenat Guillem de Cervera. El trobador més prolífic i un dels més rellevants del darrer període, contemporani i espectador d'una de les etapes més intenses de la història catalana medieval que va del regnat de Jaume I al de Pere el Gran. Ens trobem davant d'un artista que va viure a recer de la corona catalanoaragonesa i que vivia a sou com un funcionari més. Ja no és un trobador que viu de la magnificència circumstancial d'un gran senyor; sinó d'un home dedicat plenament a la casa reial i engatjat totalment al seu projecte polític. Cerverí va tenir l'oportunitat de conèixer personalitats tan influents com Raimon de Penyafort o el rei Alfons X de Castella. Malgrat aquest lògic sotmetiment als interessos reials, Cerverí va mantenir sempre certa independència i poder crític envers els que li pagaven; no es va estar, per exemple, de criticar l'assassinat que l'aleshores infant Pere havia perpetrat contra un germanastre seu, Ferran Sánchez, fill bord de Jaume I. El sirventès o, més genèricament, les composicions de circumstàncies nodriran, en la seva major part, el cançoner de Cerverí.

En el corpus de Cerverí de Girona també trobem l'obra extremadament refinada d'un artesà de la *fin'amors*. Val a dir que *fin'amors*, que en el seu sentit recte es pot interpretar com amor fi o delicat, pot tenir també l'accepció de depurat. *Finar*, aplicat a un metall preciós, significa extreure'n totes les impureses, alambinar una matèria fins obtenir-ne la quinta essència, l'estat més pur i complet.

Fixem-nos que tant l'accepció més recta com l'altra, s'adiuen perfectament a l'objectiu pretès pels trobadors: aconseguir la cançó delicada, refinada, perfecta i completa. El trobador de Cervera va saber imitar, en molts casos, les proeses formals del trobar ric, el més preciosista i pirotècnic, el trobar d'un Raimbaut d'Aurenga o, sobretot, d'un Arnaut Daniel. Aquest darrer va compondre un dels exordis primaverals més bells i, alhora, sorprenents :

**Er vei vermeills, vertz, blaus, gruocs,
vergiers, plais, plans, tertres e vaus
Ara veig vermells, verds, blaus, grocs,
jardins, boscatges, planúries, pujols i valls.**

Com si d'una tècnica puntillista es tractés, Arnaut Daniel dibuixa a cops de pinzell l'esclat primaveral, acumulant colors i paisatges, representant una realitat múltiple, calidoscòpica. I ho fa, a més, tenint molt present que la major part d'elements que combina són monosíl·labs, fet que subratlla aquesta sensació d'acumulació i de resplendor.

Fent-ho encara més difícil, Cerverí de Girona compon un exordi on el cru hivern es transforma, "*es desnatura*", en florida primavera per l'efecte de l'amor. Els mots, predominantment també monosíl·labs, es disposen en rima interior:

Trobadors i joglars s'acompanyaven amb instruments de música com la viola, la flauta, el tambori que veiem reproduïts en aquesta miniatura de la **Biblia de Dalmau de Mur**, segle XII (Foto Ramon Manent)

**Glatz nevatz m'er pratz fuyllatz, si-us platz m'amors;
fels m'er mels e sels cruels e gels freitz flors**

(CXI)

El glaç nevat m'és prat fullat, si us plau el meu amor, fel m'és mel, i aquell cruel i gelat fred, flor.

Exemples com el que acabem de veure mostren el grau de subtilitat i de destresa dels trobadors, àdhuc un trobador com Cerverí de Girona, poeta d'origen català, situat en el darrer període d'aquesta lírica.

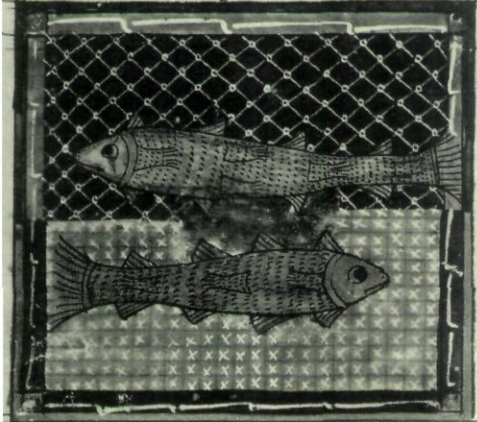
Cerverí de Girona va conrear els diversos gèneres i subgèneres de què un trobador disposava en la poètica del seu temps. El poeta català és autor d'una de les millors *albes* en llengua occitana i, sens dubte, una de les millors composicions de tema diví del corpus trobadoresc. L'*alba* és un gènere en què es descriu la separació de dos amants a la matinada després d'haver passat la nit junts. Normalment, el mot *alba* es va repetint a cada estrofa, com a *mot senhal*, de manera regular. Un contemporani seu, Ramon Llull, va assajar magistralment el pas d'aquesta temàtica profana a divina en el *Llibre d'Amic e Amat* (verset 26). Cerverí de Girona compon una *alba* religiosa, conscient del llast profà que arrossega aquest gènere en la seva tradició.

**Axi con cel c'anan erra la via
que deu tener, can va ab nit escura,
e te cami mal e brau, qui l'atura,
e no sab loc ne cami on se sia,
sufren mal temps ab regart de morir,
soy eu, c'anar no pusc, per que desir
que vis fenir la nit, començan l'alba.**

(CXI, 335 vv. 1-7)

Així com aquell que erra en la ruta que ha de fer, anant en la nit fosca, i té un camí dolent i feréstec que l'atura, i no sap el lloc ni el camí on és, patint el mal temps i amb perill de mort; així em passa a mi, que no puc avançar, i desitjo que acabi la nit; començant l'alba.

P Las aguas en pñonca
E car l'pñonca maionca
A de si uolon auistar
E ten caman multiplicar
E u lo diu signe pñonca
I ntra lo solelly en febrer
S enes dupte lo xñ iorn
A de ifai son pñonca torn

Cerverí cappinga els significants profans de l'*alba*, donant-los una transcendència moral i cristiana. La nit és la penosa vida i la mort, l'*alba*, l'alliberament. Cerverí és fidel al pensament medieval on la vida és presentada com un trànsit dolorós fins a la mort: l'alliberament definitiu i l'esperança en una altra i vertadera vida. L'*alba*, en la cultura clàssica, ja havia estat associada a la mort. Si assimilem el dia amb el cicle vital de l'home, com han fet totes les cultures, l'*alba* és, abans que l'auguri d'un nou dia, el moment del comiat del que ha passat. Cerverí canta a aquest trànsit resplendent, que contrasta amb la negror mundanal. Unes línies més amunt, comentàvem que el *planh* de Guillem de Berguedà és, paradoxalment, un cant a la vida i a l'esperança que aquesta s'estengui amb més plenitud en el més enllà. Aquesta percepció i mentalitat contrasta amb l'obra del trobador de Cervera, el qual revesteix la seva composició de la més clàssica ortodòxia cristiana.

Cerverí de Girona va explorar els territoris que hom anomenaria de la poesia popular, és a dir, no àulica. Per bé que aquesta darrera afirmació mereixeria tots els matisos del món: tot producte que s'oferia a un públic cortesà —i Cerverí ho feia per això— era de fet poesia àulica. Són composicions per a la dansa, cançons que segueixen una estructura paral·lelística —tan pròpia de la

poesia popular d'arreu—, cançons desenfadades que s'allunyen de la rígida preceptiva poètica trobadoresca, com en aquesta *espingadura* on es va repetint una tornada entre estrofa i estrofa. En la tercera, descriu una escena, aparentment vodevilesca:

*De mon joy me play ço que y fan,
c'un armari an
on los maritz van.*

*A la plug'e al ven iran
cels que muyllers an,
cels que muyllers an.*

(CXI, 329 v. 24-29)

Per a mi és un goig això que fan, car tenen un armari on els marits hi van. A la pluja i al vent aniran aquells qui muller tenen, aquells qui muller tenen.

Hem dit "aparentment" vodevilesca, perquè trenca amb la nostra perspectiva tan recurrent i vista: a l'*espingadura* de Cerverí, qui ha d'amagar-se a l'armari no és pas l'amant, sinó el marit. Mentrestant, però, la tornada anirà replant sobre —aquest sí— tòpic gairebé universal: les inclemències del matrimoni. El codi cortès, esperonador de l'adulteri, també podia ser parodiat. Val a dir que la paròdia cau normalment en la misoginia més elemental, la qual va subsistir —amb més o menys fortuna— convivint amb l'exaltació més radical de la dama.

* * *

La poesia trobadoresca va acabar essent substituïda per altres modes, altres costums... sense perdre, però, el seu caràcter exquisit i brillant. La cort catalana va ser, sens dubte, una de les que mostraren més fidelitat als models lírics occitans.

Fins aquí hem pretès donar un cop d'ull a aquella esplendor que va enlluernar la cultura del segle XII i XIII. Hem vist, també, fins a quin punt Catalunya se'n pot sentir partícep com a terra de trobadors i d'un públic sensible a aquell tipus de lírica.

No és estrany que en la nostra història moderna, quan s'ha tingut la necessitat de vindicar unes arrels i un passat, s'hagi invocat aquell llegat poètic escrit en una llengua germana. La seva importància és cabdal de cara a tota la poètica occidental i, fins i tot, de cara al discurs i la sentimentalitat amorosa.

A diferència d'altres pobles europeus en què, en el seu passat literari més reulat, es troba una lírica de caràcter popular, en el cas català i, naturalment, en l'occità, els orígens s'estintolen en una poesia àulica, de cort, d'una complexitat lingüística i formal inusitada en un estadi tan primerenc. Podríem dir que la poesia trobadoresca és ja, des del primer trobador, una poesia madura, adulta; mirall per a tots els que volguessin compondre una bella i perfecta cançó d'amor. No en va, l'altre gran moment líric europeu —l'*Stil Novo* italià— reconeixerà l'herència trobadoresca. És un honor per a la cultura occitana (i penso que també per a la catalana) que Dante en la seva *Divina Comèdia* trenqui la unitat lingüística del seu magnífic toscà, perquè Arnaut Daniel, tal vega-

Joglar que toca un instrument músic, probablement un rabell, i una dama que toca les castanyoles i balla. Capítell del segle XII al claustre del monestir de Santa Maria de l'Estany, al Moianès (Bages) (Foto Ramon Manent)

Condicions de l'amant: fe constant i paciència inquebrantable; no cessar mai de suplicar la mercè de l'estimada; desfogar-se de les penes de l'amor en els versos. La fidelitat a la dama deu continuar encara que hom hagi perdut tota l'esperança. Alfons Serra i Baldó

Les corts d'amor occitanes que reunien nombroses dames a la casa d'una d'elles, més principal, foren un bon camí de difusió de la cultura trobadoresca i també de les doctrines herètiques del catarisme. Retaule Santa Cristina, segle XV (Foto Ramon Manent)

Aquesta generació imposa a la poesia, que des d'ara li manllevarà els models, el tema de la dama absent, desitjada, enyorada. La poesia dels trobadors serà una poesia de la solitud masculina, de la nostàlgia de la felicitat. Robert Lafont

da el seu trobador més admirat, pugui des del purgatori adreçar-se a l'autor en la seva llengua, l'occità.

Durant el segle passat i, en bona mesura, fins l'actual, en la formulació de la cultura catalana moderna, l'aproximació legítima a la cultura occitana medieval ha tingut un desig diferencialista respecte a la castellana. Si a Castella el gènere fundacional ha estat l'èpic —pensem en el Cid—, la cultura catalana s'inicia amb una refinada i complexa poesia amorosa. Bofill i Ferro va parlar de dos mons que ell feia complementaris "l'esperit auster, aspre, militar de Castella i el to refinat, bla, exquisit, de Provença. Els uns deien 'La vida és milícia'; els altres, 'La vida és molícia'." Certament, aquesta dicotomia pot resultar simplificadora en excés; els trobadors, per exemple Guillem de Berguedà, no van excel·lir precisament pel seu "pacifisme". El corpus trobadoresc és massa extens i heterogeni per poder-lo reduir en un parell o tres d'adjectius. Si més no, una tradició com la dels trobadors situa la cultura catalana dins un marc on allò genuí i localista és substituït per allò més universal. Una diferència que marcarà, sens dubte, la formulació de la nostra tradició literària i acostarà els nostres orígens lírics a la tradició més genèrica i culturalista occidental. Més a prop d'aquell europeisme que avui dia tant es proclama.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- AURELL, Martí. *El marc històric del catarisme*, a "Nexus" núm.14, 1995, p. 4-9.
 BONNASSIE, Pierre. *Catalunya mil anys enrera*, 2 vol. Barcelona: Edicions 62, 1979.
 CAMPROUX, Ch. *Joy d'amor*. Montpeller, 1965.
 CINGOLANI, S.M. *La letteratura religiosa in Occitania e Catalogna fra XI e XIII secolo*, a "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona" XLIV, 1995, p. 36-55
 COROMINES, Joan. *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Palma de Mallorca: Moll, 1977.
 COROMINES, Joan / MANEIKIS, Ch. / NEUGAARD, E.J. *Vides de sants rosselloneses*, 3 vol. Barcelona: Fundació Vives Casajuana, 1977.
 RIQUER, Martí de. *Los trovadores*, 3 vol. Barcelona: Ariel, 1983.
 RIQUER, Martí de. *Història de la literatura catalana*, vol.I. Barcelona: Ariel, 1993 (5a).
 RIQUER, Isabel de. *Catarisme i trobadors* a "Nexus" núm. 14, 1995, p. 70-81.
 ROUBAUD, J. *La fleur inverse. Essai sur l'art formel des troubadours*. Paris: Ramsay, 1986.
 VENTURA, Jordi. *Alfons el Cast, primer comte-rei*. Biblioteca Biogràfica Catalana. Barcelona: Aedos, 1961.

Escrivà que podria molt bé ser un dels nostres trobadors en ple procés de creació dels seus poemes. Miniatura del còdex dels *Usatges*, segle XIV (Foto Ramon Manent)

Sempre ens ha plagut d'imaginar-nos la gran família dels trobadors com una gran miniatura, en la qual la multitud dels poetes esborraria el detall dels components. **Alfons Serra i Baldó**

Les poesies amoroses formen una doctrina cortesana ben estructurada i foren pocs els trobadors que no hi rendiren tribut. Es fonamenta en la concepció d'un amor ideal i cavalleresca. El poeta s'hi sotmet amb una gradació semblant al règim feudal: el trobador és el vassall de la dama. **Alfons Serra i Baldó**

CAP A L'ESDEVENIDOR

FELIBRITGE I JOCS FLORALS

Josep M. Ainaud de Lasarte

Un dels aspectes del romanticisme fou l'exaltació de l'Edat Mitjana. Els trobadors foren mitificats, la llengua popular, descoberta; la poesia elevada al lloc més alt de les Belles Arts. La Mediterrània recuperava l'espai que els nòrdics havien ocupat, i els grecs i romans clàssics deixaven pas a una Edat Mitjana més engrescadora. La "raça llatina", com es deia, tornava al lloc d'honor. I Provença, que havia conegut les corts que honoraven els trobadors i la llengua d'Oc, era la capdavantera d'aquest moviment. Començà per la poesia, en la llengua que encara mantenia bona part del poble, la llengua provençal, arraconada per la francesa, llengua oficial i de prestigi oficial. Els poetes, aplegats al voltant de figures joves i ben acceptades, es reuniren en una agrupació que prengué el nom de **felibritge**, un punt misteriós i potser fruit d'una interpretació defectuosa d'un antic text medieval, en el que es parlava de "*set felibres de la Lei*" on potser calia haver llegit "*se fer libres de la Lei*". Però com moltes associacions del seu temps, un punt d'esoterisme ja anava bé. El set era un nombre màgic i les referències bíbliques i profètiques de l'anomenada **Oració de Sant Anselm**, d'on recolliren la frase, també. I reunits el dia 21 de maig de 1845 —dia de Santa Estel·la— Josep Roumanilha, Teodor Aubanel i Frederic Mistral, amb altres amics, decidiren fundar una associació de poetes en llengua provençal, que duria el nom de **Felibrige**, i felibres s'anomenarien els seus socis.

Un estel de set puntes seria el seu emblema. L'any següent, el 1855, ja publicaven el primer "*Armana Provençau*" —almanac provençal— que recollia les composicions dels joves poetes, totes en llengua occitana. I al costat de la poesia, contalles populars i consells als agricultors, semblants al Calendari del Pagès, tan popular poc temps després entre la pagesia catalana.

Tolosa. Església de Sant Serni, una de les joies de la ciutat (Foto Ramon Manent)

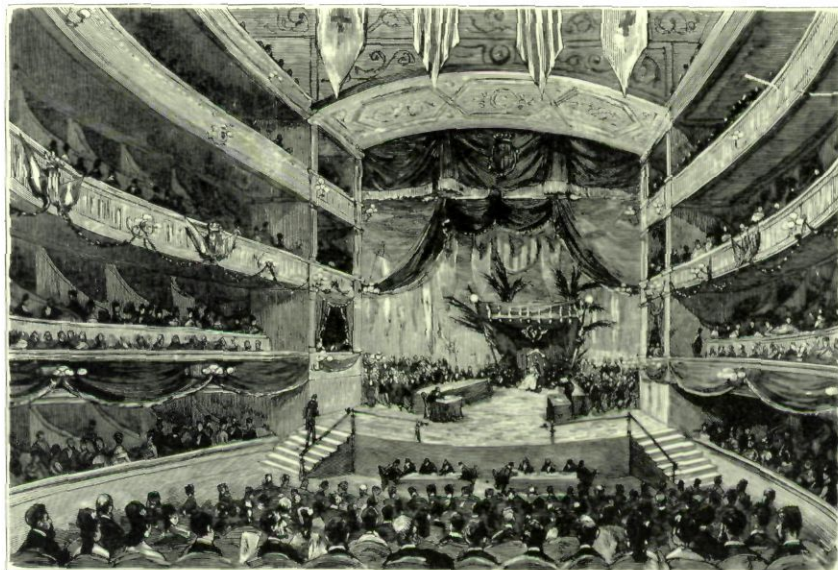
Ben aviat arribà a Catalunya la notícia de l'existència dels felibres, i els escriptors i poetes que des dels anys quaranta del segle s'interessaven per la llengua catalana i la poesia dels antics trobadors, es disposaren a coordinar els esforços dispersos i crear alguna cosa important. I després de diverses provatures més o menys reeixides, el primer diumenge de maig de 1859, es celebraven a Barcelona, en el solemne marc del Saló de Cent, els restaurats Jocs Florals.

Tot just s'havia publicat **Mireio**, el gran poema de Mistral; la notícia era recollida en els discursos dels set mantenidors —també set— dels Jocs Florals de Barcelona. Un grup de personalitats, ben diverses, que havien aplegat il·lusions i iniciatives amb un objectiu comú: restaurar els Jocs Florals que, a semblança dels de Tolosa de Llenguadoc, s'havien instaurat a Barcelona l'any 1393 i que ara volien salvar d'una decadència secular.

Val la pena recordar els noms d'aquelles persones que lluitaren per dignificar la poesia i la llengua de Catalunya. Eren Manuel Milà i Fontanals, patriarca de les lletres catalanes, que sempre mantingué el seu reconegut prestigi, i persones tan diverses com *Miquel-Victorià Amer*, Víctor Balaguer, Antoni de Bofarull, Joan Cortada, Josep-Lluís Pons i Gallarza, i Joaquim Rubió i Ors. Historiadors, periodistes, escriptors i poetes, saberen unir esforços i il·lusions.

Establiren unes normes per als Jocs Florals que s'han mantingut fins els nostres dies, en que *uns intents fracassats de modernitzar els Jocs Florals* els han dut a una preocupant pèrdua d'identitat.

Les obres que optarien als premis dels Jocs havien de ser en llengua catalana i inèdites; els

premis ordinaris serien tres: la Flor Natural, l'Englantina i la Viola, atorgades a les millors poesies dedicades, respectivament, a l'Amor, la Pàtria i la Fe, lema dels Jocs Florals, simbolitzats per una arpa. Qui guanyés la Flor Natural, tenia dret a escollir la Reina de la Festa, que la presidia juntament amb la seva Cort de dames d'honor; i el poeta que obtingués tres dels premis ordinaris, era considerat "Mestre en Gai Saber". Tot un ceremonial, rigorós, que calia observar en tots els seus detalls.

Cada any es publicaven els discursos dels mantenidors i les obres premiades, des de 1859 fins a 1936, en que s'interromperen per la guerra. Els vencedors impediren la celebració dels Jocs, perquè els consideraren —com realment eren— un homenatge a la llengua catalana, i des de 1941 se celebraren fora de Catalunya, a Europa i Amèrica, amb el nom de "Jocs Florals de la Llengua Catalana". Retornats a Barcelona el 1978, semblava que es normalitzaria la celebració d'aquesta Festa, però no ha estat així.

Un veí de Tolosa tenia per bàrbar i no comprenia la llengua d'un habitant de París, i, en canvi, es trobava germà d'un ciutadà de Barcelona, la llengua del qual parlava, de la família del qual era i els hàbits i costums del qual coneixia.

Víctor Balaguer

De finals del segle XI a la fi del XIII es descabdella al migdia de França una poesia lírica d'una envergadura tal que hom pot dir, sense temor de caure en una afirmació exagerada, que tota la lírica moderna en deriva.

Alfons Serra i Baldó

A partir del llatí es formà una llengua coneguda amb noms diversos: romano-provençal, catalano-provençal o provençal a seques, puix que esdevingué l'idioma de la Provença; d'altres la tenen per llimosina, i, encara, llengua d'Oc, del nom de la comarca a la qual donà nom, per distingir-la de la llengua d'Oïl que hom usava al nord de França.
Victor Balaguer

La relació entre el Felibritge i els Jocs Florals fou molt cordial durant el segle XIX, especialment des del retorn de l'exili, el 1867, de Víctor Balaguer. Els felibres foren molt ben rebuts als Jocs Florals de 1868, amb rebudes entusiastes a Figueres, Girona, Barcelona i Montserrat. La relació del "apoulié" o Felibre Major, Frederic Mistral, amb els poetes catalans fou excel·lent, d'una manera particular amb Dàmas Calvet, amb Víctor Balaguer —promotor de la iniciativa de la "Copa Santa"— i amb Verdaguer, símbol de la Catalunya pagesa i cristiana. Els dedicà "Oda als catalans", "La Copa Santa" i "L'abraçada", i la seva divisa "qui té sa llengua, té la clau/ que de cadenes el deslliura", fou també la dels poetes i escriptors catalans.

Però la política separà, poc a poc, aquests lligams, i l'anada a Madrid de Balaguer, la crisi de la Comuna a França i les suspicàcies dels governs de Madrid i de París, ocasionaren el 1893 —un any més tard de les Bases de Manresa— una ruptura entre felibres i catalanistes. En diverses ocasions s'intentà refer els vells lligams, però tot era diferent. Aquell entusiasme del 1868 ja no tornaria. Verdaguer traduiria **Nerto** de Mistral, al català, i Maria Antònia Salvà, **Mireia** en una edició de l'Institut d'Estudis Catalans.

Al llarg dels anys, la relació seria més llunyana i menys popular, tot i la mantinença catalana de Perpinyà, que fidelment celebraria cada any la festa dels Jocs Florals de la Ginesta d'Or. El pes de la ciutat de Barcelona, fonamental per Catalunya, era un contrast massa fort amb la Provença bucòlica que havien cantat Mistral i els felibres de la seva corda. Els "felibres rojos" s'assemblaven més a la línia d'un "Pitarra" i del "català que ara es parla" que no a les grans figures de l'escola mallorquina o al regionalisme conservador de Teodor Llorente. Catalunya i Occitània, com molts països veïns per la proximitat geogràfica, no han estat capaços de sumar forces. I així ens ha anat. El somni occità, esbandit a Muret pels croats francesos, ara va ser esborrat pels esforços comuns de París i de Madrid. I Barcelona, massa sovint, no ha estat capaç d'assumir la capitalitat dels Països Catalans i menys, la d'una somniada Occitània.

VÍCTOR BALAGUER

(Barcelona 1824 - Madrid 1901)

Escriptor, historiador i polític. Divulgador entusiasta de la història de Catalunya i de l'obra dels trobadors, fou un periodista i escriptor molt popular. Romàntic apassionat, impulsà els Jocs Florals de Barcelona i fou Mestre en Gai Saber.

Elegit diputat a les Corts Constituents de 1869 pels progressistes, i partidari del rei Amadeu de Savoia, contribuï al seu triomf com a rei constitucional d'Espanya.

Fou ministre de Foment el 1872, i Ministre d'Ultramar en 1871, 1872, 1874 i 1886, ja amb la Restauració alfonsina.

Creà una important Biblioteca d'Ultramar, a Madrid, i una interessant Biblioteca-Museu a Vilanova i la Geltrú, població que l'elegí sempre diputat a Corts i que ell no oblidà mai. De jove havia afirmat rotundament, "En tot, per tot i abans de tot, Catalunya!", però a la seva vellesa només en conservava un enyorat record. El poder autèntic l'havia trobat a Madrid, però el seu record s'ha conservat a Catalunya.

Aquí no hem oblidat que ell va impulsar la restauració dels Jocs Florals de Barcelona el 1859, que va ser president de la Diputació Provincial de Barcelona; divulgador entusiasta del nostre pasat amb els cinc volums de la **Historia de Catalunya y de la Corona de Aragón**; poeta en llengua catalana com a "Lo Trobador de Montserrat" i el millor ambaixador cultural a Provença, on havia estat acollit pels felibres durant el seu exili, el 1865.

La seva amistat amb Frederic Mistral li valgué el nomenament de "Felibre Major" i les seves memòries, aplegades en els volums *Esperances y records, Lo romiatge de l'ànima i Añoranzas*, ens ajuden a entendre les contradiccions d'aquesta figura del Romanticisme.

El seu afecte pels trobadors queda ben reflectit en una de les obres més ambicioses, **Historia política y literaria de los trobadores** i en un extens poema, *Los Pirineus*, musicat més tard pel seu amic Felip Pedrell.

FREDERIC MISTRAL

(Maiano, Provença 1830-1914)

Poeta occità, símbol de la renaixença literària de Provença i del Felibrige. Deixeble del poeta Roumanilho, començà a publicar poemes en la seva llengua de ben jove, i el 1854, amb altres joves literats, funden el **Felibrige**.

Treballa en el seu gran poema, **Mireio**, de tema èpic rural, que el féu popular en molt poc temps. El seu coneixement per part dels escriptors catalans ja ve d'aquell temps: Antoni de Bofarull, en el discurs als Jocs Florals de Barcelona del 1859 ja en parla, i Dàmas Calvet, el 1861, el coneix personalment.

Victor Balaguer, durant l'exili polític del 1865, és acollit per Mistral i els felibres, i en tornar a Catalunya inviten Mistral i els principals felibres als Jocs Florals de Barcelona del 1868, on són acollits amb entusiasme.

Mistral segueix escrivint: "Lis Isclo d'Or" (1875), "Nerto" (1884) i "Pouemo dou Rose", barreja de mitologia i autèntica vida dels barquers de Roine.

El 1905 li és concedit el Premi Nobel de Literatura, i publica les seves "Memori e Raconte" que —juntament amb "Lou Tresor dou Felibrige"— són elements fonamentals per a conèixer la renaixença literària provençal.

Però la seva personalitat, plenament reconeguda en el camp poètic, no s'acompanyà d'un projecte polític compartit per tothom, i el moviment del felibrige es dividí entre la dreta i l'esquerra. D'altra banda, el panoccitanisme de Mistral s'estengué a tota la llatinitat, i n'aiguà el contingut polític reivindicatiu.

La revolta de la Comuna, el 1870, i la Guerra Europea del 1914, l'afectaren profundament. El seu món idíllic s'enfonsava sense remei davant dels moviments industrialitzadors i revolucionaris.

Queda la seva obra poètica, i en català, la versió que en féu Maria Antònia Salvà, creadora d'una Mallorca rural mitificada, germana de la Provença de **Mireia** i dels barquers del Roine, i de l'idealisme medieval de **Nerto**.

JACINT VERDAGUER

(Folgueroles, Osona 1845 - Vallvidrera, Barcelona 1902)

Poeta i escriptor. De família pagesa de la Plana de Vic, estudià al Seminari d'aquesta ciutat i s'ordenà sacerdot el 1870.

Mentrestant, s'havia donat a conèixer pels seus poemes en els Jocs Florals de Barcelona, on guanyà diferents premis.

En la visita que feren els felibres el 1868, Mistral li pronosticà públicament la seva futura fama, amb la frase clàssica "Tu Marcellus eris!", que entusiasma el jove poeta.

Malalt, el Marquès de Comillas el nomenà capellà en un dels vaixells que feien la travessia d'Amèrica, i va presentar el poema "L'Atlàntida" als Jocs Florals, premiat el 1877.

El 1886 publicà un altre dels seus poemes més coneguts, "Canigó", que és un cant a la Catalunya cristiana de l'Edat Mitjana.

Va escriure diversos reculls de poemes de tema religiós i patriòtic, alguns de molt divulgats com "Virolai", dedicat a la Mare de Déu de Montserrat; "Oda a Barcelona", "L'Emigrant" o "La mort de l'escolà".

La seva generositat excessiva com a almoier del Marquès de Comillas i la seva propensió als exorcismes, l'enemistaren amb els seus protectors, i el bisbe Morgades li retirà la llicència de celebrar missa.

Publicà uns polèmics articles "En defensa pròpia" i, finalment, fou rehabilitat i visqué els seus darrers anys a Barcelona com a beneficiat de l'església de Betlem.

El seu enterrament fou una manifestació de dol impressionant, i sempre se l'ha considerat "el poeta nacional de Catalunya".

Recuperà per a la llengua catalana la dignitat literària que havia perdut, i mantingué una bona amistat amb els felibres, especialment amb Mistral —que li traduí al provençal un cant de "L'Atlàntida"— i del qual traduí el poema "Nerto" al català. El 1880 fou proclamat Mestre en Gai Saber i el 1881 presidí els Jocs Florals de Barcelona.

El Migjorn, tatxat d'heretgia, treballat pels predicants, desolat per la Inquisició, suspecte als seus aliats i defensors naturals, mancat d'un cap hàbil i enèrgic, aportà en la lluita més heroisme que sentit de conjunt, i sucumbí. **Frederic Mistral**

JOAN MARAGALL

(Barcelona 1860-1911)

No solament Provença, ans els països de Gascunya i llurs intermedis, es reconeixen units per una nacionalitat lingüística, de costums i, àdhuc, d'interessos, amb el comtat de Barcelona; i els naturals d'aquest adquireixen la fama de cultes, jovials i cortesos. **Manuel Milà i Fontanals**

Poeta, escriptor i periodista. Cursà la carrera d'advocat a la Universitat de Barcelona i adquirí uns bons coneixements jurídics, que aplicà també al periodisme. Fou un dels puntals del "Diario de Barcelona", al costat de Mañé i Flaquer, i a "La Veu de Catalunya", on col·laborà amb articles que desvetllaren la consciència ciutadana. Dominava la llengua castellana i la catalana, amb les naturals limitacions dels barcelonins del seu temps. Traduí Goethe, Nietzsche i Novalis, que l'influïren en el seu pensament.

El seu epistolari, publicat en gran part, demostra l'evolució del seu esperit. Poeta modernista en el seu començament —"Poesies" (1895) fins a "Enllà" (1906)— alterna la poesia intimista amb la poesia de caire èpic, que el féu popular: "Oda a Espanya", "Oda a Barcelona", "Cant Espiritual". Prengué part als Jocs Florals de Barcelona i fou Mestre en Gai Saber l'any 1904, amb un poema dedicat a la unitat del Pirineu, "Glosa". Maragall coneixia bé el Pirineu, i havia passat temporades de descans a Camprodon, a Olot —"La Fageda d'en Jordà"—, a Sant Joan de les Abadesses —on va escriure "La vaca cega"— i a Cauterets, a l'altra costat de frontera.

Però ell creia en la unitat d'aquelles terres i d'aquella gent i en el poema "Glosa", del conjunt de poemes pirinencs, ho proclama: "Vosaltres, els del mar cap a Baiona / vosaltres els de Pau i els d'Argelers / vosaltres de Tolosa i de Narbona / i los del bell parlar provençalès / i tu, Aragó més alt, i tu, Navarra / o catalans que a l'altra mar sou junts / alceu els ulls al mur que ara ens separa / s'acosta el dia que serem tots uns" ... I continua: "Nostra parla suau, que s'acolora / als mil reflexs de nostres valls semblants / d'uns amb altres es prou entenedora / tots ens obrim els braços quan ens diem germans"!

I és que Maragall sabia comunicar el seu entusiasme tant a "La sardana", "L'Empordà", "El cant de la senyera", "La ginesta" com en l'emotiu poema "Als felibres provençals", escrit l'any 1904 en ocasió del cinquantenari de la creació del Felibrige.

JOSEP M. BATISTA I ROCA

(Barcelona 1895-1978)

Historiador, etnòleg i polític. Estudià dret i història a la Universitat de Barcelona i amplia els coneixements d'etnologia a Londres i a Oxford.

Interessat per l'estudi de la identitat dels pobles i la formació del caràcter de les persones, fou un dels introductors de l'escollisme a Catalunya i un dels fundadors de l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya.

Lluità contra la Dictadura de Primo de Rivera i reivindicà, en tot moment, els drets nacionals de Catalunya.

El 1930 creà l'agrupació patriòtica **Palestra** i coordinà els elements nacionalistes de l'excursionisme.

Durant la guerra del 36 intentà defensar la Generalitat prop de les autoritats angleses i, exiliat a Anglaterra el 1939, fou professor d'història al Trinity College de Cambridge, creador de l'Anglo-Catalan Society i promotor d'una escola d'estudiosos anglesos sobre temes de la història i la cultura de Catalunya.

Políticament, ha defensat sempre la unitat dels catalans, tant des dels seus càrrecs al Consell Nacional de Catalunya, durant la segona guerra mundial, com al Consell Nacional Català, que presidí fins a la seva mort.

Ha contribuït notòriament a la defensa i al coneixement del problema català en els àmbits internacionals, tant davant de la ONU com a la Unió Federalista de les Comunitats Ètniques Europees.

Partidari de la unitat dels Països Catalans, defensà la col·laboració amb Occitània, que ell veia com una part d'una gran comunitat catalano-occitana.

Promogué actuacions occitanistes com la revista "OC", la commemoració de la Renaixença, el 1933, la represa de la publicació "Foc Nou" i la creació del CAOC, el Centre d'Agermanament Català-Occità, els aplecs de Toluges i la commemoració anual de la batalla de Muret.

LA COPA SANTA

És un símbol de l'amistat entre poètes catalans i provençals. És una copa d'argent cisellada, adquirida per subscripció popular el 1867, a Sabadell i a Barcelona.

Com explica l'historiador Jordi Ventura, fou oferta per diversos escriptors i polítics catalans als felibres provençals per agrair l'acolliment que havien donat a Víctor Balaguer, que s'havia exiliat per la seva oposició al govern de la reina Isabel II.

La copa és sostinguda per dues estatuetes femenines que simbolitzen Catalunya i Provença.

Dels dos medallons que hi ha al peu, l'un conté una estrofa del poema "La comtessa", de Frederic Mistral, en provençal: "Ah! se me sabien entendre!" "Ah! se me voulien seguir!" i l'altre, dues línies de "La dama del rat-penat", de Víctor Balaguer: "Morta diuhen qu'és / mes jo la crech viva".

En la part superior diu: "Recort ofert per patricis catalans als felibres de Provença, Mistral, Roumanille, Aubanel, Roumineux, Bonaparte, Wyse, Mathieu, Gaut, Crouzillat, Brunet y altres, per la hospitalitat donada al poeta català Víctor Balaguer".

Per a commemorar l'amistat d'ambdós pobles, que el gest volia significar, Mistral compongué un himne, el "Cant de la Copa" —la **Coupo Santo**— amb text calcat d'una oda de Ronsard i música d'una nadala popular provençal, que ha esdevingut l'himne nacional occità, cantat a la majoria de cerimònies regionalistes o folklòriques, i en especial a la diada de la Santa Estèfà, el banquet anual dels felibres on la copa, plena de vi "Chateau neuf-du-Pape", passa d'un comensal a l'altre.

LA COPA SANTA

Himne de la Unió Occitana

Occitans, veici la Copa   Vueja-nos lis esperanças
Que nos ven di Catalans,   E li raives dau jovent,
Adereng beguem en tropa   Dau passat lis remembranças
Lo vin pur de nostri plants.   E la fe dins l'an que ven.

Copa santa   Vueja-nos la coneissença
E versanta,   Dau Verai e mai dau Beu,
Vueja a plens bords,   E lis autis joissenças
Vueja abord   Que se trifan dau tombeu.
Lis estrambords
E l'enavans di forts.

D'un vielh poble fier e liure   Vueja-nos la Poèsia
Siam, bessai, la finición;   Per cantar tot ço que viu,
E, se tomban li felibres,   Car es ela l'ambrosia
Tombarà nostra naciòn.   Que tremudà l'ome en dieu.

D'una raça que regria   Per la glòria dau terraire
Siam, bessai, li promiers greus;   Vautres en fin que siatz consents,
Siam, bessai, de la Patria   Catalans, de prep, o fraires,
Li cepons e mai li prieus.   Comuniem totis ensems.

Frederic Mistral

EL SOMNI CONTINUA?

L'ESPAI OCCITANO-CATALÀ A L'EUROPA DEL SEGLE XXI

Joan Amorós i Pla*

Les etapes inicials de la història d'un poble són les més significatives puix que solen coincidir amb la formació i consolidació de la seva personalitat diferenciada.

El marc geogràfic i històric ha unit des de sempre els habitants de l'espai occitano-català o sigui el constituït pel conjunt dels Països Catalans i dels Països Occitans: els Pirineus Orientals, des del punt de vista geogràfic, no han estat mai frontera, sinò espinada.

Així, trobem un substrat ètnic coincident en bona part d'aquests territoris, els quals han estat sotmesos a una romanització intensa i parlen una llengua que en els orígens era pràcticament la mateixa. Igualment s'observa un mateix tarannà de les nostres gents, que des de sempre han estat exemple d'esperit obert, creatiu i d'iniciativa, de propensió al diàleg i al pacte, de sentit de la democràcia i de la llibertat, d'amor al treball i a la realització personal mitjançant el propi esforç.

La personalitat específica de Catalunya té el seu origen més proper en la reconquesta, que a la Catalunya Vella és franca pel comandament i bàsicament occitana per la repoblació.

Així s'entén que els noms de lloc es repeteixin a banda i banda dels Pirineus i que els cognoms autòctons de les persones siguin els mateixos o molt semblants.

EL COMPONENT OCCITÀ EN EL DECURS DE LA HISTÒRIA DE CATALUNYA I DELS PAÏSOS CATALANS

La història de Catalunya i dels Països Catalans, és un seguit de "trencadures" i "represes".

En les vuit etapes en què podem descompondre la nostra història, "el component occità" sempre hi és present. Anem a veure-ho de forma breu.

Els prolegòmens: Des de la prehistòria fins a la invasió musulmana

Aspectes comuns: Hel·lenització i romanització intenses. Invasió visigòtica. Invasió musulmana. Domini dels francs.

Gènesi i consolidació de la personalitat: Des de l'inici de la reconquesta fins Pere I el Catòlic

Reconquesta Franca.
Repoblació de bona part de les terres catalanes reconquerides amb gent d'Occitània.

* President del Cercle d'Agermanament Occitano-català i la Fundació Occitano-catalana.

Progressiva desvinculació dels francs per part dels comtats occitans i catalans.

Intensa relació entre els comtats i la gent de banda i banda dels Pirineus.

Expansió del Casal de Barcelona per terres occitanes.

Consolidació d'una cultura comuna occitano-catalana: els trobadors, l'art romànic, l'estil de vida, els costums,...

Primera trencadura: La Batalla de Muret

La pèrdua de la Batalla de Muret amb la mort del nostre Rei Pere I el Catòlic, representà la ruïna de l'incipient estat occitano-català.

Planys dels trobadors occitans per aquesta causa.

Primera represa: La Conquesta de Mallorca i València i l'expansió mediterrània

Participació occitana en les reconquestes de Mallorca i València, principalment de Mallorca.

Segona trencadura: Des de la darrera epidèmia de la pesta negra fins a la Guerra de Successió, amb la separació de la Catalunya Nord i la pèrdua de les llibertats nacionals

Fort corrent immigratori occità durant els segles XVI i XVII que contribueix a refer la malmesa demografia catalana i precipita la posterior represa econòmica.

Segona represa: Dels inicis de la represa econòmica del segle XVIII fins a la Renaixença i la restauració de la Generalitat

Forta influència occitana (de Frederic Mistral) en la Renaixença literària catalana.

Frederic Mistral crea l'Associació cultural Felibritge amb membres occitans i catalans i també

és l'autor de l'himne de la germanor occitano catalana **La Copa Santa**.

Foix, capital del vescomtat de Bearn, a l'Ariège: el castell (Foto Bernat Alfa-Omega)

La lluita de Catalunya per a la consolidació dels seus drets nacionals com a exemple per als occitans.

Loís Alibert s'inspira amb Pompeu Fabra per normalitzar l'occità contemporani. La seva *Gramàtica Occitana*, fou publicada per primer cop a Barcelona l'any 1935 per l'Oficina de Relacions Meridionals que havia creat la Generalitat.

Tercera trencadura: L'època franquista amb la més dura persecució que es recorda contra el nostre poble i la seva cultura

Molts catalans fugitius de la persecució franquista s'estableixen a Occitània i es relacionen amb els moviments occitanistes existents. Fruits d'aquests contactes són:

La fundació de l'Institut d'Estudis Occitans l'any 1945.

La publicació de la revista occitano-catalana "Vida Nova" (1945-1978) a iniciativa de Josep M. Batista i Roca, dirigida per Max Roqueta, amb Miquel Guinart a l'administració, amb col·laboradors com Joan Triadú i Robert Lafont, i amb un patronatge d'honor on figuren gent tant significativa com Pere Bosch i Gimpera, Josep Carner, Pau Casals, Joan Coromines, Ambrosi Carrion, Ventura Gassol, Nicolau d'Olwer, Josep Trueta i d'altres.

Represa dels contactes: l'any 1954, amb motiu d'un viatge de Robert Lafont amb els seus alumnes de Nimes, són rebuts de forma semiclandestina a Barcelona per Joan Triadú, Antoni Serra i Ramon Aramon i Serra.

Organització a Marsella dels Jocs Florals de la llengua catalana a l'exili de l'any 1967, pels occitanistes d'aquella ciutat.

Traduccions d'obres occitanes al català (**El garrell** de Lois Delluc, per Joan Sales) i de diverses obres catalanes a l'occità per Robert Lafont.

El darrer quart del segle XX: De la restauració de les institucions d'autogovern als Països Catalans, compresos dins l'Estat Espanyol fins als nostres dies

Publicació al diari AVUI, el novembre de 1977, d'una crida conjunta occitano-catalana reclamant la posada en marxa d'un retrobament definitiu entre ambdós pobles, signada per centenars de personalitats d'arreu de l'espai occitano-català.

Creació a Perpinyà, el mes de febrer de 1978, del Cercle d'Agermanament Occitano-Català (CAOC) per part de Josep M. Batista i Roca, Robert Lafont, Joan Amorós, Enric Garriga Trullols, Péire Lagarda, Esteve Albert, i molts d'altres amb l'objectiu d'incrementar les relacions occitano-catalanes i consolidar l'espai cultural comú.

Creació per part del CAOC, l'any 1978, del premi Rei en Pere ofert a obres o estudis relacionats amb l'espai occitano-català de caire literari, científic o divulgatiu escrites en català o en occità.

Creació de l'Euroregió que engloba Catalunya, Migdia-Pirineus i Llenguadoc-Rosselló, amb el propòsit de promoure les relacions transfronteres i establir polítiques de col·laboració entre les tres regions. L'acta de formalització, fou signada el 19 d'octubre de 1991 pels presidents Jordi Pujol, Marc Censi i Jacques Blanch.

Creació de la Fundació Occitano-Catalana (presentada oficialment al Palau de la Generalitat de Catalunya, a Barcelona el mes d'octubre de 1994), amb el propòsit d'actuació en els vessants cultural i social i principalment la potenciació de la realitat cultural occitano-catalana, fomentant la investigació i endegament d'activitats en els àmbits econòmic, científic, humanístic, històric, lingüístic, literari, artístic, docent, d'estructuració del territori i de les comunicacions, etc.

Creació de l'Arxiu de Llengua, Literatura i Civilització Occitana (dins de l'Institut d'Estudis Medievals de Barcelona), inaugurat el maig de 1996, fruit de la col·laboració entre la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Paul Valery de Montpeller, amb els objectius genèrics de recollida d'informació general i recerca bibliogràfica sobre el fet cultural occità.

EL CONJUNT OCCITANO-CATALÀ AVUI

Existeixen arreu de l'Espai Occitano-català minories conscienciades en relació a uns lligams comuns i ancestrals que cal potenciar, però a causa de tants anys de desinformació i de forçada divergència, la majoria de la gent desconeix la realitat cultural que ens uneix a uns i a altres.

Fa poc però, s'ha produït un fet cabdal, la comú pertinença a la Unió Europea. Per primera vegada des de fa segles el conjunt occitano-català es troba dins d'un mateix marc, sense fronteres, amb llibertat de moviment per a persones, cabals i mercaderies... i amb més possibilitats que mai que les nostres característiques específiques siguin plenament reconegudes.

El retrobament dins d'un projecte comú

Aquest futur esperançador que ha de permetre la revitalització de la personalitat de cadascun dels Països Catalans i Occitans (dins l'òptica del respecte mutu i la convivència), i el retrobament de tots dins d'un projecte comú i genuí, que ompli de contingut el nostre desenvolupament des dels punts de vista cultural, econòmic i social, i que, de forma natural, uns i altres el puguem sentir com a realment nostre, ha d'anar fent camí.

Serà bo doncs, de relacionar breument el que ens uneix i el que, malgrat tot, encara ens separa.

Punts d'unió

Ens uneixen:

Els orígens, la nissaga i la consolidació inicial de la personalitat.

Els vincles històrics genuïns.

La cultura i la llengua.

El tarannà de la gent.

L'estil de vida.

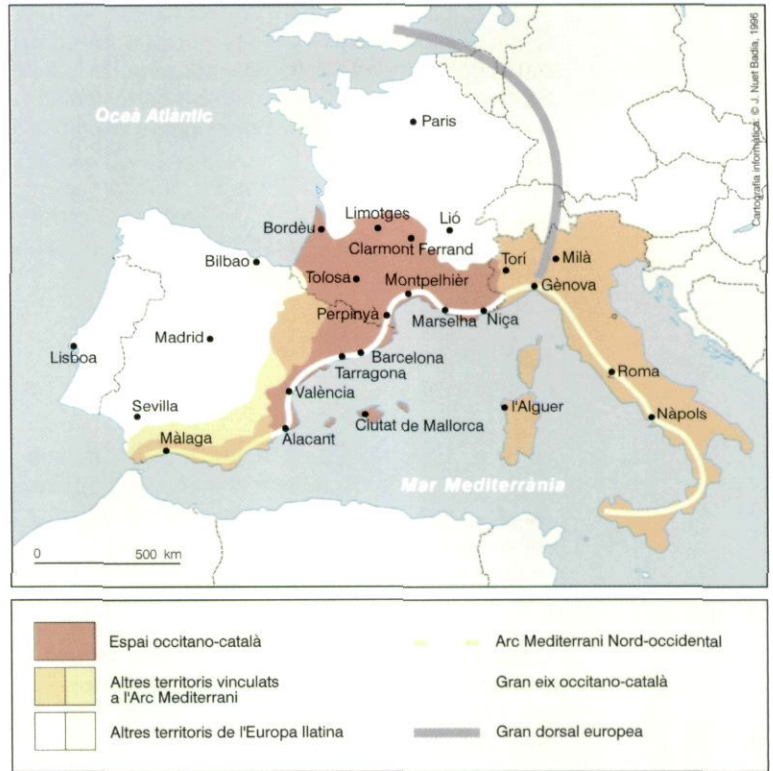
Un esperit emprenedor, fortament creador de llocs de treball.

Una mentalitat oberta a tots els corrents innovadors i a la recerca.

Una economia orientada vers una agricultura evolucionada i especialitzada, una indústria diversificada i ben arrelada al país, amb un gran nombre d'empreses petites i mitjanes, uns serveis eficaços i un turisme atractiu.

Una posició geogràfica estratègica dins l'Arc Llatí i el sudoest de la Unió Europea.

L'esperit associatiu i cooperatiu.

Punts de disgregació o de dificultat

La manca d'arrelament als propis orígens a causa de la forçada desconeixença de la nostra història.

La manca de mestratge en els propis destins.

Els segles de sistemàtica persecució de la nostra cultura i de les llengües occitana i catalana.

Els segles de respectiva vinculació als marcs gàl·lic i hispànic.

La desconfiança en la nostra pròpia capacitat de creació d'un espai comú.

Les baixes taxes de natalitat que generen una població envellida i amb menys empenta i que, en el fons, demostren una certa manca de generositat i de fe en el futur, de part de la nostra gent.

LA NECESSITAT DE PROJECTES COMUNS

Els nostres països els cal sentir-se integrats dins d'una realitat superior on realment s'hi trobin bé, on l'esforç comú serveixi a

l'ensem, per potenciar la pròpia realitat, la pròpia personalitat, en tots els aspectes.

Els marcs on fins ara s'han trobat immersos, de forma separada, tant els Països Catalans com els Països Occitans, són marcs forçats i aliens a la nostra idiosincràcia. Són marcs dins dels quals hem hagut de lluitar a contracorrent, esgarrapant a poc a poc nous espais de llibertat i de realització cultural o econòmica. Són marcs que han estat a punt d'acabar amb la nostra manera d'ésser i anorrear-nos.

Són uns marcs que, sortosament, han iniciat recentment un procés de redefinició significatiu més favorable a la pluralitat que els integra i que, en formar part de la Unió Europea, tenen tendència a anar-se desfigurant, i a donar pas a una nova realitat emergent que a poc a poc es va imposant.

Sens dubte aquesta emergència és un procés lent, que entre tots hem de trobar la forma per anar-lo accelerant en tots els àmbits.

L'Europa occidental presenta dues línies o vectors dinàmics, el gran dorsal que segueix el curs del Rin des de Torí i Milà fins al Bàltic i l'arc mediterrani.

Cal cercar actuacions i projectes comuns que siguin realment útils i que sempre tinguin dues clares components: la de refermament de la pròpia personalitat de cadascun dels nostres països i la de consolidació efectiva d'un espai comú per a tots.

LA SOLUCIÓ OCCITANO-CATALANA

En vistes al segle XXI, els Països Catalans i els Països Occitans tenen diverses opcions a llarg termini, totes elles dins del marc genèric de la Unió Europea, però que en definitiva poden resumir-se en dues grans alternatives. Tractarem de comentar-les ràpidament:

Manteniment dels Països Catalans (sense la Catalunya Nord) dins del Marc hispànic i dels Països Occitans (amb la Catalunya Nord) dins del marc gàl·lic.

Aquesta solució podria ésser, relativament, bona si definitivament els marcs hispànic i gàl·lic es reconeguessin com a marcs plurinacionals, amb dret a l'autodeterminació de cadascun dels nostres països.

Seguiria tenint el greu inconvenient de la trenadura, més o menys desdibuixada, entre ambdós grups de països i el d'una major dificultat en la concreció del marc natural de l'Arc Mediterrani Nord-Occidental o Arc Llatí i del gran eix de progrés occitano-català. Probablement no permetria aprofitar del tot els efectes sinèrgics d'un mateix espai cultural i del progressiu apropament de la llengua parlada en ambdós grups de Països, fins a consolidar una gran àrea d'intercomprensió mútua d'Alacant a Llemotges i de Bordeus a Niça i a l'Alguer.

Consolidació de l'espai Occitano-català

No hi ha pas cap mena de dubte que aquesta solució —en el cas que fossim capaços de dur-la a terme— és la millor des de tots els punts de vista.

Pressuposa el pas definitiu de l'Europa dels estats a l'Europa de les nacions. La qual cosa, al

nostre entendre, és un procés lent, però irreversible. La Humanitat —l'ONU per tant— ha d'acabar reconeixent els drets de les nacions o dels pobles igual que en el seu moment es varen reconèixer els drets de l'home. L'home no es pot desenvolupar totalment si no és dins el marc cultural que li és propi que és el de la seva nació.

Cada nació caldrà que disposi d'un dispositiu estatal "lleuger" que li permeti garantir el ple desenvolupament de la seva personalitat, al mateix temps que s'integra —si vol— dins d'un o més marcs que li permetin una adequada incardinació, ja sigui en un espai cultural homogeni ja sigui en un espai econòmic enriquidor.

Els països que constitueixen l'espai Occitano-català tenen una llarga tradició, que ve dels inicis de l'Edat Mitjana, en el respecte de les pròpies peculiaritats. La Confederació catalano-aragonesa en fou un clar exemple. I aquest és el model que ens sembla més adient per als nostres Països Catalans i Occitans: una mena de confederació entre tots ells dins el sí de la Unió Europea, que podria fer, a l'ensems, de natural vincle d'unió entre el món hispànic i el món gàl·lic.

LA INCARDINACIÓ DINS L'ARC LLATÍ I DINS LA UNIÓ EUROPEA. LA SUPERPOSICIÓ D'ESPAIS

Dins la Unió Europea existeixen diferents zones amb problemàtiques diferents. No hi ha dubte, per exemple, que existeix una Europa del Nord i una Europa del Sud separades encara per diferents graus de desenvolupament econòmic.

En certa manera l'Europa llatina (amb la salvetat, potser, dels territoris de llengua d'oïl) constitueix un bloc ben diferenciat dins del qual l'espai occitano-català n'és el nucli central.

L'eix vertebrador de l'Europa llatina és l'arc mediterrani nord-occidental del qual —un cop

Occitània i els Països Catalans formen un conjunt de dos-cents seixanta mil quilòmetres quadrats amb més de vint-i-tres milions d'habitants. Aquest mapa, realitzat a partir de la carta establerta pel prestigiós cartògraf occità Jacme Toupiac, dona una idea del que podia haver estat un país al qual encara caldria unir l'Aragó. Aquest seria el "somni d'Occitània" dels comtes de Barcelona, el país que "no pogué ser."

més— el gran eix occitano-català, estès d'Alacant a Niça i els eixos de projecció que se'n deriven en són la peça clau.

Així doncs, dins el necessari equilibri de forces entre l'Europa del Nord i l'Europa del Sud, que cal anar estructurant, l'Espai occitano-català té un alt potencial de creixement.

L'afermament d'aquest espai, representaria un ampli progrés per a tota la seva població, un millor anivellament en el desenvolupament de les diferents regions que el constitueixen i la garantia d'una Unió Europea més estable i equilibrada.

L'actual Euroregió constituïda per Catalunya/ Llenguadoc-Rosselló/ Migdia-Pirineus, pot ésser el nucli de partida per anar afermant aquest espai. Caldrà però omplir de contingut els seus atributs i avançar amb clara projecció de futur i, a la vegada, amb prudència per tal de no ferir susceptibilitats.

L'espai occitano-català factor d'equilibri econòmic

Un altre vessant molt important a considerar és el de la globalització de l'economia, el qual fa que apareixin nous blocs econòmics arreu del món que se sobreposen al mapa polític existent i, en certa manera, desdibuixen la seva força i creen un cert desarrelament de les empreses en relació al territori. L'emergència de nous espais basats em l'afinitat cultural i capaços d'aportar nous al·licients en aspectes clau com, per exemple, els valors humans, la innovació i la recerca, el nivell de formació, la ubicació geogràfica estratègica, les telecomunicacions, els transports i molt principalment una nova cultura empresarial, que a la vegada combini un alt nivell de competitivitat amb l'adequat grau de satisfacció social, és la forma més clara de contrapesar convenientment la tendència anterior i garantir la necessària vinculació de les empreses al territori.

El conjunt occitano-català aconsegueix, en potència, tots els requisits per esdevenir també un d'aquests espais.

La sobreposició d'espais

La sobreposició d'espais és una qüestió cabdal en vistes al proper segle XXI. Les raons geopolítiques i econòmiques imperants en aquest proper tombant de segle, implicaran durant tota una colla d'anys la coexistència d'un seguit d'espais econòmico-culturals sobreposats, arreu del món, però d'una manera especial a Europa, i que normalment afectaran les zones amb major dinamisme cultural, econòmic i demogràfic.

En certa manera s'ha iniciat un procés de trencament de l'estatu quo actual que inevitablement acabarà portant, després d'un procés més aviat llarg, a un nou equilibri territorial i probablement polític. Entretant la sobreposició d'espais serà la tònica imperant.

Així doncs a la Unió Europea, dins del necessari reequilibri de forces Nord-Sud, la consolidació de l'espai occitano-català és un factor determinant. Aquest espai dins d'un clar procés d'afermament, acompassat amb el progressiu enfortiment de l'Arc Mediterrani Nord-occidental, es trobarà en coexistència amb els espais hispànic i gàl·lic, els quals a poc a poc s'hauran d'anar adaptant a les noves circumstàncies.

Aquest procés però serà un procés lent i difícil que s'intentarà contrarrestar amb la creació d'un eix atlàntic artificios, que té poques probabilitats de reeixir, per raons geogràfiques, culturals i d'excessiva distància entre nuclis urbans importants.

La millor forma de balançar la Unió Europea és l'adequada interconnexió d'espais dins l'Europa Sud, fonamentada en l'Arc Mediterrani Nord-Occidental, a través de les connexions que es deriven del gran eix occitano-català. La pertinent potenciació d'aquestes connexions ha de permetre la idònia incardinació dels marcs hispànic i gàl·lic del nord amb l'Arc Llatí.

Dins d'aquesta nova estructuració europea, el gran objectiu de les terres d'oil ha d'ésser el de reforçar el seu paper d'espai fronterer entre l'Europa del Nord i l'Europa Llatina (garantint l'encaix adient entre l'una i l'altra), mentre que les terres hispàniques de parla castellana i portuguesa han de fer fonamentalment de cap de pont entre l'Europa i l'Amèrica Llatines i vincular-se al màxim a l'Arc Mediterrani Nord-occidental.

La xarxa de vies de comunicació que uneix l'espai occitano-català als centres econòmics més dinàmics d'Europa atorga un potencial de desenvolupament important a aquesta zona privilegiada pel clima i per la història.

Montpeller. La Torre dels Pins on va nèixer el gran rei en Jaume I el Conqueridor, fill de Pere el Catòlic i de la seva unió —no gens desitjada segons la pròpia *Crònica o Libre dels Feits*— amb Maria de Montpeller (Foto Pere Català Roca)

LES LÍNIES D'ACTUACIÓ

El reequilibri europeu

Ja hem vist que cal reequilibrar Europa potenciant el sud i que això es concreta en l'afermament de l'Arc Mediterrani Nord Occidental i que per aconseguir-ho, la consolidació de l'espai occitano-català n'és un factor essencial.

A continuació tractarem d'exposar les línies mestres per tal d'anar avançant en aquest sentit.

Procés de consolidació

Tal com hem exposat, la concreció de blocs i espais en el món i dins de la Unió Europea, es fa a partir del fet diferencial econòmic-cultural. Sense una base cultural integradora els espais no són definibles.

Els diferents blocs i espais es concreten a partir de les regions o països i de les nacions.

Així doncs, sense un substrat cultural comú, l'Europa Llatina i l'Arc Mediterrani Nord Occidental que la vertebrava no tindrien cap sentit.

Igualment l'espai occitano-català té la seva base més pregona en el fet cultural comú, que l'identifica i a la vegada el diferencia de la resta d'espais que l'envolten. Per tant, si volem que aquest espai sigui una realitat sentida per tots els seus habitants, cal posar en evidència aquest fet cultural comú.

La forma d'aconseguir-ho és ben senzilla, aprofundir en la pròpia realitat cultural de cadascun dels països catalans i occitans.

Com més catalans, més valencians, més gascons, més provençals, més mallorquins, més llenguadocians, etc... se sentin els ciutadans de Catalunya, del País Valencià, de Gascunya, de Provença, de Mallorca, del Llenguadoc, etc..., més fàcil serà de retrobar la fibra autèntica, els punts forts que ens uneixen a tots plegats des dels orígens.

Cal doncs començar per actuar decididament en cadascun dels països catalans i occitans en els següents àmbits:

- Consolidació de la convivència
- Coneixement/comprensió de la llengua pròpia
- Ús de la llengua pròpia
- Coneixement i estimació del propi país, de la seva història i de les seves tradicions
- Cohesió del país
- Educació i civisme
- Incardinació de cada país dins l'àmbit ètnico-cultural que li és propi: Països Catalans, Països Occitans i l'Espai Occitano-Català
- Introducció d'una nova cultura empresarial, arrelada al territori, capaç de superar els reptes d'una economia globalitzada.

I això cal fer-ho per mitjà d'activitats que contribueixin a l'enfortiment de la consciència nacional, incidint en "la base" del poble principalment infants i joves. També cal incidir convenientment en el món empresarial.

La filosofia d'actuació ha de fonamentar-se en: vivències personals i col·lectives de fort impacte motivador dutes a terme però sense imposicions de cap mena (com per exemple les que es fan a través de la Campanya "el país a l'escola"), exemplaritat en la forma d'obrar, constància,

continuitat i avenç en la labor realitzada que cal fer-la amb discreció i senzillesa però donant-li un ampli abast.

La realització d'aquestes actuacions ha d'anar a càrrec d'entitats cíviques, culturals, empresarials i sindicals, amb l'adequat ajut de l'administració, es tracta de fer treballar tots els ciutadans que ja són conscienciats.

En paral·lel amb el procés de conscienciació de cadascun dels països catalans i occitans, cal treballar amb empena per tal d'apropar catalans i occitans. Heus ací entre d'altres, algunes possibles vies d'execució: edició d'un llibre divulgatiu sobre l'espai occitano-català; edició d'un diccionari català-occità (confegit de forma diferent als diccionaris d'altres llengües a causa de la proximitat existent entre català i occità); estrènyer els lligams entre entitats homòlogues d'Occitània i dels Països Catalans (per exemple entre l'Institut d'Estudis Occitans i l'Institut d'Estudis Catalans); apropar al màxim les versions estandard del català i de l'occità (bandejant castellanismes i gal·licismes innecessaris i unificant l'arrel dels mots nous que s'hi incorporin), per tal de facilitar la intercomprensió mútua; organitzar visites culturals col·lectives arreu de l'espai occitano-català i dur a terme un gran Congrés Occitano-Català que fixi les línies d'actuació futures.

A l'ensem cal sentar les bases d'una progressiva ampliació de l'actual Euroregió fins a abastar tot l'espai occitano-català, començant per la creació d'un Consell General de les Regions Occitano-catalanes.

EPÍLEG

Per acabar només algunes sentències. Catalans i occitans hem de saber llegir els signes del temps i actuar en conseqüència. Hem de desterrar per sempre complexos d'inferioritat i de que som un poble petit o minoritari. L'Espai Occitano-català té 260.000 quilòmetres

quadrats i uns 24 milions d'habitants. Els vents bufen a favor nostre. El procés integrador d'aquest espai és un procés llarg però irreversible. Res però, ens serà donat gratuïtament. Cal treballar de valent i fer camí sense defallir ni recular mai i a la fi assolirem l'objectiu.

Finalment voldria afegir quelques paraules d'un gran compatriota nostre.

Prat de la Riba, després de la seva estada a Durtol per tal de refer-se d'una llarga malaltia, va escriure l'any 1904, un article a "La Veu de Catalunya" on deia:

"Des del Mirador de Durtol, en aquelles hores passades contemplant les planures de l'Alvèrnia i les serres de les Cevenes, quantes vegades havia somniat aquella nació immensa, aquell aplec de pobles que es podien entendre uns amb altres i que des de València s'estenien per la mediterrània fins a Rose i les estribacions dels Alps; que pel Pirineu van a confrontar amb les terres basques que toquen l'Atlàntic i el voregen fins a les boques del Leire (Loire).

Avui, encara, quan es deixen les ciutats populoses amb que el francès del nord amb la seva força civilitzadora les ha recobertes, s'hi troben les ruïnes d'aquell aplec de pobles, en la conversa del pagès que en català ens entén i pel català l'entendem, en els noms de les valls, les ciutats i les muntanyes; en els cognoms dels homes; en les esglésies romàniques que semblen tretes de les nostres serralades; en les Verges, ennegrides pel temps que s'hi veneren.

Furgant una mica, gratant una capa del francès, enderrocant aquelles cases d'alta coberta negra, treient-ne aquella crosta nova forastera, hom aconsegueix veure's a casa en terres pròpies, en terres d'aquella gran civilització nostra..."

Aquella gran civilització nostra encara subsisteix, només cal que uns i altres ens hi donem una mica d'aire per desvetllar-la plenament.

Dicitur

non

in consi

rum. a i

rum no

i cithro

lengae n

Eco

commu

eis: r i h

meditabitur die ac nocte. **E**

tuncq; lignum qd plitatu e s d

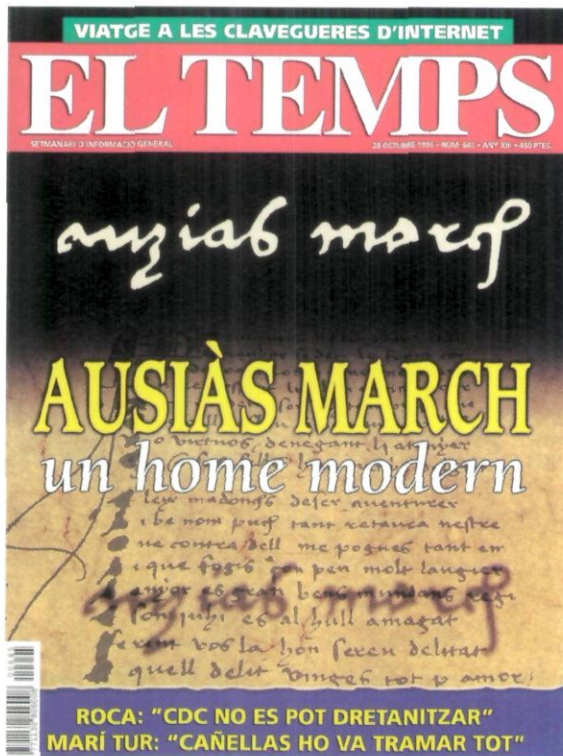

FUNDACIÓ JAUME I

MEMÒRIA DE L'ANY 1996

XX PREMIS D'HONOR JAUME I

Dotats cadascun amb 2.500.000 pessetes s'atorguen a persones i a entitats que per llur acció de caràcter científic, cultural en general, social, artístic, cívic, etc, reconeguda arreu dels Països Catalans, mereixin l'agraïment del nostre poble.

Un cop sospesades les circumstàncies que concorren en les persones i les entitats susceptibles de ser guardonades, el Jurat, integrat per Joaquim Arenas i Sampera, Antoni Deig i Clotet, Joan Gomis i Sanahuja, Aina Moll i Marquès, Ramon Pla i Arxé, Agustí Pons i Mir, Josep M. Puig i Salellas, Montserrat Trueta i Llacuna i Josep Vallverdú i Aixalà que el presideix, ha emès el veredict següent:

PREMI A PERSONES

El premi a persones és atorgat al doctor

JOSEP LAPORTE I SALAS
de Barcelona

Per la seva trajectòria exemplar com a servidor públic iniciada com a catedràtic de farmacologia i Rector de la Universitat Autònoma de Barcelona en els difícils anys de la transició política, des d'on potencià els valors democràtics, la qualitat científica i la catalanització de la universitat, i continuada després com a membre del govern català a les conselleries de Sanitat i Ensenyament i com a Comissionat per a Universitats i Recerca, càrrecs des dels quals ha fet de les seves responsabilitats un exercici de bon govern i de patriotisme que li ha merescut el respecte del nostre poble.

PREMI A ENTITATS

El premi a entitats és atorgat a la revista

EL TEMPS
de València

Per la seva lluita notòria, tenaç i compromesa en la defensa de la identitat dels Països Catalans i pel fet de ser, alhora, una publicació d'àmbit general, de qualitat, adreçada a una àmplia franja de la població que l'ha convertit en un referent ineludible del periodisme i de la consciència nacional en la història més recent del nostre poble. I també perquè ha estat acceptada amb èxit per un públic creixent fins a ser pràcticament l'única publicació periòdica en llengua catalana de distribució massiva, arrelada al País Valencià, al Principat i a les Illes.

XIV PREMIS JAUME I D'ACTUACIÓ CÍVICA CATALANA

Són sis premis destinats a fer conèixer i a distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) de persones vivents que sempre han actuat i actuen, sense equívocs, al servei de la identitat pròpia dels Països Catalans, en els diversos àmbits de la vida i de la relació humana, com ara l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.

El Jurat ha ponderat les propostes rebudes de nombroses entitats i de persones d'arreu dels Països Catalans i, d'acord amb els criteris indicats en cada cas, atorga aquests premis a les persones següents:

MARI PEPA BRUSTENGA I ECHAURI de Barcelona (Barcelonès)

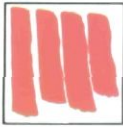
Per la seva tasca com a voluntària a Arrels, grup de servei de la Fundació Sant Pere Claver dedicat a atendre persones sense llar, omplir les mancances socioafectives, laborals o de salut que pateixen i ajudar-les a superar el desarrelament, tot oferint-los aixopluc en un Centre Obert, amistat, companyia i, quan és possible, el reciclatge i la motivació necessaris per a la seva recuperació personal i la integració social i laboral, alhora que promou la sensibilització de la societat envers els marginats.

JOSEP DALMAU I OLIVÉ de Sant Llorenç Savall (Vallès Oriental)

Per la seva actuació com a sacerdot i rector de Gallifa, on ha fundat el primer Santuari del món dedicat a la Mare de Déu d' l'Ecologia. Autor de nombrosos llibres, polèmics la majoria, el seu compromís envers la llibertat del nostre po-

ble el va portar a ser present en molts dels esforços fets per enderrocar la dictadura; a ser processat pel Tribunal de Orden Público el 1963 arran de l'empresonament de Jordi Pujol; a ser un dels organitzadors de la manifestació de capellans del 1967, i a pertànyer al grup inicial de l'Assemblea de Catalunya, esdevenint així referent i model de diverses generacions de lluitadors catalans.

JOAN ESCOLAR I PUJOLAR
de Manresa (Bages)

Per la seva obra d'atenció dels minusvàlids psíquics com a director del Centre "Casa Nostra" de Sudanel·l, que ha transformat en una *autèntica universitat laboral i de lleure interactiva* on es multipliquen les experiències d'integració i on, a través dels seus mètodes, inobstrusius i inspiradors de confiança, reeduca no només els aollits, sinó, i molt important, les seves famílies, i on impulsa un centre per a disminuïts de la tercera edat; i perquè la seva tasca, així com la de formació d'equips d'educadors i monitors eficaços, l'ha portat a ser persona d'exemplaritat social notable, reconeguda i admirada en el món de l'assistència i la integració.

JOSEP M. MARQUÈS
de Fornells (La Selva)

Per la seva activitat exemplar com a arxiver de l'Arxiu Diocesà de Girona, on amb pocs mitjans i a còpia d'esforç personal ha aconseguit uns grans resultats, i també per la seva dedicació a la història, tant erudita com de divulgació, que l'ha portat a publicar una quarantena de llibres, i a ser considerat un dels investigadors més sòlids amb què compta l'Església catalana, i tot això subordinat a l'exercici ple de les seves responsabilitats pastorals i docents.

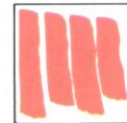
MIQUEL MAYOL I RAYNAL
de Perpinyà (Rosselló)

Per haver fundat, o contribuït a fundar, entitats importants de la Catalunya Nord, com el Grup Cultural de Joventut Catalana; l'Esquerra Catalana dels Treballadors, primer partit polític català, i el seu portaveu "La Falç"; la Universitat Catalana d'Estiu; el Grup Pirinenc Rossellonès; el grup d'animació "Guillem de Cabestany" que va relançar la cançó catalana a les comarques del nord; la Unió per la Regió Catalana (URC) per separar el Rosselló del Llenguadoc; les escoles catalanes "La Bressola"; el Foment 11 de Setembre, i per promoure, actualment, l'escoltisme nord-català.

ANTONI SOGGIU
de l'Alguer (Sardenya)

Per la seva militància catalana a l'Alguer, on fundà Ràdio Sigma, l'única emissora que ha emès en català a Sardenya i per haver establert ponts culturals entre els catalanoparlants d'aquella illa italiana i Catalunya; perquè, conscient que la llengua escrita consolida el coneixement oral, fundà la revista popular "Verd Alguer" i participa en les activitats d'Òmnium Cultural de l'Alguer amb dedicació i voluntat de concòrdia exemplars. Metge de professió, juntament amb la seva esposa promou el teatre popular i organitza el festival anual de cançó algueresa.

XVIII PREMIS BALDIRI REIXAC

El Jurat, integrat per Carme Alcoverro i Pedrola, Rosa Boixaderas i Sàez, Margarida Cambra i Giné, Roser Galceran i Folch, Josep González-Agàpito, Joan Mallart i Navarra, Margarida Muset i Adel, Juli Palou i Sangrà i Maria Rosa Vilaseca i Reguant atorgà aquests premis, destinats a reconèixer i estimular l'escola catalana, en tres modalitats:

PREMIS A ESCOLES

CEIP MIQUEL GRANELL d'Ampostà (Montsià)

En reconeixença a una llarga trajectòria en la consolidació lingüística i cultural d'una escola que, amb un equip dinàmic i engrescat i un entorn favorable, ha optat per potenciar la iniciativa, la creativitat i la realització de projectes de molt interès.

CEIP GALCERAN DE PINÓS de Bagà (Berguedà)

Pel seu procés decidit de catalanització. I també per la manera com el centre ha assumit que és important desenvolupar la capacitat d'estimular la reflexió col·lectiva i anar concretant les propostes marc en propostes didàctiques que siguin rigoroses, generin il·lusió i ajudin a actuar d'una manera coherent.

ESCOLA SANT GREGORI de Barcelona (Barcelonès)

Amb reconeixement d'una llarga tradició en l'ensenyament en català i de qualitat, i que des de la seva fundació l'any 1954, en un context històric gens favorable, va iniciar un procés de normalització lingüística i cultural, des del parvulari fins al batxillerat, ja acomplert el curs 1974-75. L'escola, que manté el mateix esperit d'aleshores, duu a terme activitats variadíssimes: de recerca, musicals, sortides, excursions, i tota mena d'actes culturals de caràcter marcadament humanístic; al costat d'un programa lingüístic que integra el coneixement del francès i l'anglès, a part del català i del castellà, ja des de ben menuts.

C.P. PRAT DE LA RIBA d'Esplugues de Llobregat (Baix Llobregat)

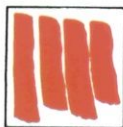
Per la tasca de normalització lingüística i cultural, amb alumnes majoritàriament de parla familiar castellana, duta a terme per un equip de mestres que, amb interès i eficàcia, han sabut portar endavant un projecte pedagògic d'arrelament al país.

CEIP GERMANES BERTOMEU de Mataró (Maresme)

Per l'exemplaritat de la tasca de transformació de l'escola duta a terme per un equip docent que, de forma continuada durant més de vint-i-cinc anys, ha sabut integrar la diversitat pluricultural en un projecte educatiu decisivament vinculat a la realitat catalana.

LLAR D'INFANTS GUIRIGALL de Mollet del Vallès (Vallès Oriental)

Per ser una llar d'infants on tots els nens i nenes troben un ambient relaxat i agradable que els estimula a conèixer la llengua pròpia del país i a expressar en aquesta llengua el seu món de sensacions i vivències.

CEIP CAROLINA SALA de Pego (Marina Alta)

Pel seu esforç per consolidar l'ús de l'idioma i per eliminar els efectes de la diglòssia en una contrada valencianoparlant, tot i les actuals dificultats del context. Així com per l'extensió d'aquesta acció als pares i mares de l'alumnat.

INSTITUT D'ENSENYAMENT SECUNDARI de Ponts (La Noguera)

Perquè, creat fa pocs anys com a resultat de la fusió de dos centres, un de batxillerat i un de formació professional, el professorat s'ha engrescat en un projecte educatiu amb professionalitat i esforç. I perquè ha sabut enfocar un ensenyament personalitzat, amb una bona oferta de crèdits. Un centre on es respira un ambient d'entesa entre alumnes i professors i on l'ús de la llengua i la cultura catalanes és viscut amb normalitat.

C.P. LA FARGA de Salt (Gironès)

Per la tasca desenvolupada al llarg dels darrers anys en la dinamització de la cultura i la llengua catalanes en tot el veïnat. I per fer-ho partint d'una situació que compta amb una elevada presència d'alumnat procedent de la immigració d'altres i variades cultures. Realitzant la seva tasca amb esperit de servei i encert.

ESCOLA VEDRUNA de Tona (Osona)

Perquè viu la llengua i la cultura catalanes amb tota naturalitat: a l'aula i al pati, en la relació amb els mestres i amb els alumnes. Dirigida per un equip de mestres que ha sabut tirar endavant amb il·lusió un projecte pedagògic cohesionat, amb el desenvolupament d'activitats dinamitzadores que van des de l'edició de revistes, celebració de recitats, visites d'escriptors, fins a l'endegament d'una emissora de ràdio, portada per alumnes i exalumnes, que emet des de l'escola a tot el poble.

C.P. LA MOLETA de La Vall d'Uixó (La Plana Baixa)

Per oferir als seus convilatans una escola arrelada i de qualitat. I per contribuir decisivament a l'extensió de l'ús de la llengua del país en l'ensenyament i a la dinamització del moviment d'escoles valencianes.

CEIP D'INTEGRACIÓ ELADI HOMS de Valls (Alt Camp)

Per ser una escola que integra alumnes amb necessitats educatives especials fomentant la convivència en la diversitat. I per fer-ho amb gran qualitat pedagògica, amb humanitat i afecte, i amb fidelitat a la llengua catalana.

PREMI A MESTRES I PROFESSORS

Ha estat atorgat "ex-aequo" als treballs següents:

THEORIA

Elements de Filosofia per al Batxillerat de Postsecundària d'Oriol Colomer i Carles, de Calella

Un treball, ben fet i ben escrit, que proposa una introducció a la filosofia sense haver de recórrer exclusivament a l'estudi cronològic. Un treball estructurat en forma de models on es despleguen els coneixements bàsics de la filosofia, alhora que ofereix un bon nombre de recursos bibliogràfics, pensats des d'una perspectiva autènticament catalana

SER JOVE I VIURE AL PAÍS VALENCIÀ

de Josep V. Bataller, Conxa Rovira, Emili Gascó i Mercè Garrigues, de Carcaixent

Un projecte de caràcter interdisciplinari, ben innovador, que pretén aprofundir en la recerca de la identitat dels joves valencians. Plantejat mitjançant un procés de modificació conceptual amb descoberta, recollida i interpretació de dades, amb contrast d'hipòtesis i redacció de conclusions. Plantejat sense dogmatismes mitjançant la reflexió, el debat i el treball de grup. Amb un propòsit: l'educació d'un seguit d'actituds i valors per tal que els joves s'impliquin personalment i col·lectiva en el futur del País Valencià. Un propòsit atrevit i valent en un context prou conflictiu.

PREMIS ALS ALUMNES

PARVULARI I CICLE INICIAL

Nosaltres també fem contes

Alumnes de P-3, P-4 i P-5 del C.P. La Monjoia, de Sant Bartomeu del Grau

Contes gegants

Alumnes de P-5 del C.P. Circell, de Moja-Olèrdola

La geometria al parvulari

Alumnes de P-5 del CEIP Nostra Llar, de Sabadell
Catàleg d'objectes dels contes populars de Catalunya
Alumnes de P-5, 1r i 2n de Primària de l'Escola Cooperativa El Puig, d'Esparreguera

Conte: "Les tres bessones i en Ton i la Guida"

Alumnes de P-5 del C.P. Lloriana, de Sant Vicenç de Torelló

La primavera

Alumnes de 1r de Primària de l'Escola l'Horitzó, de Barcelona

La conferència

Alumnes de 2n de Primària del C.P. Verge del sòl del pont, de Roda de Ter

Qui dia passa any empeny

Alumnes de 2n de Primària del Col·legi Nostra Senyora del Carme, de Ripoll

CICLE MITJÀ

Terrícoles

Alumnes de 3r de Primària de l'Escola l'Espill, de Manresa

Per Sant Narcís cada mosca val per 6

Alumnes de 3r de Primària del C.P. Montjuïc, de Girona

Full d'aula, eina de tracte comunicatiu oral i escrit

Alumnes de 4t de Primària del C.P. Platero y yo, d'Aldaia (País Valencià)

CICLE SUPERIOR I 1r CICLE D'ESO (5è i 6è EP / 7è i 8è EGB)

Auca nostra

Alumnes de 5è de Primària del CEIP Monsenyor Gibert, de Sant Fruitós de Bages

Roques i minerals

Alumnes de 5è de Primària del C.P. Montsant, de Reus

La pesca a Premià de Mar a través d'una història de vida

Alumnes de 5è de Primària del C.P. El Dofí, de Premià de Mar

Homenatge a Salvador Perarnau

Alumnes de 5è i 6è de Primària del CEIP Mare de Déu de Montserrat, de Súria

Color

Alumnes de 6è de Primària de l'Escola Puigcerver, de Reus

Taller de llengua: una exposició de poesia

Alumnes de 6è de Primària de l'Escola Bellaterra, de Bellaterra

"Quina" matemàtica!!!

Alumnes de 6è de Primària i 7è d'EGB del CEIP Lilet a Güell, de la Pobla de Lillet

Guia botànica de la plaça del Centre

Alumnes de 7è d'EGB del CEIP Montserrat, d'Esparreguera

Plantes i cuques de llum

Alumnes de 5è i 6è de Primària

Homenatge a Salvador Perarnau i Canal

Alumnes de 7è i 8è d'EGB

CEIP Sant Josep de Calassanç, de Súria

Parlem de les deixalles Alumnes de 7è d'EGB

Els animals vertebrats del terme de Manlleu Alumnes de 8è d'EGB

Col·legi El Carme - Vedruna, de Manlleu

Les aventures d'en Charlie

Alumnes de 7è i 8è d'EGB del Col·legi Mare de Déu del Carme, de l'Espluga de Francolí

Un mural per a celebrar el 9 d'octubre

Alumnes de 7è i 8è d'EGB del C.P. Taquígraf Martí, de Xàtiva (País Valencià)

Recull de poemes. Viatge a enlloc

Alumnes de 8è d'EGB de l'Escola l'Horitzó, de Barcelona

Un bosc de colors

Oriol Carrera i Toro, alumne de 8è d'EGB del Col·legi Nostra Senyora del Carme, de Balaguer

La ciutat de Lleida

Alumnes de 8è d'EGB del Col·legi Episcopal Mare de Déu de l'Acadèmia, de Lleida

Un pessebre mironià

Alumnes de 8è d'EGB del Col·legi Jardí, de Granollers

Libre cuina "Com cuinava la iaia"

Alumnes de 8è d'EGB del C.P. Sant Vicent Ferrer, de Teulada (País Valencià)

La revista a l'escola: El monogràfic dedicat a Pere Calders

Alumnes de cycle superior de Primària del C.P. Pau Vila, d'Esparreguera

El llibre del blanc i del negre

Alumnes de 5è de Primària del CIP Campclar, de Tarragona

EDUCACIÓ ESPECIAL

La nomenclatura dels arbres de l'escola

Alumnes de l'Escola d'educació especial Àngel de la Guarda, de Mollet del Vallès

CICLES DIVERSOS

La música, un llenguatge que uneix

Alumnes de P-3 a 8è d'EGB del C.P. Les Moreres, de Les Pobles

El sabateret de Vallmoll

Alumnes de parvulari fins a 7è d'EGB de la Z.E.R. El Francolí, de Vallmoll

El cinema i altres mitjans audio-visuals

Alumnes de tots els cicles del C.P. Castell d'Òdena, d'Òdena

10 anys d'escola catalana

Alumnes de tots els cicles del CEIP Salvador Espriu, de Sant Feliu de Llobregat

El vi i els cellers a la Conca de Barberà

Alumnes de tots els cicles de la Z.E.R. Poblet, constituïda per escoles de Vimbodí, Vilaverd i Blancafort

Setmana cultural Sant Jordi'94

Alumnes de tots els cicles de l'Escola pública Camí del Cros, de Mataró

Una aproximació a Nicaragua

Alumnes d'Educació Infantil fins a 8è d'EGB de l'Escola Pública Sentfores, de Sentfores (Vic)

Revista "L'oca blanca"

Alumnes d'Educació Infantil i Primària del C.P. Miguel Hernández, de Riola

Sa revisteta (publicació escolar)

Alumnes de tots els cicles de l'Escola Castell de Santa Àgueda, de Ferreries (Menorca)

2n CICLE D'ESO, BUP, COU I FP

Projecte literatura.

Coctail literari.

Alumnes de 1r de BUP de l'I.B. Santiago Sobrequés, de Girona

Els goigs

Alumnes de 2n de BUP de l'Escola Dauradell, de Badalona

Lepidòpters catalans vols. I i II

Lídia Montserrat Masana, alumna de 2n de BUP del Col·legi Nostra Senyora del Carme, de Balaguer

Com arribar a ser un bon cavaller

L'Empordà

La ruta dels feus

La Croada

Alumnes de 3r de BUP de l'I.B. Alexandre Deulofeu, de Figueres

Revista: "Fes-te-la teva" Alumnes de 3r de BUP

"Mar i cel" d'Àngel Guimerà Alumnes de COU de l'I.B. El Cairat, d'Esparreguera

Joan Ramis, un il·lustrat de la Menorca disputada.

Alumnes de 3r de BUP i COU de l'IES Joan Ramis i Ramis, de Maó (Menorca)

Treballs de Sociolingüística (17 treballs)

Alumnes de COU de l'I.B. Manuel Sales i Ferré, d'Ulldecona

Assaig d'un mètode simple per a identificar i facilitar el reciclatge dels 10 plàstics de major producció mundial

Un aspecte de la contaminació del sòl: estudi i anàlisi de les deixalles de les voreres de les carreteres
Tot guix: un estudi experimental de guia per escriure a la pissarra

Alumnes de COU d'Aula escola europea, de Barcelona

La Puntaire. Persistència del mite. Alumnes de COU

Destí: Catalunya. Alumnes de 2n de Batxillerat

de l'I.B. Els Tres Turons, d'Arenys de Mar

De com ens vàrem convertir en una "Agència Turística"

Alumnes de 2n FPI del Col·legi Episcopal Mare de Déu de l'Acadèmia, de Lleida

Anàlisi comparativa de cinc marques de batuts de cacau.

Alumnes de 1r Mòdul III d'anàlisi i control

Valor nutritiu d'alguns plats de la gastronomia del Segrià.

Alumnes de 1r Mòdul III d'anàlisi i control

Base de dades de cereals; farines i pinsos. Una primera aproximació al món multimedia. Alumnes de 3r FPII, de l'IFP Escola del Treball, de Lleida

Els vins i els caves de Catalunya.

Sandra Plana Just, alumna de 5è de Comerç de l'Institut Vidal i Barraquer, de Tarragona

LLIURAMENTS

El 9 de juny a l'Espluga de Francolí; els premis a Escoles i a Mestres i Professors el 13 de juny al Palau de la Generalitat. L'acte fou presidit pel M.H.Senyor Jordi Pujol i en el seu decurs el doctor Pere Lluís Font, professor de filosofia a la Universitat Autònoma de Barcelona, hi parlà sobre el tema "Humanitats i Cultura General"

FUNDACIÓ
JAUME I

XIX Premis BALDIRI REIXAC

Convocatòria per al curs 1996-97
Dotació total 12.800.000 ptes.

Aquests premis, destinats a l'estímul i al reconeixement de l'escola catalana, són dotats per la Fundació Jaume I amb les aportacions dels receptors del llibre-nadalà que la Fundació tramet cada any a les persones interessades per la nostra cultura. L'àmbit d'actuació és el dels Països Catalans.

L'organització dels premis compta amb l'assessorament de la Delegació d'Ensenyament Català d'Òmnium Cultural.

Els Premis Baldiri Reixac són convocats en tres modalitats:

1 PREMIS A ESCOLES

12 premis de 500.000 ptes. cadascun. Serà premiada la qualitat global de l'actuació escolar en l'aspecte concret de la catalanitat. És indispensable que el lloc que ocupen la llengua i la cultura catalanes en el conjunt de les activitats de l'escola s'adigui al Projecte Lingüístic del Centre.

Per a participar-hi cal omplir i trametre el qüestionari que facilita la Fundació Jaume I, així com la documentació que s'hi demana.

Les escoles ja presentades en anys anteriors i no premiades que desitgin optar a aquesta convocatòria, només caldrà que presentin el qüestionari actualitzat, sense necessitat d'aportar documentació nova. No es poden presentar les escoles guardonades en convocatòries anteriors.

2 PREMIS A MESTRES I PROFESSORS

Dotat amb 800.000 ptes. que es distribueixen de la manera següent:

400.000 ptes. al treball guardonat, i una subvenció de 400.000 ptes. per a contribuir a la seva edició.

Serà atorgat a un treball inèdit de temàtica pedagògica que contribueixi a l'ensenyament en català a qualsevol àmbit educatiu.

Cal acompanyar els treballs - presentats anònimament - amb la fitxa d'inscripció complimentada, dins un sobre tancat.

A l'exterior no hi ha de constar el nom de l'autor sinó només el títol del treball: A l'edició del treball premiat s'hi farà constar el premi amb el qual ha estat guardonat. El Jurat podrà dividir el premi o deixar-lo sense adjudicar.

3 PREMIS ALS ALUMNES

60 premis de 100.000 ptes. cadascun, en llibres catalans a triar pels interessats.

Serán atorgats a treballs escolars fets, preferentment, en equip per alumnes de qualsevol nivell educatiu no universitari.

Els treballs hauran de ser en català i podran tractar de qualsevol de les àrees de coneixements dels diversos cicles escolars, així com ésser resultat d'activitats de l'escola: excursions i visites, periòdics escolars i diaris de classe, col·leccions, àudiovisuals, etc. (dels murals, maquetes i manualitats més grans de 60 x 60 cm., només se n'admetran fotografies).

El Jurat considerarà d'una manera especial els treballs que suposin un **aprofundiment en la realitat nacional catalana i en la nostra tradició cultural.**

Els treballs s'acompanyaran d'una memòria breu, no més llarga de dos fulls, on s'especificaran les motivacions, les circumstàncies, la manera com s'ha fet el treball, etc. Quan es tracti d'alumnes d'educació infantil, del cicle inicial d'Educació Primària o d'Educació Especial, la memòria podrà ser redactada pel mestre.

Per a optar al premi, cal acompanyar cada treball amb una fitxa d'inscripció, segons el model que en facilita la Fundació Jaume I.

No seran admesos els treballs que no vagin acompanyats de l'esmentada fitxa d'inscripció complimentada.

ASPECTES GENERALS

Els treballs i la documentació s'han d'adreçar a la FUNDACIÓ JAUME I, Aribau, 185, 3r. Tel i FAX: 200.53.47 08021. BARCELONA

El termini de presentació s'acabarà el dia 17 de febrer de 1997.

Els treballs tramesos per correu que arribin després d'aquesta data, només seran admesos si al mata-segells consta que la tramesa és anterior al 10 de febrer.

Els treballs no premiats podran ésser recollits des del 20 de juny fins al 17 d'octubre, prèvia presentació de la fitxa d'inscripció.

La Fundació Jaume I podrà disposar dels treballs premiats durant un any per tal d'exposar-los i promoure'n la difusió.

Premis BALDIRI REIXAC

Amb el patrocini honorífic de la

Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

XIV PREMI MANUEL SANCHIS GUARNER

A LA UNITAT
DE LA LLENGUA CATALANA

Aquest Premi, dotat amb 500.000 pessetes, és atorgat anualment a un llibre escrit en català i publicat durant els darrers dos anys, que signifiqui una contribució notable al coneixement de la llengua catalana en l'aspecte de la seva unitat o de qualsevol altre vessant paral·lel o relacionat amb el fi esmentat.

El Jurat, constituït per Ramon Aramon i Serra, president, Ramon Pla i Arxé, Joan Triadú, Jordi Carbonell i Jaume Vallcorba, secretari, l'atorga per unanimitat al llibre **Panorama d'història de la llengua**, d'Antoni Ferrando i Miquel Nicolàs.

EDITORIAL BARCINO

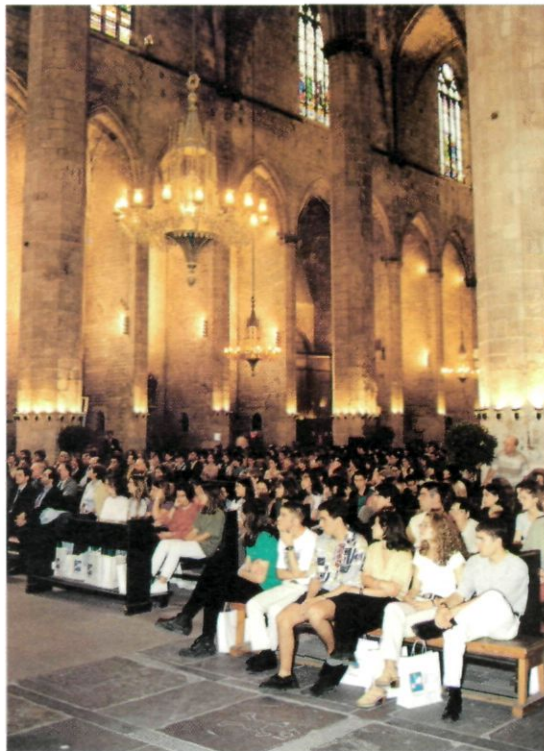
La **Flora dels Països Catalans**, obra monumental dels doctors Oriol de Bolós i Josep Vigo, catedràtics de Botànica de la Universitat de Barcelona ha arribat enguany al tercer dels quatre volums previstos.

La col·lecció Els Nostres Clàssics ha incorporat la important edició, en dos volums de les **Tragèdies** de Sèneca segons la traducció catalana medieval amb comentaris del segle XIV de Nicolau Trevet, a cura de Tomàs Martínez Romero, i l'**Obra poètica** de Romeu Lull, a cura de Jaume Turró.

ESTÍMUL A L'ÚS SOCIAL DE L'IDIOMA

PREMI ARRELS CATALUNYA NORD

Ha estat convocat amb noves bases que estimulen els mestres i els alumnes a treballar a partir d'uns dossiers sobre obres

d'autors de Catalunya Nord. És atorgat un premi al mestre que impulsa la participació dels seus alumnes al concurs i altres per als nois i noies.

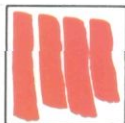
CONCURS "EL GUST PER LA LECTURA"

La Fundació Jaume I ha donat suport a aquest certamen organitzat pel Servei d'Ensenyament del Català per tal de promoure la lectura entre els alumnes de Secundària d'arreu de Catalunya.

DECLARACIÓ UNIVERSAL DELS DRETS LINGÜÍSTICS

S'ha donat suport a la Conferència Mundial de Drets Lingüístics, d'experts, i a la Declaració que els experts han preparat en dos anys de treballs, que ha estat tramesa a tots els estaments polítics i culturals estatals i d'arreu del món a través de la UNESCO. El Congrés dels Diputats de l'Estat Espanyol s'hi adherí el 18 de setembre mitjançant una Proposició no de Llei aprovada per unanimitat en la qual també insta l'Assemblea de les Nacions Unides, la Unió Europea i el Consell d'Europa al seu reconeixement ple i a la creació del Consell de les Llengües que reclama aquesta Declaració.

MUSEU DE LA VIDA RURAL

El 17 de maig es va rebre la placa que acredita la inclusió del Museu de la Vida Rural, com a museu reconegut, en el Registre Oficial dels Museus de Catalunya.

Convocat dins el Certamen Literari del Casal de l'Espluga de Francolí, ha estat atorgat al treball de recerca etnogràfica **Benvolguda arquitectura** de Carme Cabal, Judit Roselló i Jordi Torre, alumnes de l'Institut Joan Amigó.

El dia 26 de juliol fou inaugurada la remodelació de la sala de Flora i Vegetació de la Conca. La nova exposició ha estat realitzada pel Centre d'Estudis Locals amb la col·laboració de la Facultat de Botànica de la Universitat de Barcelona.

S'ha iniciat l'adequació del nou local de magatzem i reserva, així com el trasllat i nova instal·lació de les peces que s'hi conserven. També han estat instal·lats nous sistemes de detecció d'incendis i d'alarmes, així com un circuit tancat de televisió i es treballa en la instal·lació d'una escala d'emergència nova.

RESIDÈNCIA JAUME I

Ha continuat la col·laboració en aquesta obra en els termes acordats entre el Departament de Benestar Social i la Fundació Jaume I.

MOT DE GRÀCIES

COL·LABORACIONS literàries que hem
d'agrair per haver fet possible la publicació
d'aquestes Nadales.

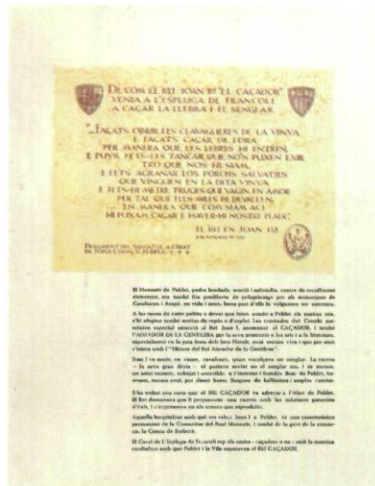

- Carme Agustí i Badia (1977)
Joan Ainaud de Lasarte (1976, 1987 i 1991)
Josep Maria Ainaud de Lasarte (1970 a 1996)
Joan Alavedra (1971 a 1974)
Lluís Albert (1975, 1982 i 1985)
Montserrat Albet i Vila (1976, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1990 i 1993)
Imma Albó (1984)
Santiago Alcolea i Blanch (1987)
Roger Alier (1972, 1984 i 1985)
Josep Alsina i Bofill (1976 i 1979)
Leandre Amigó (1986)
Joan Amorós i Pla (1996)
Ramon Aramon i Serra (1969 i 1978)
Pere Artis i Benach (1982 i 1990)
Mercè Aventín (1996)
Xose Aviñoa (1985)
Antoni M. Badia i Margarit (1971 i 1981)
Albert Balcells (1987)
Antoni Bartomeus (1994)
Joan Bassegoda i Nonell (1983)
Ricard Batista i Noguera (1991)
Miquel Batllori (1984 i 1992)
Josep Benet i Morell (1970, 1973, 1979, 1985 i 1988)
Josep M. Benítez i Riera (1992)
Artur Bladé i Desumvila (1982)
Oriol Bohigas (1973)
Pere Bohigas (1972, 1981 i 1987)
Maur M. Boix (1985)
Emili Boix i Selva (1987)
Oriol de Bolós (1988)
Jordi Bonet i Armengol (1976 i 1982)
Lluís Bonet i Armengol (1984)
Maria Lluïsa Borràs (1981)
Isidre Bravo (1994)
Antoni Bregante (1984)
Xavier Bru de Sala (1994)
Josep M. Cadena i Catalán (1972 i 1995)
Pere Calders (1980)
Helena Cambó (1976)
Domènec Campillo (1984)
Guiu Camps (1979)
Jaume Carner i Suñol (1984)
Teresa Carreras (1984)
M. Àngels Casanovas (1984)
Oriol Casassas (1979 i 1984)
Víctor Castells (1986 i 1991)
Pere Català i Roca (1979, 1985, 1987 i 1991)
Jordi Cerdà i Subirachs (1996)
Alexandre Cirici i Pellicer (1981)
Eliseu Climent (1977)
Isidre Clopas i Batlle (1976 i 1985)
Daniel Codina (1980)
Miquel Coll i Alentorn (1971, 1974, 1975, 1976, 1978, 1979, 1981, 1982, 1986 i 1990)
Antoni Comas (1974)
Ximo Company (1992)
Àngel Cortès (1982)
Fèlix Cucurull (1982 i 1991)
Miquel Dolç (1982)
Pere Domingo (1971)
Eulàlia Duran (1991)
Salvador Espriu (1970 i 1971)
Gregori Estrada (1983)
Xavier Fàbregas (1974, 1978 i 1980)
Esteve Fàbregas i Barri (1978 i 1986)
Josep M. Fargas i Falp (1988)
Jaume Farguell (1982)
Josep Faulí (1972, 1981, 1988 i 1991)
Lluís Ferran de Pol (1974)
Joaquim Ferrer i Roca (1980 i 1984)
M. Àngels Ferrer (1982)
M. Teresa Ferrer i Mallol (1991)
Josep M. Figueres (1981)
Ramon Folch i Camarasa (1980)
Josep M. Font i Rius (1987)
Francesc Fontbona (1973, 1980, 1983, 1985 i 1986)
Joan Fuster (1971, 1972, 1978, 1980, 1982 i 1983)
Jordi Galí (1986)
Tomàs Garcès (1972)
Peter C. Garriga (1986)
Josep M. Garrut (1979 i 1988)
Josep González-Agàpito (1988)
Guillem-Jordi Graells (1982 i 1994)
Pere Grases (1986)
Joan Maria Gual i Dalmau (1994)
Domènec Guansé (1972)
Ramon Gubern i Domènech (1987)
Josep Gudiol (1984)
Manuel Ibàñez Escofet (1981 i 1987)
Josep Iglésies (1975 i 1977)
Albert Jané (1975)
Enric Jardí (1974, 1977, 1981, 1983, 1988 i 1993)
Eduard Junyent (1977)
Cassià M. Just (1971, 1978 i 1981)
Robert Lafont (1996)
Emma Liaño i Martínez (1987)
Josep Lladonosa (1977)
Teresa Llecha (1984)
Jordi Llimona (1984)
Joaquim Llimona de Gispert (1976)
Josep M. Llompарт (1979 i 1991)
Miquel Llongueras (1984)
Montserrat Llorens (1977)
Santiago de Llovet (1991)
Albert Manent (1972, 1974, 1975, 1978, 1980, 1983, 1984, 1986 i 1993)
Salomó Marquès (1981)
Jesús Massip (1984)
Josep Massot (1974 i 1984)
Joan A. Maragall i Noble (1976)
Jordi Maragall i Noble (1983)
Roger Marcet (1984)
Joan Martí i Castell (1991)
Oriol Martorell (1971, 1978, 1983 i 1984)
Jaume Mayas (1984)
Lluís Millet i Loras (1990)
Gregori Mir (1972)
Jordi Mir i Parache (1982)
Josep Miracle (1972, 1977 i 1980)
Joaquim Molas (1985)
Francesc de B. Moll (1971, 1976, 1979 i 1981)
Agustí Montal (1974)
Andreu Morta (1968 a 1996)
Ramon Muntanyola i Llorach (1970 i 1971)
Joaquim Nadal i Farreres (1981)
Raimon Noguera (1976)
Josep M. Nolla (1984)
Josep M. Nuix (1984)
Joan Oliver (1971, 1972 i 1974)
August Panyella (1989)
Ricard Pedrals (1988)
Josep Perarnau (1975, 1978, 1979, 1983)
Francesc Pérez i Moragón (1982)
Lluís Permanyer i Lladós (1994)
Maria Petrus (1984)
Ramon Pla i Arxé (1972)
Ramon Planes (1981)
Josep M. Poblet (1970, 1974 i 1975)
Josep Pont i Gol (1971 i 1975)
Baltasar Porcel (1993)
Eduard Porta (1984)
Josep Porter (1972)
Joaquim Prats (1984)
Francisco Javier Puertas (1992)
Jordi Pujol i Soley (1978)
Martí de Riquer (1976 i 1987)
Manuel Ribas i Piera (1976)
Pere Ribot (1982)
Jaume Riera i Sans (1991)
Santiago Riera i Tuèbols (1983)
Eduard Ripoll i Perelló (1984)
Frederic Roda i Pérez (1994)
Robert Rodergas (1971)
Maria Àngels Roque (1993)
Teresa Rovira (1982)
Jordi Rovira i Port (1984)
Basilí de Rubí (1978)
Jordi Rubió i Balaguer (1971 i 1972)
Manuel Rucabado (1984)
Josep M. Sala i Albareda (1975)
J.M. Salrach (1982, 1983 i 1996)
Octavi Saltor (1978)
Ricard Salvat (1974)
Josep Sanabre (1968)
Manuel Sanchis i Guarner (1976)
Enric Sanmartí (1984)
Josep M. Sans i Travé (1991)
Jan Schejbal (1974)
Maurici Serrahima (1977)
Amadeu J. Soberanas i Lleó (1982)
Jaume Sobrequès (1982 i 1986)
Josep M. Solà i Camps (1977)
Ferran Soldevila (1969)
Antoni Tàpies (1971)
Josep Tarín-Iglésias (1988)
Miquel Tarradell (1984)
Joan-Josep Tharrats i Vidal (1995)
Margarida Tintó (1983)
Josep Tomàs i Cabot (1987)
Joan Torrent i Fàbregas (1977 i 1986)
Enric Tous i Carbó (1988)
Josep Tremoleda i Roca (1979)
Joan Triadó i Font (1972, 1974, 1977, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1986 i 1993)
Josep Trueta i Raspall (1971, 1974 i 1976)
Frederic Udina i Martorell (1979, 1987 i 1991)
Helena Usandizaga (1980)
Edmon Vallès (1977)
Josep Vallverdú (1980 i 1991)
Joaquim Ventalló (1985)
Jordi Verrié (1979)
Jaume Vidal i Alcover (1976 i 1979)
Marc-Aureli Vila (1981 i 1986)
Pau Vila i Dinarés (1971)
Lluïsa Vilaseca (1984)
Dan Wohlfeiler (1986)

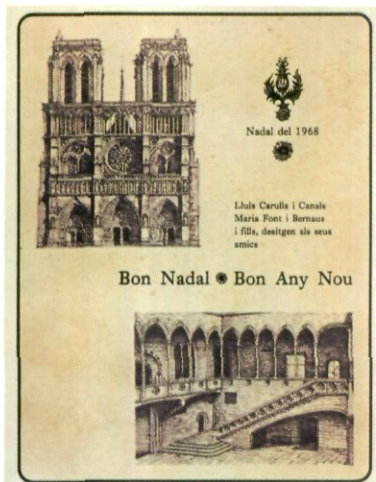

DEDICACIÓ D'AQUESTES NADALES

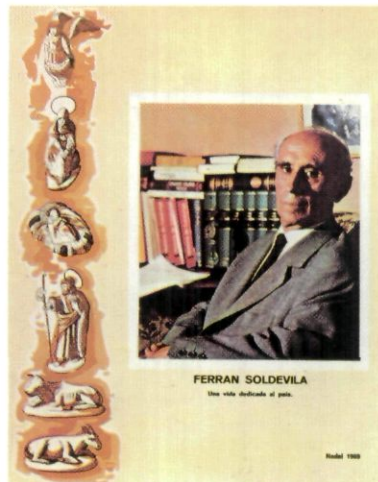
Catàleg de totes les Nades editades des de l'any 1967.
Les que porten un asterisc (*)
a continuació del títol són exhaurides.

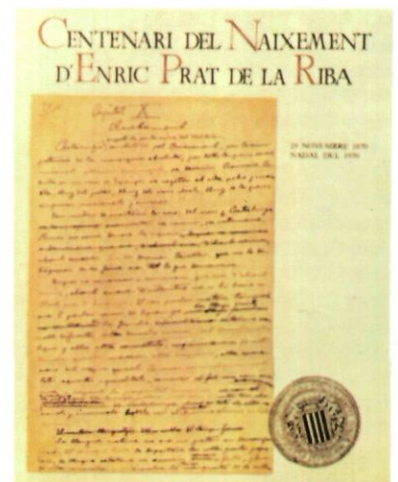
1967. JOAN I EL CAÇADOR (*)

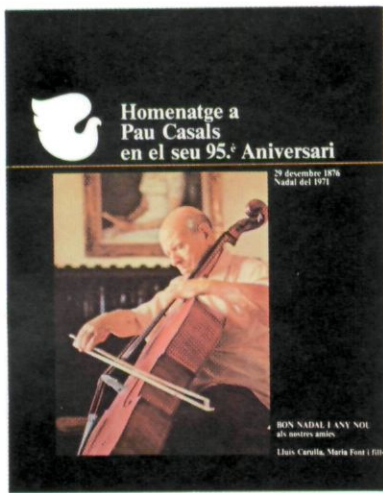
1968. PAU CLARIS (*)

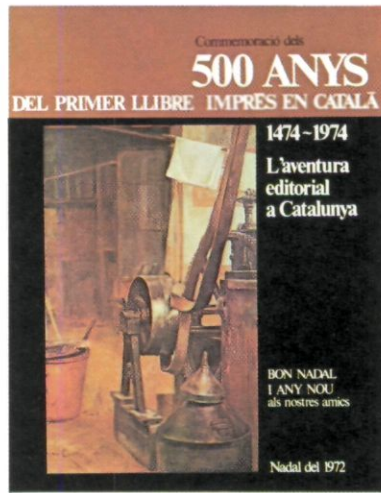
1969. FERRAN SOLDEVILA (*)

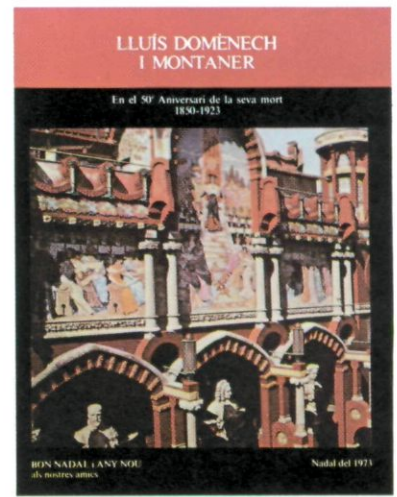
1970. ENRIC PRAT DE LA RIBA (*)

1971. PAU CASALS (*)

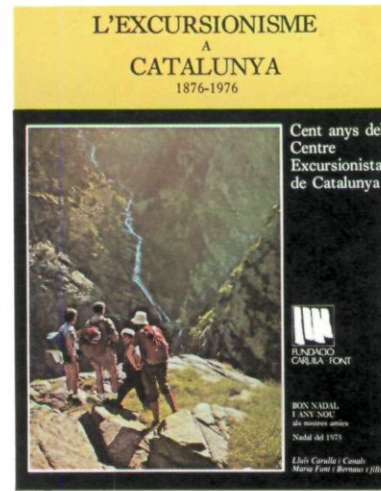
1972. 550 ANYS DEL PRIMER LLIBRE IMPRÈS EN CATALÀ (*)

1973. LLUÍS DOMÈNECH I MONTANER (*)

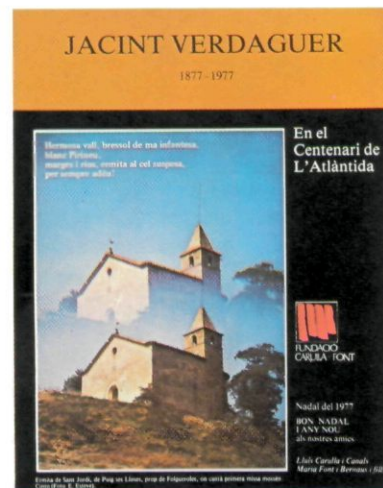
1974. ÀNGEL GUIMERÀ (*)

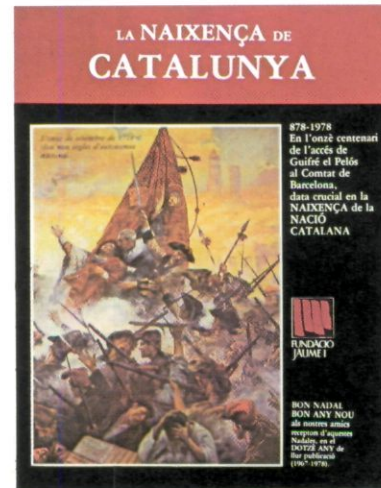
1975. L'EXCURSIONISME A CATALUNYA (*)

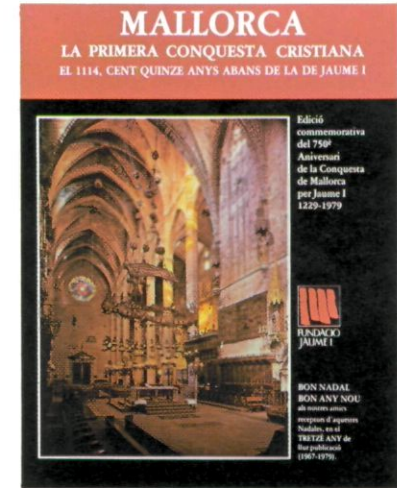
1976. JAUME I, EL CONQUERIDOR (*)

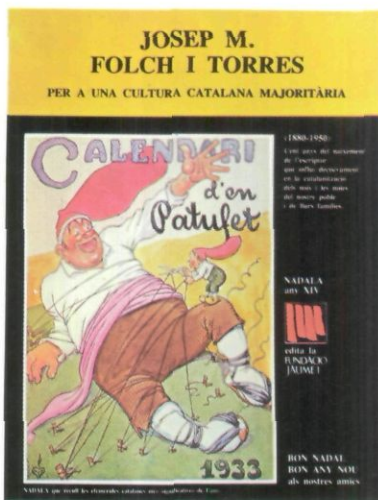
1977. JACINT VERDAGUER

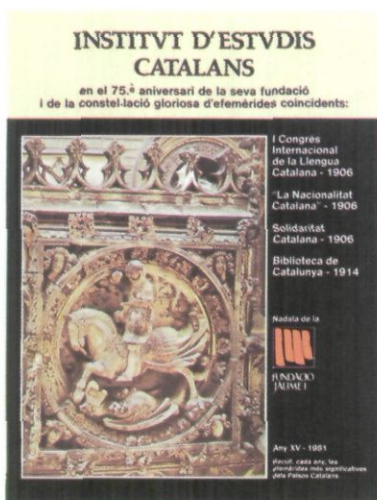
1978. LA NAIKENÇA DE CATALUNYA (*)

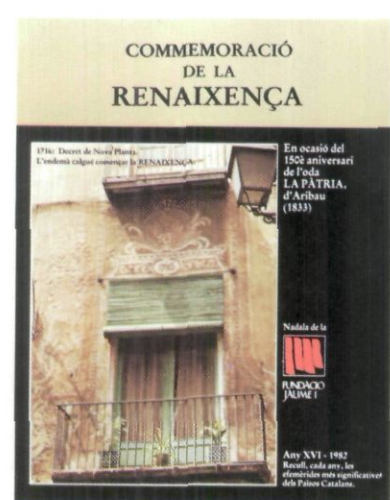
1979. MALLORCA, LA PRIMERA CONQUESTA CRISTIANA

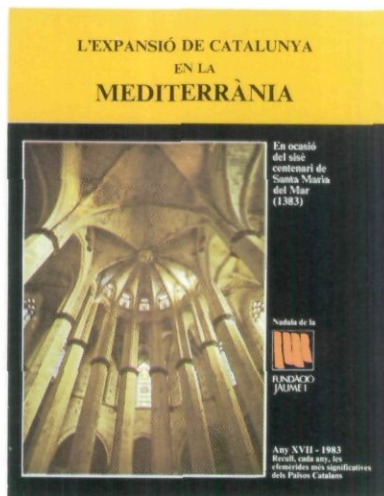
1980. J.M. FOLCH I TORRES (*)

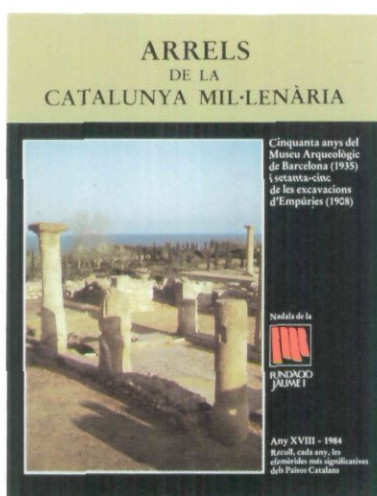
1981. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

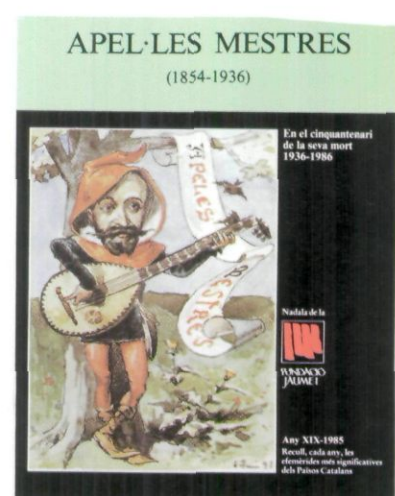
1982. COMMEMORACIÓ DE LA RENAISSANÇA (*)

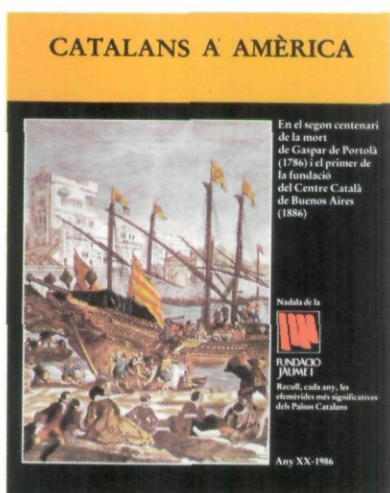
1983. L'EXPANSIÓ DE CATALUNYA EN LA MEDITERRÀNIA

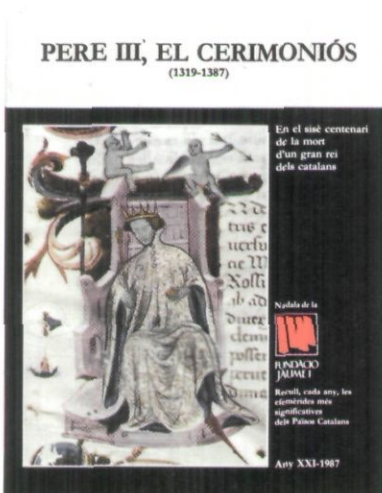
1984. ARRELS DE LA CATALUNYA MIL·LENÀRIA

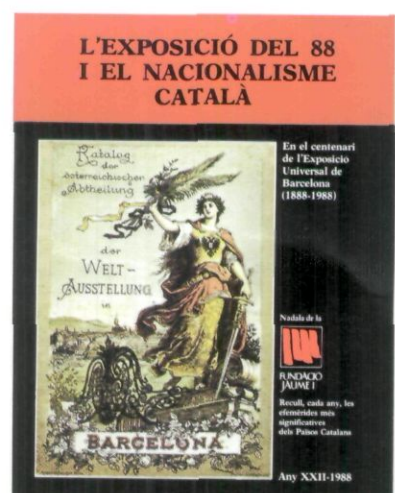
1985. APEL·LES MESTRES

1986. CATALANS A AMÈRICA

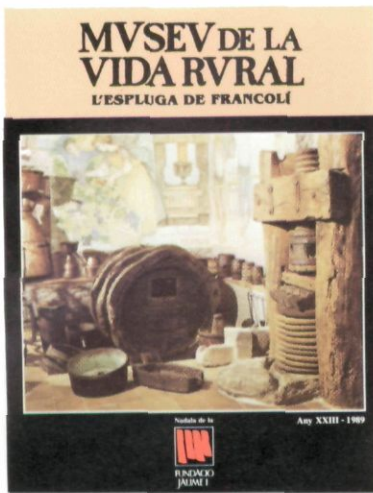

1987. PERE III, EL CERIMONIÓS

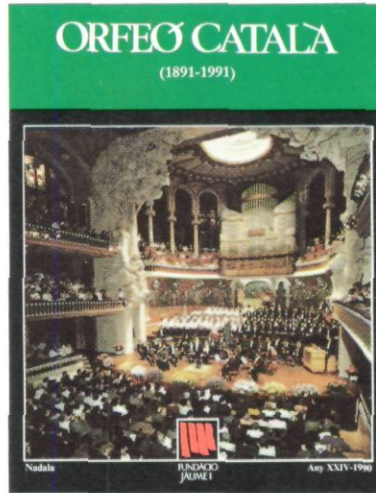

1988. L'EXPOSICIÓ DEL 88 I EL NACIONALISME

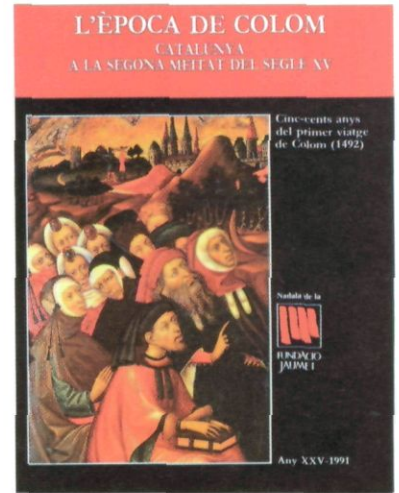

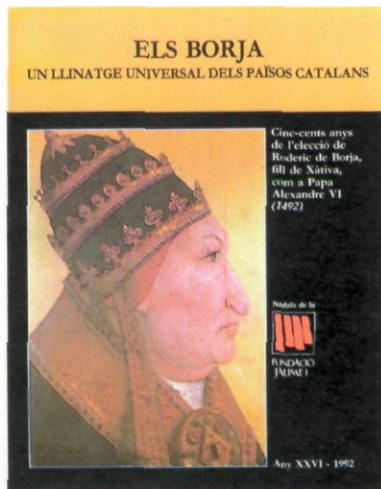
1989. MUSEU DE LA VIDA RURAL

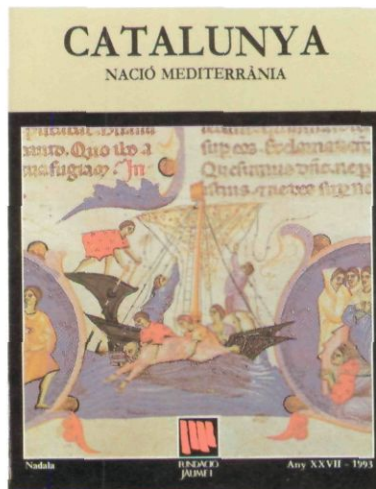
1990. ORFEÓ CATALÀ

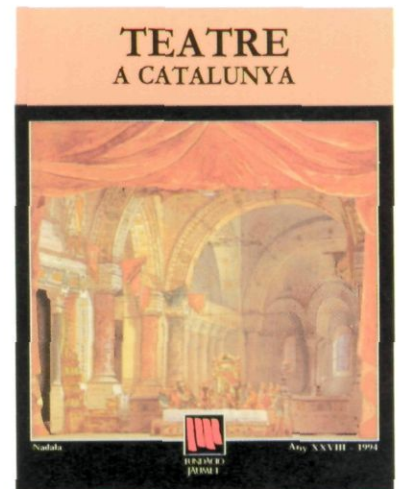
1991. L'ÈPOCA DE COLOM

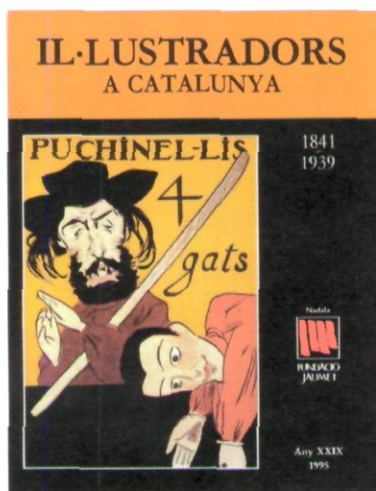
1992. ELS BORJA

1994. TEATRE A CATALUNYA

1993. CATALUNYA, NACIÓ MEDITERRÀNIA.

1995. IL·LUSTRADORS A CATALUNYA

*Dama del gosset.
Caplletra del còdex
dels **Usatges**,
segle XIV
(Foto Ramon Manent)*

Explicit liber primus regii. In capitulo

mortuus est factus